

ЕЛИФ ШАФАК ЧЕРНО МЛЯКО

Превод от английски: Емилия Масларова, 2012

chitanka.info

Посвещавам на три жени Бейза, Орора и Зелда

„Вече седемдесет години мнението ми за жените става все по-лошо и вероятно ще се влошава още повече. Женският въпрос! То оставаше да няма женски въпрос! Не само как жените би трябвало да направляват живота, но и как трябва да спрат да го съсипват.“

*Толстой
Женомразецът*

„Цел на живота ни би трябвало да е не как да намерим радост в брака, а как да донесем на света повече любов и истина. Женим се, за да си помагаме един на друг в тази задача.“

Толстой Феминистът

„Изпитвам голяма нежност към нея (дъщеря му Маша). Само към нея. Бих могъл да кажа, че тя измива лицето на останалите.“

Пак Толстой

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Бях в Истанбул, когато ни разлюля земетресението от 1999 година. По онова време живеех в един от най-пренаселените и многолики квартали на града, където като качество къщите се различаваха една от друга точно толкова, както историите на обитателите им. Когато в три след полунощ, сред викове и писъци изтичах с всички останали на улицата, видях нещо, от което направо застинах. На отсрещния тротоар кварталният бакалин — кисел старец, който не продаваше алкохол и не разговаряше с маргинали — седеше до травестит с дълга черна перука и грим, стичащ се размазан по бузите му. Пребледнял като призрак, мъжът отвори с треперещи ръце пакет цигари и почерпи травестита. Именно този образ от онази нощ се е врязал най-трайно в съзнанието ми — закостенял в мисленето си бакалин и разплакан травестит, които пушат един до друг. Пред лицето на бедствието и смъртта дребните ни различия се бяха изпарили и всички ние се бяхме слели — макар и за броени часове — в Едно.

Но винаги съм смятала, че и разказите ни действат по сходен начин. Не твърдя, че художествената литература е с магнитуда на земетресение, но когато сме в добър роман, ние напускаме уютните си малки жилища и чрез измислени герои започваме да опознаваме хора, които не сме срещали никога дотогава и които дори не сме харесвали, защото са нашето друго Аз.

След години щях да си спомня онази нощ в съвсем различна светлина. След като родих първото си дете, изпаднах в тежка депресия, откъснала ме от единствената страст в живота ми, която дотогава бях поставяла над всичко — да пиша художествена литература.

За мен това бе емоционален земетръс. Когато избягах от постройката на Аз-а, която през всичките тези години бях градила толкова старателно, и уплашена и разтърсена се озовах в мрака, там се натъкнах на няколко насядали една до друга Палечки: шест малки жени, всяка от които изглеждаше като различна версия на самата мен. Вече познавах четири от тях. Другите две срещях за първи път.

Осъзнавах, че ако не беше извънредното положение — следродилната депресия, в която бях изпаднала — никога нямаше да ги видя в нова светлина и те щяха да продължат да живеят в тялото и душата ми, без изобщо да се слушат една друга, като съседни, които дишат един въздух, а никога не се поздравяват любезно.

Може би всички жени живеят с такъв минихарем вътре в себе си и всъщност ние не сме друго, освен тези разногласия и напрежение, освен трудно постигнатата хармония между взаимно изключващите се страни в характера ни.

Трябваше да мине известно време, докато опозная и обикна и шестте Палечки.

Тази книга разказва как се изправих пред своята вътрешна разноликост и се научих да бъда цялостна.

* * *

Аз съм писателка.

Аз съм номад.

Аз съм космополит.

Аз обичам суфизма.

Аз съм пацифист.

Аз съм вегетарианка и съм жена, горе-долу в тази последователност.

Ето как щях да се опиша, преди да навърша трийсет и пет.

До тази възраст възприемах себе си най-вече и преди всичко като разказвачка на истории. Навремето хора като мен са споделяли историите си около огъня, под небе, толкова огромно, че е нямало как да бъдеш сигурен къде свършва — ако изобщо свършва някъде. В Париж са сътрудничели на вестници, само и само да съберат с общи усилия пари за наема. В двореца на султана деспот всеки разказ им е печелел правото да живеят още един ден. Чувствах се свързана с тези сладкодумни разказвачи от едно време, независимо дали те са оставали безименни, или са били Балзак и красивата Шехеразада. Истината е, че подобно на мнозина други белетристи, и аз се чувствах по-близка с мъртвите, а не със съвременните писатели, и по-свързана с хора, които

са плод на въображението, а не истински... поне не прекалено истински.

Ето как живеех. Ето как смятах да продължа и занапред. Но точно тогава най-неочаквано ми се случи изумително чудо: майчинството.

То промени всичко, промени *мен*.

Посрещнах с недоумение новата си роля — бях озадачена като прилеп, събуден от слънчева светлина.

В деня, когато научих, че съм бременна, писателката в мен изпадна в паника, жената в мен пък се почувства щастливо объркана, пацифистката в мен си остана пасивна, космополитът в мен седна да си припомня бебешки имена, които да са приемливи в цял свят, поклонницата на суфизма в мен приветства новината, вегетарианката взе да се тревожи, че ще ѝ се наложи да яде месо, а номадката в мен не искаше друго, освен просто да си плюе на петите и да избяга възможно най-далеч. Но когато си бременна, се случва точно това. Можеш да избягаш от всичко и от всички, но не и от промените в тялото си.

Когато ме връхлетя, следродилната депресия ме завари напълно неподготвена. Тя се разпростря пред мен като тъмен, безкраен тунел и ме уплаши до смърт. Докато се опитвах да изляза от другата страна, няколко пъти падах, а характерът ми се натроши на парченца, толкова малки, че нямаше как да ги слепя отново. В същото време обаче това изживяване ми помогна да се взра в себе си и да се запозная отново с всяка жена от минихарема, който всичките тези години бях носила в душата си. Депресията може да се превърне в златна възможност, дадена ни от живота, за да помислим без страх върху някои наболели въпроси, които са от голямо значение за сърцето ни, но които или от бързане, или от невежество са били замитани под килима.

Не съм сигурна кое е било първо и кое го е последвало. Дали съм излязла от депресията и чак тогава съм седнала да пиша тази книга? Или съм завършила книгата и благодарение на това съм успяла да изпъля от тунела? Истината е, че не мога да кажа. Спомените ми от онези дни са ярки и наситени, но изобщо не следват хронологията.

Знам със сигурност обаче, че тази книга е написана с черно мляко и бяло мастило: коктейл от разказвачество, майчинство, копнеж по пътешествията и депресия, дестилиран в продължение на месеци на стайна температура.

Всяка книга е пътуване, карта, отразяваща сложните криволици на човешкия ум и душа. Тази не прави изключение. Затова всеки читател в известен смисъл е пътешественик. При някои пътувания се запознаваш с културното наследство, при други изживяваш приключения на открито, в досег с дивата природа. На следващите страници искам да ви отведа на две пътешествия едновременно — в Долината на бебетата и в Гората на книгите.

В Долината на бебетата ще ви приканя да се взрете внимателно в многото роли, от които се състои животът ни, като започнем от женското начало, майчинството и писателството. В Гората на книгите ще се спра на живота и творчеството на различни писателки от миналото и настоящето, от Изтока и Запада, за да видим как те са се справяли със сходни въпроси, успешно или неуспешно.

Тази книга е написана не само за жени, които са изживели или ще изживеят подобна депресия, но и за всички — мъже и жени, несемейни и семейни, родители и бездетни, писатели или читатели, на които понякога им е трудно да намерят равновесната точка между многото роли и отговорности в живота си.

Според суфистите всеки човек е огледало, отразяващо света като цяло. Те твърдят, че всеки от нас е ходещ микрокосмос. Затова да си човек, означава да живееш с оркестър от взаимно изключващи се гласове и смесени чувства. Такъв живот щеше да бъде обогатяващ и възнаграждаващ, ако не бяхме склонни да възхваляваме някои членове от този оркестър вътре в нас за сметка на други. Потискаме много проявления на характера си, за да се вмести в съвършения образ, който се стремим да си създадем. Така рядко — да не кажа никога — наблюдаваме демокрация вътре в себе си: там обикновено властва непоклатима олигархия, при която някои гласове надделяват над другите.

„Черно мляко“ е опит да смъкна с мирни средства от власт тази олигархия и да наложа пълнокръвна здравословна вътрешна демокрация. Би било наивно да смятаме, че демократичният режим е само цветя и рози, но той пак е за предпочитане пред всички разновидности на деспотизма. Само след като хармонизираме и

синхронизираме гласовете вътре в нас, можем да станем по-добри майки, по-добри бащи и да, вероятно по-добри писатели.

Но нека не изпреварваме събитията. Трябва да направя обратен завой, да се върна назад във времето и да потърси мига, когато започна всичко.

ЧЕРНО МЛЯКО

МИЯЧКАТА НА СЪДОВЕ, НА КОЯТО Й ПРОВЪРВЯ

Ние с майка ми сме се залутали в лабиринта от горчиво-сладки чувства, където могат да се залутат само майки и дъщери. Сърцето ми преливаше от признателност за начина, по който тя посрещна неочакваната новина, и аз ѝ благодарих, че ме подкрепя.

— О, изобщо не те подкрепям, скъпа. Просто съм като бедна миячка на съдове, която съвсем случайно намира на тротоара лотариен билет и научава, че е спечелила голямата награда.

Колкото и да съм свикнала с кодовете и шифрите на майка ми, в началото не схванах за какво ми говори.

— Май не разбирам.

— Какво толкова има да разбираш, скъпа, повече от ясно е. Притесняваше се, че ще се разстроя, щом науча, че си се омъжила тайно в чужда държава, а когато видя, че изобщо не съм разстроена, се почувства признателна. Нали така?

Аз кимнах.

— Да.

— Нали разбираш, само майка, която е сигурна, че все някой ден дъщеря ѝ ще се омъжи, ще се разочарова, ако научи, че тя го е направила, без да предупреди. Да ти призная, никога не съм имала в това отношение никакви очаквания. Струваше ми се, че си последният човек на земята, който ще тръгне да се задомиава. И така, не съм ходила всяка седмица да си купувам лотариен билет и да възлагам надежди на него. Сега разбра ли?

Започвах да схващам.

Щастлива, че е привлякла цялото ми внимание, майка ми продължи въодушевено:

— Затова приех нещата такива, каквито са, и продължих нататък. После един прекрасен ден намерих най-неочаквано на тротоара лотарийния билет и разбрах, че печеля. Ето как се почувствах, когато научих новината за бракосъчетанието ти — бях изумена точно като миячка на съдове, на която ѝ е провървяло.

Бях се омъжила наскоро в Берлин. Не беше чисто съвпадение, че сме избрали този град, защото най-малкото за нас бракът ни беше точно толкова изненадващ, колкото неочакваното обединение на Германия. Подобно на Източен и Западен Берлин, и ние навремето бяхме заедно, после се разделихме, а след това отново се събрахме. Освен това ние със съпруга ми бяхме — и продължаваме да бъдем — точно толкова различни, както капитализма и комунизма. Еюп е нежна щедра душа, мъж, който винаги проявява здрав разум и е надарен с изумително душевно равновесие и с търпението на пророка Йов, чието име носи. Колкото до мен, аз почти във всичко съм пълна противоположност на качествата му, като започнем от „нетърпелива“, „импулсивна“, „неразумна“ „емоционална“ и „ходещ хаос“.

Въздържахме се от сватба, защото и двамата не обичахме церемониите. Затова просто отидохме в Турското посолство в Берлин и оповестихме намерението си да се оженим. На една пейка до входа седеше бездомник с глава, пълна с въшки и мисли, и лице, което беше извърнал към небето, и блажено се припичаше на слънцето. Помислих си, че от него ще излезе страхотен свидетел, но когато се опитах да го помоля да дойде с нас в посолството, се оказа, че той не знае английски, аз пък не знаех немски, а езикът на жестовете, който тутакси изобретихме, не бе достатъчно съзидателен, за да обхване такава необичайна тема. Затова му предложихме пакет „Марлборо Лайтс“, а в замяна той сякаш ни благослови с беззъба усмивка. Подари ни и лъскав златен станиол от шоколад, който старателно беше изгладил. Приех го с радост. Стори ми се добра поличба.

Не бях с булчинска рокля не само защото не обичам такива ритуали, но и защото отказвам изобщо да нося бяло. Винаги съм недоумявала как другите го правят. От години не можех дори да седна на канапе, което е прекалено бяло, но малко по малко се излекувах от този навик. Приятелите ми имат различни теории защо не обичам бялото. Смятат, че когато към била бебе, сигурно съм паднала в цял казан с мляко с ориз (за разлика от Обеликс, цопнал във вълшебната отвара, това не ми е дало свръхестествени способности) и накрая съм намразила цвета, но не и млякото с ориз. Аз обаче нямам такива спомени, не е вярна и втората им теория, че съм била предубедена към лекари, зъболекари и лаборанти, към хора в бяло.

Та онзи майски ден се издокарах в предпочитания от мен цвят: черния. Колкото до Еюп, той беше в тъмен панталон и бяла риза, за да спази поне малко традициите. Ето как казахме „да“. Без излишно суетене и просто защото ни хрумна да го направим. Родителите и петте сестри на Еюп, както и майка ми и баба ми сигурно са искали да вдигнем типично турска сватба с гощавка, танци и музика, но щом научиха, че сме се оженили, те бяха така добри да уважат нашия избор.

Ако не броим миячките на съдове, на които им е провървяло, не само майка ми очакваше да не се омъжа никога. Май не го очакваха и читателите ми. Те следяха романите и очерците ми и винаги разбираха първи какво чувствам. Този път обаче, вместо да проявят разбиране, бяха шокирани. Изразяваха учудването си в писма, имейли и пощенски картички. Някои дори ми изпращаха изрезки от вестници, където съм заявявала: „Домашен еснафски бит? И дума да не става! Не е за мен тази работа“ и „Не мисля, че ставам за това да възпитавам деца, но ми се струва, че някой ден от мен ще излезе добра мащеха. Човек, когото лесно ще заведеш на мач или на проба на абитуриентска рокля“. Сега с очи, в които сякаш се четеше „Видя ли сега!“ тези схватливи читатели настояваха с хаплив хумор да изясня какво се е променило.

Можех да им дам само един отговор: любов.

Обичам съпруга си и когато съм до него, усещам как ме обземат странно спокойствие и щастие. Но дълбоко в себе си не знаех какво да правя с това спокойствие и отказвах или просто не бях в състояние да се отдам на брачното блаженство. Вероятно защото не ме свърташе дълго на едно място. Родена съм в Страсбург, израсла съм в Мадрид, живяла съм в Анкара, Истанбул, Аман, Кьолн, Бостън, Мичиган и Аризона и цял живот съм била на път, убедена, че мога да се установя навсякъде, на всяко място по земята, стига да не се налага да пускам корени. Като единствено дете на самотна майка още като малка бях приела една истина за човешката природа, на която, както съм се убедила, други се съпротивляват безуспешно: че самотата е неразделна част от човека.

Харесвах самотата. Ценях я. Познавах хора, които, останеха ли сами няколко часа, направо полудяваха. С мен беше точно обратното.

Аз можех да полудея, ако през цялото време ми се налагаше да бъда с други хора. Щях да имам чувството, че ми навлизат в територията.

Призванието ми на писателка се подхранва именно от самотата. В почти всички области на изкуството си дължен по време на творческия процес да се сработиш с други. И най-егоцентричните сред кинорежисьорите трябва да умеят да хармонизират енергията си с енергията на останалите, да се учат да се вписват в екип. Същото важи и за модните дизайнери, актьорите, балетистите, драматурзите, певците и музикантите.

Но не и за белетристите. Ние се усамотяваме седмици, месеци, а понякога и години в романите, които пишем: стоим си във въображаемия пашкул, заобиколени от въображаеми герои, пишем съдби и се мислим за Бог. Докато разработваме сюжета, добавяме внезапни обрати, създаваме и унищожаваме герои, нищо чудно накрая да решим, че сме център на света. Самомнението и раздутото его са двата най-вредни странични ефекта на нашата професия. Затова не ставаме за добри любовници и още по-малко за добри съпруги и съпрузи. Писателите са най-вече саможиви същества, въпреки че с малко слава и успех го забравяме бързо. Романът е най-самотният вид изкуство, както навремето е казал Валтер Бенямин.

След като се омъжих, преподавах в Аризона и през няколко седмици се мятах на самолета за двайсет и шест часовия полет (с прекачванията), за да отида при съпруга и приятелите си в налудничавия, хаотичен и пъстър ритъм на Истанбул, а после се връщах в Аризона, за да се затворя в пустинната си самота.

Първото, което усещаш, след като излезеш от Международното летище в Тусон, е топлинната вълна, която се е надигнала от дълбините на земята и те лиже с невидими пламъци по лицето. Първото, което усещаш, след като излезеш от Международното летище „Ататюрк“ в Истанбул, е звуковата вълна, шумна врява от надути автомобилни клаксони, бучащи мотоциклети, с включени на пълни обороти пневматични чукове, и хора, които разговарят, крещят и подсвиркват — и всичко това едновременно.

Топлинна вълна, звукова вълна. Напред-назад. Това продължи близо две години. После, един прекрасен ден научих, че съм бременна.

Не знаех, че искам да ставам майка, и това ме завари неподготвена. Но исках да родя детето. Сякаш някаква друга част вътре в мен — домошарска, грижовна, майчинска — се беше вдигнала на бунт срещу частта, разпореждаше се всички тези години. Размирните сили на майчинството проникнаха смайващо бързо и чевръсто в мъничките селца на юг от характера ми, но законните сили, разположили се в столицата, още даваха мощен отпор.

И все пак не исках да губя своя скитнически, независим, нехаен дух — своята същност. Вътре в главата ми едновременно заговориха шест гласа. Затова навлязох в бременността със смесени чувства, сякаш към неизвестното ме влачеше подводно течение, по-силно от сърцето ми. Не ми помогна и това, че в края на бременността ме изправиха на съд заради изречения, казани от някои от моите измислени герои арменци в романа „Копелето на Истанбул“. По едно съвпадение делото беше насрочено за деня, след като родих. Въпреки че бях оправдана още на първа инстанция и тази случка не е свързана с депресията, в която изпаднах по-късно, онези напрегнати дни направиха цялата година още по-тежка.

Родих през септември 2006 година, най-красивия месец от годината в Истанбул. Колкото и щастлива и благословена да се чувствах, бях уплашена и неподготвена. Бяхме взели под наем китна тиха къща на островите, където можех да си кърмя детето и да пиша. Такъв беше планът. Но се оказа, че не мога да правя нито едното, нито другото. Нямах достатъчно кърма, а опитах ли да се върна в света на художествената литература и да започна нов роман, все по-притеснена, виждах, че не съм в състояние да направя друго, освен да гледам втренчено белия лист. Не ми се беше случвало никога дотогава. Никога не бях изпитвала недостиг на истории. Като писателка никога не се бях озовавала в задънена улица или в нещо подобно. За пръв път в живота ми на зрял човек, колкото и да опитвах, думите отказваха да разговарят с мен.

Изведнъж ме обзе страхът, че нещо в мен се е променило необратимо и никога вече няма да бъде същата. Като вълна ме плисна паника. Започнах да си мисля, че сега, когато съм станала майка и домакиня, вече няма да мога да пиша белетристика. Старото ми Аз беше изтеглено като стар пращен килим изпод краката ми.

Още от деня, когато се научих да чета и да пиша, книгите бяха най-добрият ми приятел. Бяха ме спасявали. Бях толкова затворено дете, че общувах с цветни пастели и се извинявах на предмети, в които съм се блъснала. Историите ми даваха усещането за приемственост, ядро и цялост — трите важни неща, които иначе ми липсваха неимоверно. Дишах букви, пиех думи и изживявах истории, убедена, че мога да въртя и преобръщам езика в страстно танго.

През цялото това време единственият куфар, който носех навсякъде със себе си, беше пълен с написаното от мен. Художествената литература беше невидимата спойка, която държеше заедно различните страни на характера ми, и когато тя не беше с мен, се разпадах на съставните си части. Без нея светът ми се струваше мрачно, безкрайно тъжно място. Цветовете, които преди ми изглеждаха ярки и весели, сега бяха помръкнали. Вече нищо не ми беше достатъчно. Нищо не ми се струваше познато. Бях прекосявала от край до край континенти, бях откривала с лекота дом на толкова много места, а сега не намирах сили и воля да изляза на улицата. Кожата ми изтъня и от всичко ме болеше. Слънцето беше прекалено горещо, вятърът — прекалено поривист, нощта — прекалено тъмна. Изпълвах ме тревога и притеснения. Още преди да съм се усетила, бях затънала в тежка следродилна депресия.

След като седмици наред ме гледа как плача, баба ми по майчина линия, мила, но силна и страшно суеверна жена, ме хвана за ръката и прошепна с глас, нежен като кадифе:

— Стегни се, мило дете. Толкова ли не знаеш, че от всяка сълза, проронена от родилка, млякото ѝ прокисва?

Не го знаех.

Усетих, че се замислям над този образ. Какво ли щеше да се случи, ако млякото ми се пресечеше? Дали щеше да потъмнее и да се размъти? При тази мисъл не само се притесних, но и се почувствах виновна. Колкото повече си налагах да не плача, толкова повече ми се плачеше. Как се получаваше така, че всички други жени, които познавах, свикваха толкова лесно с майчинството, а аз не можех и не можех? Искях да кърмя детето си възможно най-дълго и най-добре. Представях си как млякото ми се пресича, този образ ме преследваше денем и ме връхлиташе в сънищата ми.

После, една сутрин, след месеци на депресия, уединение и неуспешно лечение се събудих с острото желание да пиша отново и седнах на бюрото. Беше тихо, не се чуваше друго освен няколкото рибарски лодки в далечината и бебето ми, което спеше в люлката. Ухаеше на жасмин, а небето над Босфора бе съвсем бледосиньо, почти безцветно. Изведнъж осъзнах с огромно облекчение, че всичко е наред, че винаги си е било наред. Както е казал Руми, нощта носи в себе си деня. Винаги и навсякъде можехме да започнем живота си наново.

Нямаше нищо лошо в това, че съм изпаднала в паника и не съм могла да спра да плача. Нямаше нищо лошо в страховете ми, че няма да успея и да пиша, и в същото време да се грижа за детето си. Дори и млякото ми да не беше белоснежено, пак нямаше нищо лошо в това. Започнех ли да описвам какво съм преживяла, можех да превърна почернялото си мляко в мастило и тъй като писането открай време ми действаше целебно на душата, вероятно щях да изпъпля от тази депресия.

Същия ден сложих бебето в количката и излязох от нас на оживената улица. В началото предпазливо, след това по-дръзко започнах да обсъждам с други жени следродилната депресия. Изненадах се, когато чух, че много от тях са минали през същите емоционални сътресения. Защо не знаехме повече за това? Винаги ми бяха казвали, че щом прегърнат новородената си рожба, всички жени скачат от радост. Никой не ми беше споменавал, че докато скачаме, някои си удряме главата в тавана и от това сме за кратко зашеметени.

Докато продължавах да пиша „Черно мляко“, проведох безброй трогателни разговори с жени на всякаква възраст и с всякакви професии. Бавно, но неотклонно проумявах, че не съм сама. Това ми помогна много. Каква ирония на съдбата — винаги се бях гордяла, че умея да бъда сама и не ми трябва да търся утеха в множеството, но реших да не задълбавам в това. Простата истина е, че следродилната депресия е много по-разпространена, отколкото ние като общество сме склонни да мислим.

Любопитното е, че едно време жените са знаели за нея. Прабабите ни са били наясно, че след раждането жената е с разклатена душевност, и затова са били по-подготвени. Предавали са знанията си

на своите дъщери и внуци. Днес обаче ние сме откъснати от миналото и всъщност нямаме достъп до тази мъдрост. Ние сме жени в крак с времето. Когато сме уморени и душевно наранени, прикриваме следите с най-новия грим. Въобразяваме си, че можем да родим и още на другия ден да продължим да живеем както преди. Някои от нас го правят, разбира се. Лошото е, че други просто не могат.

Възрастните жени в Турция смятат, че през четирийсетте дни след раждането родилката трябва да бъде обградена постоянно от любимите си хора. Остане ли и за миг сама, става уязвима за нападения на джиновете и се превръща в жертва на цял порой тревоги, притеснения и страхове. Именно заради това семействата, които се придържат към традициите, окичват леглото на родилката с червени панделки и покриват пода в помещението с осветено маково семе, за да прогонят свръхестествените сили, дебнещи наблизко.

Не твърдя, че трябва да се ръководим от разни суеверия и да очакваме да слагат в родилното по болниците плитки чесън и мъниста против уроки. Казвам само, че благодарение на разказите на бабуващите, на традициите и вярванията жените от по-старо време са били наясно с една проста истина, за която ние понякога сме слепи: през живота си жената минава през няколко основни етапа и се случва преходът от един към друг да не е лесен. Тя може да се нуждае от допълнителна помощ, подкрепа и напътствия, за да заживее отново пълноценно в настоящето. Докато ден след ден жената се бори, преодолява трудности, организира и направлява, има моменти, когато машината на тялото ѝ може да даде засечка. И в решимостта си да преуспеем, да сме силни и винаги свършени, ние сме загубили връзка с тази вековна мъдрост.

Госпожа Слабостта не е сред най-обичаните жени от нашето поколение. Сега вече никой не знае къде е тя, но има слухове, че е била заточена на остров в Тихия океан или някъде в подножието на Хималаите. Всички сме чували за нея, ала е забранено да изричаме името ѝ на глас. Чуем ли някой да говори за нея на работното ни място, в училище или у дома, трепваме от страх пред последиците. Тя не е точно в списъка с издирваните от Интерпол лица, но въпреки това никой не изгаря от желание да си има вземане-даване с нея.

С всичко това не отричам, че майчинството е сред великите дарове в живота. То преобразява сърцето точно както ваятелите

преобразява глината, и ни прави съзвучни с ритъма на вселената. Има си причина безброй жени да твърдят, че майчинството е най-хубавото нещо, което им се е случвало. От дън душа се съгласявам с тях.

Въпреки това жената не става майка още в мига, когато ражда. Това е нещо като учебен процес и при някои той продължава по-дълго, отколкото при други. Има и такива като мен, които са разтърсени из основи от подобно изживяване. Не твърдя, че за творците преходът към майчинството е по-мъчен, защото съм виждала жени с всякакви професии, които се натъкват на същите трудности, макар и в различна степен. Никоя жена не е докрай застрахована срещу следродилната тъга. Най-силните и най-самоуверените сред нас всъщност вероятно са и най-уязвими. Интересното е, че това душевно влакче на ужасите може да се случи не само при първата бременност, но със същия успех и при втората, третата и дори шестата.

В края на краищата бременностите са като снежинките. Няма две, които да са еднакви.

ЧАСТ ПЪРВА
ЖИВОТ ПРЕДИ БРАКА

ЗНАЦИ

В Истанбул е пладне. Аз съм на парахода „Циганка“ наречен така заради това, че все подскача по синята вода, докато прекарва пътници между островите и континента. Млади влюбени, които се целуват тайно, гимназисти, избягали от училище, чиновници, удължили обедната си почивка, фотографи, помъкнали фотоапарати, търговци, които са натоварили по раниците стоката си, туристи, които са си просто туристи... Хора с всякакви професии са се озовали някак на плавателния съд с вид на орехова черупка, който се люшка насамнатам. Аз съм притисната в ъгъла. С книги върху скута съм седнала между възпълна жена и спретнат възрастен господин. Прибирам се от един от островите, където съм взела интервю за литературно списание. Момичето от града, което си отива вкъщи. Само.

Малко след като корабът напуска пристанището, забелязвам, че съм забравила бележника си на мястото на интервюто. Изведнъж ми докривява. Защо вечно забравям нещо? Чадъри, мобилни телефони, витамини, гримове, червила, ластици за коса, ръкавици... Забравям недоядени сандвичи, които съм оставила за няколко минути, забравям по обществените тоалетни сребърните си пръстени, които съм свалила, за да си измия ръцете. Веднъж дори забравих буркан с две костенурки в него, подарък за рождения ми ден от скъпа приятелка. Така и не намерих сили да призная пред нея, че още същия ден съм изгубила подаръка ѝ, и затова през следващите седмици, попиташе ли ме тя за костенурките, аз си съчинявах някакви небивалици.

— О, чувстват се страхотно, тъпчат се с цикламите ми, дебелеят.

Друг път казах:

— Знаеш ли, завчера една от костенурките се измъкнала от буркана, без да забележа. Търсих я къде ли не, а нея я няма и няма. После включих нощната лампа и що да видя! Костенурката си се разположила върху електрическата крушка. Сянката, която хвърляше върху стената, беше като на чудовище.

Продължих да си измислям какви ли не приключения с двете ми костенурки, докато един ден приятелката ми ме погледна в очите и ме

помоли да спра. Гласът ѝ изведнъж се сниши до шепот и тя ми заяви, че искала да сподели нещо с мен.

— Тежи ми на съвестта, искам да си го призная — каза приятелката ми. — Когато купих костенурките, се притеснявах дали изобщо ще се грижиш добре за тях. Но ти доказа, че греша. Справяш се блестящо, дължа ти извинение.

Прехапах устна и застинах, без да дишам. Такава, значи, била работата. После вече не можех да си съчинявам истории за костенурките и след няколко дни бе мой ред да направя признание. Казах на приятелката си, че не ми дължи никакво извинение и че не тя, а аз трябва да искам прошка, при това неведнъж, а цели два пъти: че съм била толкова небрежна и че после съм я лъгала. След това обясних, че костенурките така и не са се добрали до дома ми.

— Знаеш ли, нещо ми подсказваше, че се е случило това — рече приятелката ми след дълго неловко мълчание. — Когато ми разказа как костенурките ядели направо от ръцете ти слънчогледово семе, се запитах дали не ги бъркаш с канарчета от клетка.

За мое облекчение тя прихна и аз също се засмях. Започнахме да се шегуваме колко съм немарлива. Всъщност не възразявах. Бях притеснена, че съм изгубила подаръка, но иначе случката не пораждаше в душата ми самокритика. Не беше ли все едно дали умея да се грижа за нещо? В края на краищата това бяха костенурки, а не бебета.

Изведнъж параходът се разтриса като великан, който се протяга след сън. За миг всички ние, пътниците, изпадаме в паника. Устните се движат неспокойно, ръцете се пресягат — да се вкопчат в нещо. Малко по-нататък има руски танкер, който вдига огромни вълни. Наблюдаваме го притеснени и веднага щом вълните се смаляват, приключваме с молитвите, разтваряме стиснати на юмруци длани и пак потъваме в летаргия.

Но аз си имам други грижи. Откакто забелязах, че бележникът вече не е в мен, не мисля за друго, освен за писане. Сигурно ми харесва да си усложнявам живота. Ако ми се намираше хартия, едва ли точно сега щеше да ми се иска толкова силно да си вода записки. Но тъй като хартия не ми се намира, трябва *на всяка цена* да пиша. Търся

яростно из чантата и я изпразвам върху скута си, но не откривам дори касова бележка, за да пиша на гърба ѝ.

Не знам защо се тормося толкова. В главата ми се върти една мисъл, аз обаче не мога да определя каква точно, докато не я запиша. Мнозина, включително доста писатели, предпочитат да обмислят подробно всичко и чак тогава да го запишат, докато аз съм обратният случай. За да проумея мислите, напираси вътре в мен, първо трябва да ги видя във вид на букви. Знам, че сега ми се върти някаква мисъл, ала трябва да я запиша, за да разбера каква. А за това нещо ми трябва хартия.

Оглеждам се наляво и надясно. Жената до мен няма вид на човек, който ще ми помогне. В пазарската ѝ чанта има какво ли не, но се съмнявам там да е сложена и тетрадка. Сега, след като я загледах, си дадох сметка, че тя всъщност е съвсем млада. Някъде на двайсет и пет. На пръв поглед изглежда десетина-петнайсет години по-възрастна — заради наднорменото тегло. Облечена е в разкроена от кръста надолу светлосиня рокля с буфан ръкав, сякаш току-що е излязла от филм от трийсетте години на миналия век и се е качила на параход в Истанбул. Косата ѝ, чуплива и тъмнокестенява, ѝ стига до раменете и е ресана наскоро. На ушите ѝ се поклащат златни обици. Ноктите на краката ѝ, които се виждат през сандалите, са с яркочервен лак. Копчетата на роклята ѝ, още малко, и ще се скъсат, но на жената явно не ѝ пука. Приела е за благословия налетите си гърди и ги показва на цялото човечество така, сякаш му прави услуга. Това е жена, която се гордее с женствеността си, и от това става още по-женствена, с дръзко, мощно и магнетично излъчване.

Както винаги, когато се озовавам до жена, която сияе с такава женственост, и сега се чувствам натрапница, жалко подобие на представителките на своя пол. При тях да са женствени, е нещо, което не изисква усилия, то е съвсем естествено, както да се прозинеш или да кихнеш. За мен пък женствеността е нещо, което се налага да наблюдавам, изучавам и усвоявам, да му подражавам и пак не мога да го разбера докрай.

Ако жената до мен беше котка, тя щеше да се е излегла с присвити очи в прекрасен кош до печката или щеше да се е свила на кълбо върху скута на собственичката си, да мърка блажено и да мърда опашка в свой си ритъм. Ако аз бях котка, щях да седя по цял ден като

на тръни на перваза, да гледам минаващите коли и пешеходци и при първа възможност да избягам от къщата, за да отида в широкия свят навън.

От другата страна на жената седи момче на около осем години, до него пък се е разположило по-малко хлапе, с което си приличат като две капки вода. И двамата са облечени еднакво, в дънки и моряшки фланелки. Държат в ръце еднакви играчки. Мускулести тъмозелени пластмасови командоси в пълно бойно снаряжение, въоръжени в едната ръка с граната, която са готови да взривят, а в другата с автомат „Калашников“. И двамата дъвчат дъвки с размерите на орех и правят балончета. Спука ли се някое, аз трепвам, сякаш малчуганите са стреляли с пластмасовите си командоси. На парахода е очистен поредният враг.

Играчките им може и да са агресивни, но момчетата са затворени. Дори не вдигат глави, за да погледнат майка си. Особено внимават да не срещнат погледа ѝ. Сигурно не е лесно малчугани на тяхната възраст да имат толкова привлекателна майка.

Убедена, че и хлапетата, и майка им не могат да ми помогнат в търсенето на хартия, се обръщам към мъжа вляво. Той е с очила с метални рамки, сериозно лице и въпреки че явно току-що е прехвърлил четирийсетте, вече е започнал да оплешивява на темето. Всичко в него сякаш крещи: „Аз съм търговец“. Непознатият държи кожена чанта и аз съм сигурна, че все някъде в нея има хартия. Когато питам, мъжът любезно ми предоставя доста листове — в горния им край е отпечатано: „Падаща звезда ООД“.

Благодаря на непознатия и започвам да пиша, мастилото изсъхва направо пред очите ми. Буквите сякаш се леят сами: „Манифест на несемейното момиче“.

Гледам изумена хартията. Ето какво, значи, ми се е въртяло в главата.

Жената до мен сяда по-наблизо и извива глава към листа върху скута ми. По параходите в Истанбул свикваш, че някой ти чете през рамото вестника, но тази жена тук дори не се крие. Първото, което ми хрумва, е да прикрия каквото съм написала, скоро обаче се примирявам, че е безполезно да търся усамотение в такова ограничено пространство, и оставям жената да си чете на воля.

„1. Твърдението, че самотата е запазена за Всемогъщия Бог и затова се очаква всички да живеят до гроб по двойки, е най-голямата заблуда, измисляна от Човека. Това, че сме качили на Ноевия ковчег по двойки, не означава, че трябва да осъществим цялото пътуване пак по двойки.“

Аз пиша, жената чете. По едно време се навежда съвсем близо до дясното ми рамо и ме докосва с косата си по лицето. Долавям миризмата на шампоана ѝ — остра, на плодове. Жената явно се затруднява да разчете написаното и при моя почерк не я виня. Старая се да пиша по-четливо.

„2. Защо всички в традиционните общества са почитали хора, посветили живота си на вярата и дали обет да не се задомяват никога, а в днешната култура да си «стара мома» е едва ли не позор, окаяно състояние?“

„3. За един брак са нужни мъж и жена, несемейното положение обхваща в еднаква степен хора и от двата пола, защо тогава в сравнение с понятието «ерген» «стара мома» съдържа различен — по-отрицателен — оттенък?“

Съседката ми вади от чантата си пликче сушени плодове и печени ядки, разделя го наполовина със синовете си, после отново насочва вниманието си към онова, което пиша, и дъвче, докато чете. Сред солените фъстъци, печения жълт нахут и тиквеното семе аз пиша, а жената гледа, щастлива и развеселена.

„4. Жените, които «са изпуснали и последния влак», трябва да си получат обратно достойнството и да бъдат аплодирани, задето са дръзнали да живеят без мъж, който да се грижи за тях.“

„5. Който употребява израза «При птиците женската вие гнездото», не разбира нищо от птици. Вярно е, че те

вият гнезда, но в края на сезона изоставят дома, който са съградили, и правят нов на друго място. Няма птица, която до края на живота си да стои само в едно гнездо.“

Забелязвам, че за миг жената трепва. Косъмчетата по ръцете ѝ настръхват, сякаш не е горещо като в пещ.

„6. Промяната и непостоянството са азбука на живота. Обетът двама души да са заедно, «докато смъртта ги раздели», е измислица, която е в разрез със самата същност на битието. Пък и ние не умираме само веднъж. Не е зле да помним, че човек умира многократно, преди да умре и физически.“

„7. По тази причина можем да обещаем любов само за този миг, но не и след него.“

„8. Ако трябва да опиша брака като метафора, мога да заявя, че мой съпруг е литературата, а мои деца са книгите. Има само един начин да се омъжа — като се разведе с литературата или като си взема втори мъж.“

„9. Тъй като и дума не може да става да се развеждам с литературата и по земята няма мъж, който да се съгласи да стане «съпруг номер две», по всяка вероятност ще си остана цял живот несемейна.“

„10. Заради гореизложеното този лист хартия е моят манифест.“

Облягам се и изчаквам жената да си дочете. Тя изоставя, изрича с устни думите сричка по сричка като малка ученичка, която едва сега учи азбуката. Лекият ветреца, милващ палубата, донася при нас мириса на море и аз усещам по езика си вкус на сол. След няколко секунди жената се обляга и въздиша тежко, наистина шумно.

Неволно започва да ме гложди любопитство. Какво ли искаше да каже тя с това? Дали беше съгласна с мен? Дали въздишката означаваше: „Много си права, сестро, но светът е такъв, винаги е бил такъв!“? Или жената искаше да каже по-скоро: „Пишеш ги тези

глупости, скъпа, но всъщност животът е съвсем друг!“? Имам чувството, че е второто.

Изведнъж ми се приисква да я жегна. Тази непозната тук е моето Друго Аз. Тя е от жените, които на драго сърце са посветили живота си на своя дом, съпруг и синове. Още от млада е насочила всичките си усилия към това да си намери идеален мъж и да създаде семейство, да стане майка още преди да се е сбогувала с младостта, напълняла е по тази причина, състарил се е преждевременно, допуснала е желанията ѝ да се превърнат в съжаление и да носи вътре в себе си горчилка. Със своите консервирани мечти, удобно обществено положение и късогледни амбиции тази жена е мой антипод. Или най-малкото ми се иска да бъде.

„Жената, всяка жена трябва да ражда не с ума, а с матката си.“^[1] Ето в какво са били убедени някои от водещите мъже белетристи в страната ми. Присвоили са си писането на художествена литература като своя запазена територия, като нещо, което изначално вършат само мъжете. Според тях романът е сложна постройка на разума, умозрително дело, за което се искат изобретателност и нюх към сюжета, а тъй като по определение жените са емоционални същества, от тях не могат да излязат добри белетристи. Тези прочути писатели са гледали на себе си като на „отци на белетристиката“, а на читателите — като на синове, които трябва да бъдат направлявани. Наследството им ме кара да подозирам, че ако искам да съществувам върху териториите на литературата и да преуспявам, също трябва да избира едно от двете: или матката, или ума. Стигне ли се дотам, не се и съмнявам какво ще предпочета.

Параходът ще пристигне всеки момент. Без и да подозира какво си мисля, жената до мен скача на крака. *Да взема чантите, да прибера в пликчето нахута, да приготвя момчетата, да мушна в багажа автоматите „Калашников“, да напъхам краката си в обувките...* За по-малко от трийсет секунди е готова. Заедно със синовете си започва да се провира, да се бута към изхода, по-далеч от мен.

Едва тогава, едва след като жената се изправя, забелязвам нещо, което би трябвало да видя и преди. Тя не е с наднормено тегло. Не е дори пълна. В напреднала бременност е. Коремът ѝ изглежда огромен, сигурно чака близнаци или тризнаци.

Кой знае защо, тази незначителна подробност преобръща всичко в главата ми. Но няма за кога да умувам. Параходът е на пристанището. Всички бързат да скочат на крака и да се устремят в пълно безредие към изхода. В суматохата срещам погледа на мъжа до мен.

— Благодаря за хартията... — казвам му.

— За мен беше удоволствие — отвърща той. — Радвам се, ако съм успял да помогна.

— О, помогнахте, разбира се — заявявам аз. — Просто ми е интересно какво е „Падаща звезда“?

— Ние сме нова фирма за продукти за майки и новородени — обяснява мъжът. — Електронни помпи за кърма, термоси, неща от този род...

Той грейва в още по-широка усмивка. Или може би просто така ми се струва. Изведнъж имам чувството, че някъде в яркосиньото небе със слънце, започнало да се снишава, ангелите ме сочат с млечнобели пръсти и ми се присмиват. Замислям се и виждам, че има някаква ирония в това да напиша манифеста на несемейното момиче върху бланка на фирма, продаваща продукти за родилки.

След като съм забелязала тази ирония и не знам какво да правя с нея, продължавам да стоя като вкаменена. Вътре в мен един глас казва: *Във вселената няма съвпадения, има само знаци. Виждаш ли знаците?*

Заглушавам гласа и прибирам в джоба си манифеста, вече не съм докрай убедена, че мога да се осланям на него. В това състояние слизам от парахода „Циганка“.

Дали това е знак, който не съм видяла? Ей така, без причина, бях написала манифест на несемейното момиче. И пак по същото време бях усетила жената до мен като Другото ми Аз. Тя беше „домакинята, майка и съпруга“, каквато никога нямаше да допусна да стана. Мислех, че съм не само различна, но и много по-добра от нея и се заричах да бъда Госпожица Старата Мома Писателка. В същото време не си давах сметка, че над манифеста ми грее името на фирма, обслужваща родилки. Вселената се присмиваше на наглостта ми.

Със сигурност е имало знаци, и то не един и два, защото няколко месеца след като написах манифеста, се влюбих до полуда. Дори се омъжих. Колкото и да бях свикнала да си мисля, че ще слеза от Ноевия

ковчег сама, се пробудих за красотата на това да си част от двойка. След две години родих първото си дете. По време на бременността често си спомнях колко пренебрежително съм се отнесла към жената на парахода и съжалявах, съжалявах много.

Със сигурност е имало и други знаци, и то не един и два, защото няколко седмици след като родих, стана ясно, че кърмата ми не достига и трябва да се увеличи като количество, затова се обадохме на един телефон, даден ни от приятели, и взехме под наем електронна помпа за кърма. След като ни доставиха вкъщи машинката, забелязах върху пакета познато лого: „Падаща звезда ООД“.

Знае ли човек, може би именно господинът от парахода беше наминал да донесе помпата за кърма... Знае ли човек, може би не толкова дебелият жена със синята рокля, синовете, пластмасовите командоси, печения нахут и новородените близнаци или тризнаци също беше някъде там, скрита зад храст, и се смееше на промяната в живота ми, на този неочакван обрат на съдбата.

---

[1] Думи на Пеями Сафа (1899–1961), изтъкнат турски писател от Истанбул, известен с романите, уводните статии и журналистиката си — Б.а. ↑

В НАЧАЛОТО БЕ ЧАЯТ...

Няколко седмици след случката на парахода и много преди да ми хрумне да се омъжвам, отивам да пия чай у една писателка. Дори не подозирам, че тази среща ще ме накара да се замисля по-задълбочено за избора, който правим — какво да създаваме — дали бебета, или книги.

— Ще се радвам да се запознаем, госпожице Шафак. Защо не дойдете на чай? — ми беше казала тя по телефона няколко дни преди това и бе добавила с весел смях: — Чаят е само повод, разбира се. Истинската цел е да поговорим. Елате и ще си побъбрим.

На осемдесет и една години и все така страстно увлечена от писането, както на младини, Адалет Агаоглу е сред най-изявените литературни гласове на своето поколение. Вълнувам се, че ще се запозная с нея.

Въпреки че ми беше обяснила най-подробно как да стигна у тях, вечерта на срещата търся доста дълго адреса. Подобно на много квартали в Истанбул, и този е с лабиринт от улички, които се гънат като змийчета, ту се спускат, ту се изкачват, лъкатушат и се преплитат с други улици с различни имена. Накрая намирам жилището, но тъй като до срещата остават още десет минути, тръгвам да се поразходя. На ъгъла има направена с подръчни средства улична цветарница и до нея с кръстосани крака седят две циганки в ослепително ярки шалвари, те подрънкват със златните гривни по китките си и пушат. Възхищавам им се не само заради съвършено кръглите кльбца дим, които пускат, но и за пълното им безразличие към обществените ограничения. Те са от жените, които могат да си пушат по улиците в култура, където общественото пространство и правото да пушиш открито принадлежат на мъжете.

След пет минути с букет жълти кремове в ръка и любопитство в сърцето натискам звънеца. Докато чакам да ми отворят, дори не подозирам, че тази среща ще има огромни последици в живота ми и ще отприщи в мен низ от размисли за женското начало, майчинството и това да си писателка.

Отваря ми госпожа Агаоглу. Доста бледа е, усмихва се предпазливо и е подстригана късо, като жените, които не искат да се занимават дълго с косата си.

— Ето ви и вас! Влизайте — кани ме тя с глас, преливащ от енергия.

Отивам след нея в голямата всекидневна. Помещението е просторно и обзаведено безупречно, с много вкус. Всяка вещь си е намерила мястото така, че да цари пълна хармония. Въпреки че сме още дълбоко в лоното на лятото, денят е ветровит, прословутият истанбулски пойраз^[1] блъска по черчеветата и прониква през пукнатините във вратите. Но домът на жената е ведър и ухае на дългогодишен ред и спокойствие.

Присядам на най-близкия фотьойл. Но още щом се облягам, виждам, че по една случайност той е най-високият в стаята и вероятно не е редно да седя на него. Скачам на крака и опитвам канапето в другия край. То е толкова меко, че направо потъвам в него. Прехвърлям се на стола в съседство, за което тутакси съжалявам, защото кой ще седи на стол, при положение че има удобно канапе?

През това време госпожа Агаоглу седи овладяно, с ръце, кръстосани върху скута, и изправен гръб и наблюдава иззад очилата всяко мое движение с развеселеност, която не смята за нужно да крие. Ако не беше изражението върху лицето ѝ, сигурно щях да сменя още веднъж мястото, аз обаче затаявам дъх и оставам, където съм.

— Най-послед да се срещнем — подхваща госпожа Агаоглу. — Писателките не са си големи почитателки една на друга, но аз исках да се запознаем лично.

Не знам какво да отговоря, затова се усмихвам смутено и опитвам не толкова спорно начало:

— Колко тихо е тук.

— И слава богу — казва тя. — Трудно е да го признаеш в такъв шумен град като Истанбул, но когато пиша художествена литература, се разсейвам и от най-малкия шум. За мен е изключително важно, докато работя, да е съвсем тихо и спокойно. — Тя млъква, за да ме огледа с неприкрит интерес, сетне продължава: — Но доколкото разбрах, при вас не е така. Прочетох интервюто ви от онзи ден. Явно пишете все на път, предпочитате да цари безредие и да се местите от място на място. Според мен това наистина е...

— Странно ли? — питам аз.

В знак на несъгласие тя вдига тънки вежди и търси точната дума.

— Неразбираемо? — правя втори опит.

— Необяснимо — казва накрая моята домакиня. — Според мен наистина е необяснимо.

Кимвам едва доловимо. Как да ѝ обясня, че направо ме побиват тръпки от реда и тишината, които тя цени толкова? За мен си е жива мъка да живея десетилетия наред в една и съща къща, да познавам лицата на всички собственици на магазини и съседни от квартала, да съм пуснала корени на една улица, в един район и град. Тази непоклатимост и устойчивост за мен са като руския и китайския. Наясно съм, че са велики езици с богата история, но не ги знам.

Най-страшна е тишината. Всеки път, когато като плътен облак се спуска тишина, джавкащите гласове вътре в мен се чуват още по-силно и един по един излизат на повърхността. Искане ми се да мисля, че познавам всички жени в своя душевен харем, но не е изключено да има и такива, с които не съм се срещала никога. Взети заедно, те образуват хор, който не знае да пее в съзвучие. Наричам ги Хора на несъзвучните гласове.

Сега, като се замисля, този хор също е *неразбираем*. Всички не само пеят фалшиво, ами не знаят и да четат ноти. Всъщност в онова, което правят, няма никаква музика. Говорят всички едновременно, коя от коя по-гръмогласно, и не се слушат една друга. Плашат ме със собствената ми многоликост, с разчленеността вътре в мен. Именно заради това не обичам тишината. Тя дори ми е неприятна, всява в мен тревога. Когато работя къщи или в някой хотел, на всяка цена включвам радиото, телевизора или плейъра, понякога и трите едновременно. Свикнала съм да пиша по оживени летища, пълни с хора кафенета и шумни ресторанти и затова се чувствам най-добре, когато съм заобиколена от гръмогласна врява.

Изведнъж ми хрумва: може би точно това е причината, че за разлика от всичките си приятели не се дразня от шофьорите, които смъкват прозорците и надуват поп музиката така, че огласят всичко под седемте хълма на Истанбул и отвъд тях. Убедена съм, че тези *магандас*^[2] се страхуват от тишината точно толкова много, както и аз. Плашат се, че могат да останат насаме с вътрешните си гласове.

И аз като тези шумни типове разтварям прозорците си, когато сядам да пиша роман. Целта ми, естествено, не е да наводня външния свят с личната си музика. Искам музиката на външния свят да нахлуе във вътрешното ми пространство. Письците на чайките, автомобилните клаксони, сирената на някоя линейка, караниците на семейството от горния етаж, олелията на децата, които играят футбол от другата страна на улицата, звуците на пуловете от табла, които долитат от кафенетата, виковете на уличните търговци и пънк и постпънк музиката, която се върти на плейъра ми... Само тази връва е в състояние да заглуши за кратко шумовете вътре в мен. И чак тогава мога да пиша на спокойствие.

— Искате ли да видите бюрото, на което съм написала повечето си книги? — пита най-неочаквано госпожа Агаоглу.

— Разбира се, с удоволствие.

Бюрото е махагоново, изискано, със старателно подредени ръкописи и книги, украсено с внимателно подбрани дребни предмети. Красивата старинна настолна лампа излъчва мека жълта светлина. Госпожа Агаоглу ми обяснява, че не дава на никого да чисти бюрото ѝ, защото иска да е сигурна, че всеки предмет ще си бъде на мястото. За миг се питам дали това ограничение важи за цялата стая, защото по лавиците на библиотеката, както и по масичките покрай стените също са пръснати много вещи и снимки. Винаги съм се озадачавала от колекционерската страст към предметите, всеки зареден със значение и спомени.

Отношението ми към вещите се гради върху преднамерената измяна. Аз ги придобивам, обиквам ги, зарязвам ги. От малка съм свикнала да опаковам и разопаковам кашони. Когато се местиш между квартали, градове и континенти, можеш да вземеш със себе си само определено количество вещи. Останалите си неща се учиш да оставяш.

Родена през 1903 година във Франция, Анаис Нин е писателка, която е оказала голямо влияние не само върху световната литература, но и върху женското движение през XX век. Макар и да пише много и да е оставила романи, разкази и литературна критика, Анаис Нин е прочута най-вече с дневниците си, които в голямата си част са издадени още преди тя да умре. Според критиците именно Анаис Нин е прототип на повечето, ако не и всички героини в художествените ѝ творби, нещо, което тя отрича категорично. Сред многото любопитни

неща около нея е, че уморена да се подчинява на правилата в издателския свят, Анаис Нин решава да си издава сама книгите. Купува ръчно хранвана печатарска машина, научава се да работи с нея и започва да набира. Както го определя самата тя, това е тежък труд, особено пък за жена с тегло не повече от четирийсет и пет килограма. След време в разказите си за това изживяване Анаис Нин изтъква, че докато е печатала сама книгите си — докато е набирала всяко изречение — се е научила да пише по-сбито и немногословно.

Обстоятелствата ни учат да се задоволяваме с по-малко.

По същия начин постоянното местене ме е научило как да оцелявам с възможно най-малко покъщнина. Каквото купя в някой град, после го оставям, за да се преместя в друг. С всяка стъпка, която правя, с всяко нещо, което печеля, като че ли губя другаде нещо друго. В ръчния ми багаж обаче има нещо, което успявам да нося със себе си, където и да ходя. Кесийка, стара като Мъртво море, но лека като перце, която не подлежи на деклариране на никоя митница по света: изкуството да разказвам.

Не можех да задържа дори книгите, които ми бяха най-скъпи и които са накамарени по кашони и са пръснати по мазетата на роднини и приятели. Сбирката ми от произведения на руската литература е в къщата на майка ми в Анкара, всичките ми книги на испански, включително „Дон Кихот де ла Манча“ почиват в гаража на един приятел в предградие на Истанбул, а всички „Хиляда и една нощ“ и досега ме чакат в колежа „Маунт Холиоук“ където навремето бях стипендиантка.

Колкото и да е странно, този безпорядък допринася за по-силната ми памет. Когато не можеш да държиш при себе си своите книги, нямаш друг избор освен да запомниш възможно най-много от историите и откъсите. Така в паметта ми са се врязали фрагменти от диалога в „Доктор Живаго“ на Пастернак и някои от „Духовните стихове“ на Руми. Не мога да нося със себе си такива дебели книги и толкова много томове, но винаги мога да издекламирам на мига няколко стиха на Руми: „Без този скъпоценен камък — Любовта вътре в мен — нека камък по камък се руши тържището на съществуването ми“.

— И вие ли имате такова място за писане, което смятате за свещено? — пита госпожа Агаоглу.

— Не, всъщност не, но имам лаптоп — отговарям аз. Знам, че звучи нелепо, но въпреки това го изричам.

Тя ме гледа изумена, но сетне подминава въпроса.

— Хайде да пийнем чай, искате ли?

Аз се усмихвам облекчено.

— Да, ако обичате, благодаря.

След като отиваме отново във всекидневната и аз чакам домакинята да се върне, пред мен изниква една истина, която открай време съм знаела, но никога не съм признавала без недомлъвки: винаги съм се вкопчвала или най-малкото ми се е искало да се вкопча ту тук, ту там в някакви парченца от битието — без спойка, без ядро, без приемственост в живота ми. Мога да го кажа и по-кратко: животът ми е пълна каша.

Точно в онзи миг проумявам, че колкото госпожа Агаоглу предпочита уседналия начин на живот, в същата степен аз съм дълбоко в себе си скитница. Колкото подредена е тя, толкова разхвърляна съм аз. Колкото и да се опитвам да се привържа към някой предмет, към дом, адрес или връзка, лепилото, което използвам, никога не е достатъчно силно, но въпреки това, макар и да звучи странно, тази не уседналост е и проклятие, и благословия.

След малко госпожа Агаоглу се появява отново с поднос с наредени по него порцеланови чаши и чинии. В моята чиния има сладки и соленки: сладките отдясно, соленките отляво, еднакви на брой, подредени в съвършена симетрия.

През следващия половин час домакинята ми разказва как са се чувствали в миналото жените писателки и какво според нея се е променило днес. Слушам с наслада разговора. Не бързам. Нямам срещи, на които не бива да закъснявам, нямам задачи, които трябва да свърша. Говорим за изкуство и литература, за писатели от миналото и настоящето, а после за това какво е да си жена-писателка в едно патриархално общество.

Точно тогава госпожа Агаоглу ме заварва неподготвена и като гръм от ясно небе подхваща нова тема:

— Според мен в някакъв момент жените писателки чувстват, че трябва да избират — казва тя. — Поне при мен беше така. Реших да нямам деца, за да се посветя на писането.

Спокойно, но твърдо, ми обяснява, че за да се задържи на крака и да е в състояние да пише много и на воля, тя е предпочела да не ражда.

— Провървя ми — добавя домакинята, — защото съпругът ми ме подкрепи в това трудно решение. Беше изключено да го направя без неговата подкрепа.

Направо ми притъмнява. *Много ви моля, не ме питайте.* Но тя го прави.

— А вие? Смятате ли да ставате майка?

Манифестът, който съм написала на парахода, блясва с крещящите си главни букви пред очите ми. Сигурно точно сега е моментът да повтора някои неща от него. Но преди да съм получила тази възможност, Хорът на несъзвучните гласове запява, сякаш някой е натиснал копче.

— Шшт, тихо — прошепвам в яката си. — За бога, млъквайте, момичета.

— Казахте ли нещо? — пита госпожа Агаоглу.

— Не, не, по-точно, да, но само си мърморех... Всъщност нищо особено — отвърщам и усещам как пламвам.

— И какво си мърморехте? — интересува се госпожа Агаоглу, не ме оставя да се измъкна.

Преглъщам така, че и двете го чуваме. Не дръзвам да кажа: „Просто смърх четирите жени вътре в мен. Нали разбирате, те са на противоположно мнение за майчинството, както с всички важни въпроси в живота ми“.

Не дръзвам да кажа: „Дълбоко в душата ми има малък харем. Цяла банда жени, които непрекъснато се карат за щяло и нещяло, заяждат се и само търсят повод да се хванат гуша за гуша. Мънички същества, високи колкото Палечка. С ръст към петнайсетина-двайсет сантиметра, с тегло триста-четирисотин грама, ето колко са големи. Само ми правят мръсно, а пак не зная как да живея без тях. Могат да се покажат, могат и да кротуват — както решат. Всяка е обявила за свой дом някое кътче в душата ми. Не мога да спомена за тях пред никого. Направя ли го, ще вземат да ме освидетелстват като шизофреничка. Но няма личността не е шизофренична по определение?“.

Не дръзвам да кажа: „Всяка от жените в Хора на несъзвучните гласове твърди, че тя е истинското ми Аз, и по тази причина възприема другите като съперници. Не се харесват никак и само да им падне, ще

си издерат очите. Уж са кръвни сестри, а се ръководят от закона на султан Мехмед Завоевателя^[3]. Притеснявам се, че ако някоя от тях се качи на престола, първото, което ще стори, е да се отърве веднъж завинаги от роднините си. Хронологично погледнато, не знам коя жена с размерите на Палечка се е появила първа и коя — по-късно. Някои говорят по-мъдро от другите, но не толкова заради възрастта, колкото заради темперамента. Сигурно съм свикнала да ги слушам как през цялото време се карат вътре в главата ми“.

Не дръзвам да кажа тези неща. Вместо това подклаждам огъня с въпрос — така ми е по-лесно да се измъкна:

— Кажете ми, госпожо Агаоглу, ако Шекспир имаше сестра, която е притежавала голяма дарба, или Фузули е имал сестра, която по една случайност е пишела с не по-малко дар от него, какво е щяло да стане с тези жени? Какво са щели да правят те, да пишат книги, или да отглеждат деца? Вероятно сега се питам дали са щели да правят и двете.

— Преди доста време и аз се изправих пред този въпрос — отвръща тя с глъхнещ глас. — Отговорът, до който стигнах, беше недвусмислено „не“. Но сега, скъпа, е ваш ред да отговорите. Как мислите, дали е по силите на една жена да бъде и майка, и в същото време да се утвърждава в кариерата, при това еднакво добре?

---

[1] Роугаз (турски) — североизточен вятър. — Б.пр. ↑

[2] Maganda (турски, жаргон) — простак, човек, който прилича по-скоро на неандерталец. — Б.а. ↑

[3] С него през XV век в Османската империя се узаконява братоубийството: владетелите получават правото да убиват братята си, така че те да не застрашават престола. — Б.а. ↑

СЕСТРА С ДАРБА

В „Собствена стая“ Вирджиния Улф твърди, че е невъзможно някоя жена, която и да е жена, да напише по времето на Шекспир неговите пиеси. За да разясни становището си, Улф вкарва в повествованието измислена жена, която представя като сестра на Шекспир. Нарича я Джудит.

Да приемем за миг, че Джудит е била не по-малко пристрастена от Шекспир към театъра и също толкова талантива. Каква е щяла да бъде съдбата ѝ? Дали е щяла да посвети живота си на това да развива своята дарба, както е направил Шекспир? Изключено, отсича Улф.

Отговорът е отрицателен, защото правилата, които важат за мъжете, се различават от правилата за жените. Джудит може да е талантива колкото си иска, може да обича изкуството и литературата колкото си иска, но пътят ѝ на писателка е щял да бъде осеян със спънки, малки и големи. Тя е щяла да се затрудни да се вмести в графата „съпруга за пред обществото, прилежна домакиня, вярна майка“, в която очакват от нея да се впише. И по-важното, притисната от задачите си на жена и от ролята си на майка, тя е нямало да намери време за писане. Целият ѝ ден е щял да бъде погълнат от къщната работа, готвенето, гладенето, грижите за децата, пазаруването, семейните отговорности... и още преди да се е усетила, тя е щяла да стане Жената Решето и цялото време на света е щяло да изтича през дупките в живота ѝ. В редките мигове, когато се е оказвала сама, тя е щяла да се поддава на изтощението и безпътицата. Как да пише? Кога да пише?

Още от самото начало е нямало да разполага с възможностите, предоставени на Шекспир. Жените писателки не са имали никакъв шанс в свят, където момичетата не са били насърчавани да развиват индивидуалността си и са били обучавани, че основната им роля в живота е да бъдат добри съпруги и майки, където гласът им се е чувал в устната култура, но те са били почти невидими в писмената.

А сега нека приложим критичния въпрос на Вирджиния Улф и към Близкия изток.

Сред най-мощните гласове на Ориента е Фузули, именит поет от XVI век, днес почитан много и от араби, и от перси, и от турци. Да предположим, че Фузули е имал талантлива по-малка сестра — което съвсем не е изключено, и тя се е казвала Фирузе, което ще рече „тюркоаз“, каквито на цвят са били очите ѝ.

Тази Фирузе е дете чудо, пътешественица по дух, ученолюбива, изобретателна. Косата ѝ е къдрава, усмихне ли се, отстрани на бузите ѝ се появяват трапчинки, главата ѝ е пълна с въпроси, които следват един след друг. Като образи в огледала, сложени едно срещу друго, идеите, които ѝ хрумват, се множат до безкрай и се простират в безграничното пространство. Въображението струи от изреченията ѝ като вода през сводовете на акведукт: винаги прясна, винаги свободна.

Фирузе обича историите и колкото повече приключения и опасности има в тях, толкова по-добре. Тя разказва денонощно за пирати, които пренасят човешки черепа с рубини вместо очи, за вълшебни килимчета, които летят над пазари за подправки и кристални дворци, за двуглави зелени великани, които говорят на език, чужд за ушите на всички освен нейните. Фирузе разказва до премала на майка си, баба си и лелите си. Щом те вече нямат сили да слушат, тя тръгва да разказва на гостите, прислужниците и който друг се е отбил у тях.

Възрастните в семейството клатят заедно глави и заявяват:

— Ти, момиче, имаш въображение, по-дълбоко и от океаните. Как ги измисляш всички тези истории? Да не би насън да се промъкваш навръх Планината на призраците и да подслушваш чак до зори какво си приказват феите?

Фирузе се чуди що за място е тази Планина на призраците. Умира от желание да отиде там и да види с очите си. Светът е пълен с чудеса и на Земята има кътчета, наподобяващи рая: тя го знае не от опит, а по интуиция. Чела е стиховете за рая в Корана, където се казва, че които бъдат приети в рая, „ще носят там украшения, гривни от злато, и ще са облечени в зелени одежди от коприна“^[1]. Много обича да прекарва времето, като затвори очи и си представи, че е облечена в одежди от фина коприна, че на глезените ѝ звънтят изработени от

майстори камбанки, а тя върви край потоци с прохладна вода и бере от дърветата сочни плодове, всеки по-голям и от щраусово яйце.

Мечтата е румена девойка, пленителна като водна нимфа и точно толкова игрива. Опиташ ли се да я хванеш в ръце, ще ти се изплъзне, гъвкава и подвижна като риба, като мираж, какъвто всъщност е. Само се съсипваш, ако копнееш тя да те докосне.

Суровата действителност е стара вещица с коса, сива като буреносни облаци, с беззъба уста и вледеняващ кикот. Тя всъщност не е грозна, в нея обаче има нещо, което всява тревога и заради което ти е трудно да я погледнеш в очите.

Мечтата е първа приятелка на Фирузе. Докато двете играят, докато се смеят, шегуват се и подскачат, Суровата действителност ги наблюдава отдалеч с очи, присвити на цепки.

— Скоро тази глезла, Мечтата, ще изхвърчи през вратата и аз ще има да властвам от престола ѝ — заявява Суровата действителност. — Фирузе може да си поиграе още малко с Мечтата. Но скоро ще стане жена и тогава, иска или не, ще ѝ се наложи да се раздели с тази своя приятелка от игрите, която толкова обожава.

Една сутрин Фирузе става от сън, а между краката ѝ, кой знае защо, е влажно и на нощницата ѝ има размазано червено петно. Сърцето ѝ се свива. Фирузе решава уплашена, че се е порязала или нещо такова. Разплакана, хуква при майка си. Но след като казва няколко думи, получава звучна плесница.

— Тихо! — сопва се майка ѝ, а нежността в погледа ѝ не съответства на резкия ѝ тон.

— Но какво става, майко? — шепне ужасена Фирузе.

— Случва се на всички жени — отвръща майка ѝ. — Само не казвай на никого, най-вече на братята си. Ето, вземи ги тези ивици плат и иди се почисти.

— Случвало се на всички жени — повтаря невярващо Фирузе.

— Точно така и означава, че вече не си момиче. Оттук нататък трябва да внимаваш какво правиш. Не можеш да тичаш и да скачаш на въже. Не можеш да говориш на висок глас и да се кикотиш. Сега си жена.

Кога? Защо? Как от момиче Фирузе се беше превърнала в жена? Винаги беше смятала, че да станеш жена, е като да изминеш дълъг път с много завои и дървета от двете страни и стъпка по стъпка да се

научиш какво да правиш. Защо никой не ѝ беше казал, че това всъщност е като капак на подземие, на който стъпваш и пропадаш, без и да подозираш, че той е там?

Фирузе се чувства нечиста и виновна не защото е направила нещо, а заради онова, което е. Нейната баба ѝ казва да не докосва Корана, докато кървенето не спре и тя не се е изчистила добре. Сякаш вече не я иска и Бог.

Фирузе се чувства обидена. Руменината изчезва от лицето ѝ, усмивката — от очите. Безгрижното момиче със смях, огласял като десетина звънчета къщата, е изместено от жена с тяло, което ѝ тежи и я дърпа надолу. Със сведена глава, с лице, помръкнало от мисли, Фирузе е в чужда земя дори когато седи край мангала заедно със Суровата действителност.

Възрастните в семейството не я изпускат от поглед и си шушукат кой ли ще я вземе за жена. Сватовниците идват с локум в копринени кърпи и после си отиват. Докато родителите ѝ се пазарят за колко да я дадат, става още по-важно Фирузе да е хрисима. Но колкото и строго да я държат, не могат да ѝ попречат да изтича на втория етаж и да притисне нос към дантелените пердета по прозорците. Стои там, докато дупчиците не оставят по лицето ѝ следи като от сипаница, и вдишва миризмата на билки, която вятърът донася от далечните долини.

Иска ѝ се да излезе от къщата и да намери керван, който да я отведе отвъд град Карбала, накрай света. Де да можеше и тя като брат си Фузули да ходи на училище и да учи тафсир^[2], астрономия и алхимия. Де да можеше да върви по улиците, гордо понесла подмишници книги и речници колкото тухла. И родителите ѝ да кажат:

— Браво на теб, Фирузе. Дано с волята Божия станеш велика поетеса като брат си!

Фирузе си има тайна, която не разкрива пред никого: от години съчинява стихове. В началото си записваше каквото ѝ тежи на сърцето, без да очаква нищо, сякаш си говореше сама. Не след дълго си даде сметка, че за нея това е нещо повече от начин да прекарва времето. Че то е страст.

Онова, което пише, се разраства като болест, която е заразила тялото и душата ѝ, нахлула е в тях. Вдъхновението обикновено я спохожда по изгрев-слънце. Тя става от сън, преди да се е пукнала

зората, замята тънките си рамене с шал и започва да пише. И да чуе някой тихите шумове в стаята ѝ, решава, че Фирузе се моли. Никой не знае, че в известен смисъл е точно така. За нея истинската молитва е поезията, надигнала се от дълбините на душата ѝ и отправена към сила, която е много по-нависоко и е по-могъща. Фирузе е убедена, че ако я е нямало поезията, Бог е щял да се чувства прекалено самотен.

Чете творчеството на други поети, най-вече на иранеца Хафиз и на турчина Низами. Обожава и стиховете на брат си — на един се е натъкнала днес и го е запомнила веднага:

*„Само едно има на този свят и това е любовта,
всички познания са мъгла.“*

Стихотворението ѝ хареса, тя обаче си помисли неволно, че само мъж с добро образование и познания за граматиката и езика би могъл да заяви такова нещо. За Фирузе и всички, лишени от достъп до училищата, познанията със сигурност бяха много повече от мъгла.

Те бяха изпепеляваща жажда.

От деня, в който Фирузе се е родила, за нея се грижи възрастна наложница, жена с кожа, по-тъмна и от абанос. Когато върви, тя сякаш се плъзга из стаята тихо като коприна, когато говори, го прави през шепот. Една сутрин, докато двете плетат на една кука дантелено покривало за легло, Фирузе се обръща към бавачката си и казва:

— Искам да ходя на медресе^[3] и да бъда прочута поетеса.

— Не думай! — прихва бавачката и големите ѝ гърди се поклатят.

— Защо се смееш? — пита обидена Фирузе.

— Нека първо ти разкажа една приказка — отвърща бавачката, която изведнъж отново е станала сериозна.

Ето приказката, която разказва: един ден Насредин Ходжа се трудел на бостана, по едно време спрял да си почине и седнал под ореха. Вдигнал очи и си промърморил:

— Не Те разбирам, Боже Всемогъщи. Защо си направил така, че огромните дини да растат на тънки дръжки, а си сложил на тези дебели

клони такива мънички орехчета? Нямахте ли да е по-добре да е обратното?

Тъкмо го казал и излязъл силен вятър, а от дървото паднал един орех, който го ударил право по главата.

— Ох! — извикал от болка Насредин Ходжа. Разтъркал цицината на главата си и проумял своята грешка. — Прости ми, Боже, за глупавите приказки — рекъл. — Сега вече разбрах защо не си сложил дините на дърво. Ако беше заменил орехите с дини, сега нямаше да съм жив. Много Те моля, нека всичко си остане на мястото. Ти знаеш най-добре!

Затаила дъх, Фирузе слуша.

— Какво общо има това с мен?

— Ама че си глупава, толкова ли не разбираш? — пита бавачката. — Де се е чуло и видяло жена поет? Има си причина Бог да направи всичко такова, каквото е, и е най-добре да се съобразяваме с тази причина, ако не искаме върху главите ни да заваят дини.

Същия следобед Фирузе излиза на задния двор. Подминава кладенеца и се насочва право към кокошарника в ъгъла. След като отваря портичката, влиза вътре и вдишва от острата миризма на пръст, прах и нечистотии. И петелът, и кокошките не й обръщат внимание. Кокошарникът със силна миризма и шумни обитатели е нейното място. Само тук тя може да си поеме дъх.

Фирузе държи стиховете си под купите с храната, в кадифено ковчеже. Тя маха прахта, грабва ковчежето и отива при брат си.

— Ей, сестричке, какво правиш? — пита Фузули, изненадан, че тя стои на прага му.

Фирузе му подава стиховете с усмивка, напрегната като струните на уд^[4].

— Прочети ги, моля те.

Той започва да ги чете. Времето забавя своя ход до различен ритъм — като сомнамбул. Сякаш след цяла вечност Фузули вдига глава, а в очите му играе пламъче, каквото преди не е проблясвало в тях.

— Къде намери тези стихове? — пита той.

Фирузе извъръща бързо поглед от лицето му. Не дръзва да каже истината. Пък и иска да знае дали стиховете изобщо са добри. Дали тя наистина има дарба.

— Завчера намина една съседка. Стиховете са на сина й — обяснява Фирузе. — Съседката ме помоли да ги погледнеш и да й кажеш честно дали момчето има някаква дарба.

По лицето на Фузули минава сянка, той явно се е усъмнил, но когато заговаря, гласът му е спокоен и вдъхва увереност:

— Предай на съседката да прати при мен сина си. Младежът има голяма дарба — казва той, докато глади дългата си кестенява брада.

Фирузе грейва от радост. Смята, когато му дойде времето, да каже на брат си истината. Успее ли да убеди него, той пък ще убеди цялото семейство. Роднините й ще разберат колко много значат думите за нея. Да вярваш в поезията, означава да вярваш в любовта. Да вярваш в поезията, означава да вярваш в Бога. Как някой ще каже „не“ на такова нещо?

Но мигът, който Фирузе чака, няма да дойде никога. Броени седмици след разговора с брат й е дадена за жена на чиновник, осемнайсет години по-голям от нея.

На сватбата всички пеят под съпровода на тъпани и дайрета. В началото жените танцуват и се смеят от радост, после лицата им помръкват, облени в солени сълзи. На сватби, само там и тогава, щастието и скръбта на жените се превръщат в две различни имена на едно и също нещо.

*„Вчера тя беше дете,
плуваше в море от букви,
поезията струеше като кръв от нея,
на нощницата й петно се появи,
тъмно и тайнствено,
и в миг,
завчас
тя стана жена
с име — забранен плод...“*

Благодарение на връзките на мъжа й е взето решение семейството да се установи в Истанбул. Фирузе е откъсната от дома си, от семейството и детството си. Преди да напусне бащината стряха, тя не отива да се сбогува с кокошарника. Все едно й е. Вече. Скрити в

дупка под купите с храната, стиховете ѝ пропадат. Голямата ѝ тайна се превръща на прах, а прахта е отнесена надалеч.

Няколко месеца по-късно в Истанбул Фирузе седи в конака^[5] край Босфора и гледа водата с цвят на тъмно индиго. Повдига ѝ се, но този път тя успява да не повърне — бременна е в седмата седмица. Надява се да роди син, който да продължи името на съпруга ѝ през поколенията, до края на света. Понякога изрича стихотворения, но вече не ги записва. Думите, които казва на един дъх, се разпиляват на вятъра като парчета натрошена мечта, която Фирузе някога е имала, но която вече не помни.

Кой знае колко жени като Фирузе са живели през историята на Близкия изток? Жени, които са могли да станат поетеси и писателки, но не са им разрешили... Жени, които са криели по кокошарници и ракли с чеиз шедьоврите си, където те са гниели. След много години, докато са разказвали приказки на внучките си, някоя от тях сигурно е възкликвала:

— Едно време пишех поезия. Знаеш ли?

— Какво е това, бабо?

— Кое, поезията ли? Вълшебно място отвъд Планината на призраците.

— Може ли и аз да отида там? Може ли?

— Да, скъпа, може да отидеш, но не може да останеш. Разрешават ти само кратко посещение.

И ще го изрече през шепот, сякаш и това е приказка.

Въпросът, който трябва да се зададе, вероятно не е защо в миналото не е имало повече жени поетеси и писателки? Големият въпрос е как изобщо е възможно шепата жени да се утвърдят въпреки всичко в света на литературата?

Когато говорим за това, че на жени като Фирузе трябва да се предоставят равни възможности, трябва да кажем, че светът не е отбелязал кой знае какъв напредък. Както е изтъкнала и Вирджиния Улф, и до днес, „четем ли... за жена, обсебена от нечисти сили, за знахарка, която продава билки, и дори за забележителен мъж, който е имал майка, си мислим, че сме по следите на една изгубена белетристка, на поетеса, на която са попречили да се изяви, на някоя няма и никому неизвестна Джейн Остин, на някоя Емили Бронте, която

е сложила в мочурищата кръст на ума си или се е скитала по широкия свят, обезумяла от мъченията, на които я е подложила дарбата ѝ“.

И до днес важи едно правило: възприемаме мъжете писатели първо като „писатели“, а после като „мъже“. Колкото до жените писателки, те са първо „жени“ и чак тогава „писателки“.

---

[1] Преводът на стиховете от Корана е на Цветан Теофанов. — Б.пр. ↑

[2] Тълкуване на Корана. — Б.а. ↑

[3] Училище, което често е към джамия. — Б.а. ↑

[4] Старинен струнен инструмент в Близкия изток и Централна Азия, предтеча на европейската лютня. — Б.пр. ↑

[5] копак (турски) — голяма къща, замък. — Б.пр. ↑

ОЩЕ ЕДНА ЧАША ЧАЙ

— Добре ли сте? — пита госпожа Агаоглу. — Изглеждате така, сякаш сте на километри от тук.

— О, така ли? — усмихвам се гузно.

Тя поглежда многозначително през масата и след като ми предлага още една чаша чай, казва:

— Може би да си майка, не изключва това да си писателка — не е задължително. Но двете и не се спогаждат много добре.

Умът ми реагира като компютър с повредена програма. По екрана скачат имена и картини, които не са свързани една с друга, не са си на местата. Мисля си за жени-писателки, които са и майки: Надин Гордимър, Маргарет Атууд, Ани Пру, Анита Десаи, Джумпа Лахири, Наоми Шихаб Най, Ан Ламот, Мери Гордън, Ан Райе, легендарната Кристина ди Белджойозо... Голям брой жени-писателки имат по едно-две деца. Но има и такива като Урсула ле Гуин, които са майки на по три и повече деца.

В същото време обаче има и много поетеси и писателки, които по свои си основателни причини са останали без деца: Емили Дикинсън, Вирджиния Улф, Емили Бронте, Дороти Паркър, Лилиан Хелман, Айн Ранд, Гъртруд Стайн, Патриша Хайсмит, Джийнет Уинтърсън, Ейми Тан, Сандра Сиснерос, Елизабет Гилбърт...

Освен това има жени-писателки, предпочели и да родят, и да осиновят деца. Най-забележителна сред тях е една жена, която не само е оставила богато литературно наследство, но и се е борила за равенство между расите и половете, жена с голямо сърце, удостоена с Нобелова награда за литература: Пърл С. Бък.

Тя забелязва, че в системата за осиновяване в Щатите има дискриминация на чернокожите деца и азиатчетата в полза на белите, и в началото на петдесетте години на ХХ век решава да се опълчи срещу това и да помогне на онеправданите. След дълга борба учредява „Уелкъм Хоум“, първия център за осиновяване, в който се защитават интересите на всички националности и раси и който преобразява живота на безброй деца. Докато го прави, Бък не се отказва от

литературата и не пише по-малко. Тъкмо обратното — това, че е майка и че развива такава дейност, дава тласък на писателската ѝ кариера.

Накрая, има писателки, които може би са искали деца, но мъжете им са били против и затова не са раждали. Според мнозина такъв е случаят с именитата английска писателка Айрис Мърдок. Твърди се, че съпругът ѝ Джон Бейли не е искал деца и тя се е подчинила на желанието му. В биография на Мърдок, издадена след смъртта ѝ, се говори за тази по-неизвестна страна на отношенията им, което предизвиква доста шум.

Опитвам се да намеря формула, златна формула, която да е приложима за повечето, ако не и за всички жени-писателки, но очевидно такава няма.

Дж. К. Роулинг започва да пише поредицата за Хари Потър, след като ражда сина си, и посвещава следващите книги на новородената си дъщеря. Тя казва, че майчинството я вдъхновява. Предполагаме, че една майка, която пише за магия, със сигурност разказва преди лягане на децата си за свръхестествени сили, но Дж. К. Роулинг твърди, че вярва не в магиите, а само в религията. Не знам доколко гладко върви семейният ѝ живот, но тя явно знае как да съчетава майчинството с писането.

Да си припомним и Тони Морисън — тя има двама малки синове, които отглежда сама, когато започва да пише. Дълги години не може да работи през деня и затова срещите ѝ с писалката и хартията са преди изгрев-слънце, докато момчетата спят. Колкото и да е труден животът ѝ тогава, тя черпи от всяка несгода вдъхновение.

Понякога най-голямата награда, на която се надява жената писателка, не са отличията „Ман Букър“ или „Ориндж“, а една добродушна работлива детегледачка. Мнозина мечтаят да чуят четирите вълшебни думи „И бавачката отива при...“. Не е изненадващо, че някои от помощите, които получава Силвия Плат, са вписани като „помощ за детегледачка“, пари, с които тя да наеме професионална бавачка и така да намира време и сили за писане.

Но медальт си има и друга страна. В „Бележки към (по-) младия писател“, които пораждат много мисли, Сандра Сиснерос разглежда без недомлъвки класовия въпрос и това, че някои жени-писателки и поетеси си имат „своя камериерка“. Питам се дали икономката ирландка на Емили Дикинсън е пишела стихове и дълбоко в себе си е

искала да учи и да бъде нещо повече от икономка — пише Сиснерос. — Може би икономката ирландка на Емили Дикинсън е трябвало да жертва живота си, така че Емили да изживее своя, заключена на горния етаж, в ъгловата стая, и да напише 1775 стихотворения.“^[1] Колкото и литературният свят да избягва да говори за такива делнични неща, парите и общественото положение и досега са привилегии, които разчистват пътя на някои повече, отколкото на други.

Не е зле да обърнем внимание не само на майките, но и на децата. Синът на Сюзан Зонтаг — Дейвид Рийф, тръгва по стъпките на майка си и става писател и редактор. Всъщност известно време редактира книгите на собствената си майка. Киран Десаи говори за тесните писателски взаимоотношения, които има с майка си Анита Десаи. Поет избира да стане и Гай Джонсън, синът на един от най-обичаните гласове в американската поезия — Мая Анджелу.

„Ако тези деца са мразели по някаква причина света на майките си, те със сигурност е нямало да тръгнат по същия път — мисля си наум. — Предполагам, в края на краищата от жените писателки не стават чак толкова немарливи майки.“

Но още докато го изричам, знам, че има примери и в обратната посока, случаи, за които е много по-трудно да се говори. Има жени-писателки, които притежават голяма дарба, но не са добри майки. Не знаем много за тях. Отношения, на които на пръв поглед може да се завижда, вероятно таят в себе си друга истина, която проличава само зад затворени врати. Отвъд красивите снимки и ярките фасади се крият ранени сърца, за които рядко чуваме.

Сред добре известните примери е Мюриъл Спарк. Тя безспорно е сред най-влиятелните жени-писателки от миналото столетие. Написала е над двайсет романа и десетки други творби, включително детски книги, пиеси и сборници с разкази. Когато на осемдесет и осем години напуска този свят, на погребението ѝ се стичат приятели, роднини, издатели, редактори, критици, читатели и журналисти. На него не отива само един човек: собственият ѝ син Робин.

Човек се чуди какво ли се е случило, та син, при това единствен, да откаже да отиде на погребението на майка си. Колко обида, колко страдания се крият зад това? И как е възможно една майка да знае, че скоро ще умре, и в последните си дни да прави всичко възможно синът

й да не бъде включен в нейното завещание? Каква скръб, каква болка са я тласнали към такова решение?

Родена в Единбург, Спарк напуска родината си малко след като се омъжва и заминава за Родезия (Зимбабве), където съпругът ѝ е пратен учител. През 1938 година в семейството се ражда син. Не знам дали са били по-нещастни от другите семейства наоколо, но след известно време Мюриъл Спарк решава да се прибере във Великобритания. Сама. Когато си е тръгнала от шестгодишния си син, дали е чувствала, че това ще бъде най-тежкият миг в живота ѝ, или най-искрено е смятала, че скоро ще се върне? При всички положения така и не го прави. Робин е отгледан от баща си и от баба си по бащина линия.

С годините отчуждението между майка и син се задълбочава. Но всички връзки са прекъснати чак в деня, когато Робин, вече зрял мъж, оповестява, че иска да приеме юдаизма. Спарк, която е станала ревностна католичка, посреща с голямо огорчение опитите на сина си да докаже, че баба му (а оттам и майка му) всъщност са еврейки. Спарк твърди, че синът ѝ се опитва да създаде сензация и да разпали скандал, за да ѝ отмъсти. След това отношенията с него са толкова обтегнати, че когато един журналист я пита дали изобщо се вижда с Робин, тя отговаря: „Стига да стои далеч от мен, той може да прани каквото си поиска“.

И те си остават такива... отчуждени.

Отвън на улицата, зад наполовина спуснатите пердета, вятърът се усилива и шумоли в листата на акацията, докато светлината се скосява. Времето ускорява своя ход. Сега отминава толкова бързо, че ме плисва паника, сякаш закъснявам за нещо, макар и да не знам за какво точно. На колко години съм? На трийсет и пет. Числата започват да се увеличават като въртящите се цифри по бензиноколонка. Трийсет и шест, трийсет и седем, трийсет и осем, трийсет и девет... Колко още години мога да протакам с решението да имам деца? Часовникът върху стената, часовникът вътре в главата ми, часовникът в моето сърце, часовникът в матката ми — всички те тиктакат едновременно. Изведнъж изпитвам странното чувство, че всички тези часовници са навити да звънят по едно и също време: сега.

Точно в този миг мъничките жени вътре в мен започват да блъскат по стените на гърдите ми. Всички искат да излязат. Всички настояват за спешно съвещание.

Правя всичко възможно да изглеждам самоуверена и спокойна и скачам на крака.

— Извинете, мога ли да ползвам тоалетната?

— Разбира се, там вляво е — отвръща госпожа Агаоглу, а после се взира с тъмнокафяви очи в лицето ми.

Но аз нямам време и желание да обяснявам. Хуквам към тоалетната, заключвам се вътре и пускам докрай топлата вода, та домакинята ми да не чуе, че си говоря сама.

— Хайде, сега вече можете да излизате — прошепвам.

Мъртвешко мълчание. На плота отпред има ароматизирана свещ с дъх на зелени ябълки. Гледам как пламъкът ѝ подскача от течението.

— Ехо! Излизайте де!

Знам, че крещя, но е по-силно от мен.

Точно тогава ми отговаря пискливо летаргично гласче:

— О, стига си викала, сякаш те присвива корем, чу ли?

Питам се коя от тях го е казала, но предпочитам да не задавам въпроса.

— Защо не излизате? Нали уж настоявахте за спешно съвещание? Заради вас съм се заключила в тоалетната в дом, където съм само гостенка.

— Искахме да излезем на съвещание, но после видяхме, че е време за вечеря. Всички се прибрахме да похапнем и точно сега не можем да излезем.

— О, страхотно!

— Не се вкисвай. Знаеш ли какво, защо ти, скъпа, не дойдеш тук при нас?

За разлика от Алиса в Страната на чудесата не изпитвам нужда да пия вълшебни отвари и да се смалявам до напръстник, за да пътешествам в други царства, защото пътува не тялото, а съзнанието ми. Мога да приема какъвто поискам вид и пак да нямам никакъв вид. Понеже го знам, си поемам дълбоко въздух, грабвам една свещ и тръгвам да слизам по обраслите с мъх стълби на тъмницата вътре в душата ми.

Време е да си поговоря сериозно с четирите жени с размери Палечка.

---

[1] Sanborn, G. Keeping Her Distance: Cisneros, Dickinson, and the Politics of Private Enjoyment. PMLA, 2001. ↑

ХАРЕМЪТ ВЪТРЕ В МЕН

Тук, долу, е тъмно, стеле се мъгла. С лабиринта от улички и тайни проходи душата ми е съвършен декор за готически роман или филм за вампири. Поглеждам наляво-надясно и виждам, че изобщо не мога да се ориентирам. Толкова пъти съм навлиerala в тези задънени улици и слабо осветени пресечки, а пак се губя.

Далеч отпред има кръстопът, от който плъзват четири отделни пътеки. Примигвам отново и отново и вдигам свещта на равнището на очите си, а после се вирам в гъстата отблъскваща мъгла. По кой ли път да поема? Опитвам се да си представя грамадно кръгло устройство, нещо средно между компас и колело на късмета. Това е умозрително упражнение, което правя, когато не мога да взема решение, въпреки че не съм сигурна дали наистина помага. Завъртам наум колелото възможно най-бързо, после то се движи все по-бавно и спира на буквата З. Бързо определям, че това означава Запад, и надлежно поемам в тази посока.

Там, в град, спретнат и чист като Брюксел, в скъпо изискано съвременно жилище, обзаведено в минималистичен стил, живее Малката Госпожичка Практична. Тя е онова мое проявление, което може да се похвали със страхотен здрав разум и още по-голям прагматизъм. Звъня на вратата и след като съм огледана най-подробно от камерата, чувам бръмчене, с което ме пускат вътре. Малката Госпожичка Практична, която седи на бюрото, изглежда весела и е облечена спортно. В чинията пред нея има сандвич с козе сирене, пушена пуйка и пшеничен хляб. До чинията е оставена чашка колкото напръстник с диетична кока-кола. Откакто помня Малката Госпожичка Практична, тя все внимава да не напълнее.

Висока е единайсет сантиметра и тежи всичко на всичко триста и шейсет грама. Облечена е спортно и удобно: широка бежова риза, очила с червени рамки и кафяв ленен панталон с много джобове, така че всичко да ѝ е подръка. На краката е с кожени сандали, тъмнорусата ѝ коса е подстригана късо, за да не изисква допълнителни грижи.

Достатъчно е да я измиеш (с шампоан, който съдържа и балсам). Сешоарът вече ѝ се струва прекален.

— Здравей, Голямо Аз — поздравява ме тя весело. — Какво се е случило с теб? Изглеждаш ужасно.

— Да, благодаря — промърморвам.

— Какво има де? — пита тя.

По някаква неразбираема за мен причина обича да говори бързо, с изречения като картечни откоси, изпъстрени с жаргон, все едно е улично хлапе например от Тусон.

— О, Малка Госпожичке Практична, трябва да ми помогнеш — заявявам аз.

— Ама разбира се! Веднага!

— Чу ли какво ме попита госпожа Агаоглу? Не знам как да отговоря. Възможно ли е да бъда добра майка и в същото време добра писателка? Искам ли да имам деца? Ако не искам, защо? Ако ли пък искам — кога, защо, как?

— Ей, по-спокойно, сестро — казва тя, докато бърше леко устата си със салфетка. — Не ме карай да се изпотявам, мъничка съм. Защо да не бъдеш писателка и майка? Единственото, което трябва да направиш, е да ми се довериш.

— Виж ти!

— Ами да. Ето какво ще направим. Ще разделим времето ти на две части: време за писане и време за гледане на дете. — Тя млъква и дяволито усмихната, преценява реакцията ми. — Това означава, че ще започнеш да носиш часовник.

— Знаеш, че никога не нося часовник — възразявам аз. — Часовници, белият цвят, усаби... Предпочитам да стоя по-надалеч от тези неща.

— Е, има нещо, което може би ще ти бъде добре дошло — заявява тя тайнствено. — Защото по една случайност то дава отговор на проблема ти.

— И кое е това нещо?

— Отсяването!

Малката Госпожичка Практична вижда, че не я разбирам, и започва да се смее.

— Това означава да отделяш зърното от плявата — отбелязва. — Точно това трябва да правиш.

Пак гледам неразбиращо, а тя пак се усмихва самоуверено, сякаш държи пръста си върху пулса на света.

— Представи си го по следния начин, сестро. Човешкият мозък прилича на кухненски шкаф. Приборите за хранене са в едно от чекмеджетата. Салфетките в друго. И така нататък. Приложи същия модел. Когато се грижиш за детето, отвори шкафа „майчинство“. А когато пишеш, издърпай чекмеджето „белетристка“. Какво по-просто! Затваряш едното чекмедже, отваряш другото. Никакво объркване. Никакви противоречия. Никакви притеснения. Благодарение на отсяването.

— О, страхотно, но има една малка подробност, която пропусна: докато пиша, кой ще се грижи за бебето?

— Какъв проблем е това! — възкликва тя пренебрежително. — Ало! Живеем в епохата на глобализацията. Щракваш с пръсти. И намиращ детегледачка. Филипинка, молдовка, българка... Можеш да избираш дори националността. — Малката Госпожичка Практична бръква в един от джобовете си и изважда лист хартия. — Виж, направила съм списък с цялата информация, която ти трябва. Телефонни номера на агенции за детегледачки и бавачки, на детски ясли и педиатри. Не е зле да си вземеш и асистентка, която да отговаря на имейлите ти. Ще си улесниш живота. А ако към нея добавиш и секретарка с диктофон, можеш да спреш да пишеш, разбра ли?

Питам със свито сърце:

— В смисъл?

— В смисъл, че вместо да *пишеш* романите, можеш да ги *изричаш* на глас. Диктофонът ще записва. По-късно секретарката ще сваля целия текст. Не е ли практично? Така можеш да завършиш роман, без да ти се налага да оставяш детето.

— Само ми е интересно как точно според теб мога да си позволя бавачка, асистентка и секретарка? — питам аз, като се старая да го кажа възможно най-спокойно.

— О, защо си толкова черногледа? — възкликва тя. — Предлагам ти тук практични решения на материални проблеми, а ти виждаш само лошата страна.

— Но парите са си *материален* проблем — възразявам задавено. За миг и двете не казваме и дума, само се въсим и се мусим една на друга. — А и да имам пари, пак не мога да направя каквото предлагаш

— продължавам аз. — То е в разрез с чувството ми за равенство и свобода. Само това оставаше, толкова много хора да работят за мен, сякаш съм някакъв раджа.

— Вече дрънкаш глупости — тросва се Малката Госпожичка Практична. — Толкова ли не знаеш, че всяка успяла жена-писателка е раджа?

— Как можеш да говориш така?

— А ти как можеш да го отричаш? — не ми остава дължна тя. — Забрави ли я онази жена, вълчицата, която толкова обожаваш?

Тъкмо да попитам за каква жена вълчица ми говори, и ми хрумва, че тя има предвид Вирджиния Улф^[1].

— Ти какво си мислиш, че въпросната дама е имала само *собствена стая* ли? Как ли пък не! Имала си е и собствен готвач, собствена камериерка и собствен градинар, да не говорим пък за собствения ѝ иконом! Дневниците ѝ са пълни с оплаквания от многото ѝ слуги.

Изпълнена с любопитство, питам:

— Откога си започнала да четеш за живота на писателките?

В четивата си Малката Госпожичка Практична се ръководи само от две неща: ползата и удобството. „Как да печелите приятели и сърца“, „Ключът към неизменния успех“, „Десет стъпки към властта“, „Искуството да опознаваш хората“, „Събуди милионера вътре в себе си“, „Гайната на добрия живот“... Тя гълта като пуканки книги за самопомощ и изобщо не чете романи. Според нея художествената литература е пълна безсмислица.

— Ако книгата ми е от *полза*, ще я прочета — заявява така, сякаш се защитава.

— И каква е *ползата* от жената вълчица?

Малката Госпожичка Практична впива презрително в мен тъмни очи.

— Тази твоя дама е пишела на слугите си заповеди върху листчета хартия. Какво да свършат в къщата, какво да сготвят, кои дрехи да изперат... Пишела е такива неща. Представяш ли си? Живеели са под един покрив, но вместо да им каже, тя им е *пишела*...

— Е, не знаем нейната версия на историята — отбелязвам плахо.

— Всичко е точно *нейната* версия. Нали тя, сестро, е била писателката!

Не ми се спори. С линейка в ръка, калкулатор в джоба и планове в главата Малката Госпожичка Практична е свикнала да мери, да изчислява и да обмисля всичко. Взимам списъка, който е приготвила, и все така притеснена, бързам да си тръгна.

Завъртам още веднъж колелото. То спира на буквата И. Този път тръгвам на изток.

Там, в град, не по-малко духовен от Атонската планина, зад дървена врата седи Дамата Дервиш: свела е в съзерцание глава и прехвърля между пръстите си кехлибарените зърна на броеницата. На подноса пред нея са сложени паница леща и резен хляб. Напръстникът ѝ е пълен с вода. Дамата Дервиш винаги се задоволява с малко. На главата е с хлабаво пристегнат тюрбан, прихванат отпред с голям камък. Изпод тюрбана се подават кичури коса. Дамата Дервиш е облечена с рокля в нефритов цвят, дълга до пода, и тъмнозелено елече отгоре, на краката е с бежови чехли.

Виждам, че се моли, затова влизам на пръсти и се заслушвам.

— Боже, Чиста Любов и Красота, нека сме сред онези, които възпяват името ти и се възстановяват в теб. Не позволявай да прекарваме времето на Земята със замъглени очи, с нечуващи уши и със сърца, запечатани за любовта.

Усмиввам се при тези думи и продължавам да се усмиввам, когато чувам следващите.

— Много те моля, отвори третото око на Елиф за Любовта и разшири възможностите ѝ да проглежда за Истината. Връзките са същност на Твоя всемир, много те моля, не я лишавай от любящата си връзка.

— Амин — казвам аз.

Тя трепва и се отскубва от мислите си, за да излезе на повърхността. След като вижда, че стоя там, се усмивва и вдига за поздрав ръка към лявата си гърда.

— Имам нужда от помощта ти — обяснявам аз. — Чу ли какво ме попита госпожа Агаоглу? Не знам как да отговоря.

— Всъщност го чух и не проумявам защо изпадаш в паника. Бог казва, че понякога ни подлага на „красиво изпитание“. Ето как нарича многото трудности, пред които се изправяме в живота. *Красиво*

изпитание. Излишно е да бързаш с отговора, защото всички отговори са относителни. Каквото е добро за един, е лошо за друг. Вместо да задаваш общи въпроси за майчинството и писането, помоли Бог да ти даде каквото е добро за теб.

— Но как да разбера кое е добро за мен?

Тя не обръща внимание на въпроса ми.

— Каквото и да правиш — дали ще раждаш деца, дали ще пишеш книги, дали ще продаваш на улицата пасти, или ще подписваш договори за милиони долари, важното е да си щастлива и удовлетворена. Щастлива ли си, удовлетворена ли си?

— Не знам — признавам си.

Дамата Дервиш си поема дълбоко въздух.

— В такъв случай нека те питам друго. Тези твои романи наистина ли са твои? Ти ли си тяхната създателка?

— Разбира се, че са мои. Създавам ги страница по страница.

— Руми е написал над осемдесет хиляди великолепни стиха и въпреки това никога не нарича себе си създател. Не се смята и за поет. Казва, че е само оръдие, канал за съзидателното Божие начало.

— Аз не съм Руми — напомням ѝ, но по-рязко, отколкото съм възнамерявала.

За миг погледите ни се срещат и притеснена, аз извърщам очи. Не искам да преотстъпвам авторството на книгите си на никого, пък бил той и Бог.

— Чакай да ти разкажа нещо — подканя Дамата Дервиш. — Една нощ няколко нощни пеперуди се струпали на една полица, за да погледат запалената свещ. Озадачени какво всъщност е светлината, те изпратили една от тях да отиде и да провери. Пеперудата, тръгнала на разузнаване, се повъртяла, повъртяла около свещта и се върнала с описание: светлината беше ярка. После отишла да я разгледа и втора нощна пеперуда. Тя също се върнала с наблюдение: светлината беше гореща. Накрая желание да отиде изявила и третата нощна пеперуда. Щом се приближила до свещта, не спряла като приятелките си, а полетяла право към пламъка. Той веднага я погълнал и само тази нощна пеперуда разбрала какво всъщност представлява светлината.

— Искаш да се самоубия ли? — попитах разтревожена.

— Не, скъпа. Искам да убиеш егото си.

— Все същото, нали?

Дамата Дервиш въздиша и опитва още веднъж:

— Искам да спреш да мислиш. Да спреш да наблюдаваш, да спреш да анализираш и да се отдадеш на изживяването. Само тогава ще разбереш, че може да се намери равновесие между това да си майка и да си писателка.

— Ами ако...

— Вече не ти трябва тези „ами ако“ — прекъсва ме тя. — Нощната пеперуда казала ли е „ами ако“?

— Добре де, не съм Руми, не съм и нощна пеперуда. Аз съм човек със съзнание и с четири мънички жени, които живеят вътре в мен. Начинът ми да се справям с нещата със сигурност е по-сложен.

— Аха — казва Дамата Дервиш, докато дъвче хляба.

Това е от онези „аха“, които могат да означават само: „Още не си готова. Както на плода му трябва повече време, за да узрее, и ти отвътре още си твърда. Иди да поготвиш малко, после ще приказваме отново“.

Тътрюзейки крака, се сбогувам и се запътвам на юг.

Там, в град, пренаселен като Токио, зад врата с три катинара, е неуморната работохоличка Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов. Висока е дванайсет сантиметра, тежи двеста и деветдесет грама и е най-кльощавата от всички Палечки. Вечно се ядосва за нещо и от само себе си не пълнее.

— Времето не е пари, времето е всичко — обича да казва.

За да не губи време, не готви вечеря, не реди масата и кара на крекери и чипс, а също — като добавка — на много витамини. Дори сега пред нея има пакетче бисквити, кубчета сирене и мъничка кутийка сок от портокал и морков. До чинията ѝ има и блистер витамин С и гинко билоба на хапчета. Това ѝ е вечерята.

От всички крилати фрази на мъже и жени, изричани, откакто свят светува, има една на Чехов, която Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов е взела за свой девиз в живота: „Който нищо не иска, на нищо не се надява и от нищо не се страхува, такъв не може да бъде творец“. Затова е и добра поклонница на Чехов. Иска, надява се и се страхува — и всичко това едновременно и в обилни количества.

Днес Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов е с пола в индигов цвят, която ѝ стига точно под коляното, с двоен перлен гердан около врата, сако, което му подхожда, и копринена блуза с цвят на слонова кост. Сложила е върху снежнобялата си кожа съвсем мъничко фон дьо тен и е с тъмночервено червило. Кестенявата ѝ коса е прибрана на кок, толкова стегнат, че от него не се подава и едноедничко кичурче.

Както винаги, е самото възплъщение на поддържаната лъскава жена. Равните ѝ порцеланови зъби проблясват като скъпи перли. Тя е решителна, непоколебима и работлива — всичко в прекомерни количества.

— Госпожице Амбициозна Поклонница на Чехов, много те моля, помогни ми — казвам аз. — Чу какво попита госпожа Агаоглу. Какъв е *твоят* отговор?

— Как изобщо можеш да питаш? — въси ми се тя с изскубаните си тънки вежди. — Очевидно съм против да раждаш. Предстоят ни толкова неща, едва ли е време за деца!

Гледам я плахо като пале.

— Но преди минута бях при Дамата Дервиш и тя каза, че нямало смисъл да се притеснявам толкова.

— Остави я тази ненормална дребосъчка. Какво знае тя? Какво знае за земните желания? — заявява нехайно Госпожица Амбициозната. — Докато е прехвърляла зърната на броеницата, си е изгубила разсъдъка.

Мята в устата си бисквита, после и хапче витамини и отпива от сока — да ги глътне.

— Слушай, скъпа, нека още веднъж обобщя житейската си философия: молили ли сме се да идваме на този свят? Не. Никой не ни е искал мнението по въпроса. Просто сме попаднали в утробите на майките си и след тежко раждане — воала^[2], ето ни и нас. Тъй като сме дошли на този свят по този доста произволен начин, нима има нещо, което да превъзхожда желанието ни, когато си тръгнем от него, да оставим след себе си нещо стойностно и трайно?

Усещам се, че кимам въодушевено, макар че колкото повече говори тя, толкова повече се обърквам.

— За съжаление, животът на прекалено много хора е смазан от еднообразието и рутината. Колко жалко! Човек всъщност трябва да се

стреми да изпъква. Докато още сме живи, трябва да станем безсмъртни. Длъжна си да пишеш по-хубави романи и да развиваш уменията си. „Трябва ден и нощ да се трудиш постоянно, да не спиращ да четеш, да учиш, да упражняваш волята си... Всеки час е ценен.“

— Пак ли Чехов? — усъмнявам се аз.

— Да, Антон Павлович Чехов — натъртва тя свъсена и после повтаря името.

— Точно така — въздишам аз.

— Виж, пресметнах: ако през следващите десет години пишеш по роман на година, четеш по една лекция на месец, ходиш на всички големи литературни празници в Европа и обикаляш света, след осем години и два месеца ще си достигнала нови висини в попрището си.

— О, я стига! — възкликвам отчаяна. — Ти какво си мислиш, че литературата е надбягване с коне ли? И че аз съм машина?

— Какво лошо има в това? — отвръща нехайно тя. — По-добре да бъдеш машина, отколкото да вегетираш! Вместо да живееш като стрък магданоз, безстрастно и вяло, по-добре дните ти да минават устремно и интересно, като на машина.

— Ами майчинството?

— Майчинството... майчинството... — повтаря тя начумерена, сякаш усетила в устата си лош вкус. — Я го остави майчинството на жени, родени да бъдат майки. И двете знаем, че не си от тях. Майчинството ще осуети всичките ми планове за бъдещето. Обещай ми. Кажи, че няма да го правиш!

Взирам се в хоризонта с копнежа да съм някъде другаде. В тишината, която се спуска, Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов се изправя бавно, отива при дамската си чанта и вади лист хартия.

— Какво е това? — питам я, когато ми го подава.

— Адрес — отвръща Госпожица Амбициозната. — На един отличен гинеколог. Знаеш ли какво? Вече съм ти записала час. Лекарят те чака във вторник в шест и половина.

— Но защо?

Очите на Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов светват и гласът ѝ става зловещо тих.

— Защото не е зле да решим веднъж завинаги този въпрос. Операцията ще отстрани всички екзистенциални въпроси, които ти

мътят главата. Реших да те стерилизират.

— Аз да не съм улична котка? — възкликвам, пламнала от гняв.

Недоволна, тя свива рамене и се извъръща.

— Ти решаваш.

Знам, че трябва да се сдържам, а не мога. Все така мърморейки, я оставям на ветеринарната ѝ кампания и се насочвам на север.

Там, зад богато украсена желязна врата, в град, където като в Ню Йорк се раждат какви ли не идеи, живее Госпожица Циничната Интелектуалка. На прозорците ѝ има виненочервени плюшени пердета и тънки паяжини, по стените ѝ са накачени плакати на Че Гевара и Марлон Брандо.

Тя се облича в размъкнати хипарски рокли до пода и индийски елечета с пришити към тях стъкълца. Намотава около врата си ярки шалове и носи широки гривни в какви ли не цветове чак до лактите. Понякога ѝ хрумва да отиде да си направи татуировка или да си сложи още един пиърсинг. В зависимост от деня или носи дългата си до раменете коса пусната, или я прибира на хлабав кок. Ходи на раджа йога и на рейки за напреднали. Колкото и да си прави акупунктура, още не е отказала цигарите. Ако не пуши цигара или пурета, дъвче тютюн.

За дамски чанти използва пълни с какво ли не торби, където смества по няколко книги, бележници и разни дрънкулки. Обикновено ходи без грим не защото е против него, а защото, ако сложи в торбата и спирала за очи или червило, после не може да ги намери.

Напоследък Госпожица Циничната Интелектуалка внимава много какво яде. Пред нея има чиния с органично чист спанак, органично чисти тиквички и някакви поръсени с шафран зеленчуци. Строга вегетарианка е и мисли дали да не премине към веганството. От години не е слагала в уста месо. Пиле. Риба. Твърди, че когато ядем месото на животни, поглъщаме и страха им пред смъртта. Явно по тази причина се разболяваме. Създадени сме така, че трябва да се храним с мирни зелени зеленчуци, например със спанак, с къдраво зеле, рукола...

— Здравей, Госпожице Цинична Интелектуалке — казвам аз.

— Мир на теб, сестро — отвръща тя и маха нехайно с ръка.

— Понапъни си мозъка, трябва ми съвет по важен въпрос — подканям аз.

— Е, дошла си където трябва. Цялата съм *мозък*.

— Добре тогава, какво е мнението ти за майчинството?

— За какво ти е да задаваш риторични въпроси, когато е всеизвестно, че всеки чува само каквото иска да чуе — казва тя. — Витгенщайн пише, че езикът не току-така си има ограничения. Не е зле да прочетеш „Трактата“^[3].

— Нямам време да чета „Трактата“ — възразявам аз. — Госпожа Агаоглу още е във всекидневната и чака отговора ми. Трябва да ми помогнеш сега.

— Ами в такъв случай помисли върху думата *завист*.

— Пак ли се почва?

— Имай предвид, че завистта не е какво да е чувство, тя е дълбока философска дилема. Всъщност е толкова важна, че предопределя световната история. Жан-Пол Сартр е казал, че всички разновидности на расизма и ксенофобията водят началото си от завистта.

— Опасявам се, че не разбирам и дума от онова, което ми казваш. Говори, ако обичаш, по-ясно.

— Добре тогава, ще го кажа простичко: от другата страна тревата винаги е по-зелена.

— Което означава?

— Означава, че ако родиш, винаги ще завиждаш на жените без деца, насочили всичките си усилия към кариерата. Ако пък предпочетеш да насочиш всичките си усилия към кариерата, винаги ще завиждаш на жените с деца. Който и път да избереш, съзнанието ти ще бъде обсебено от онова, от което си се отказала.

— Няма ли изход от тази задънена улица? — питам аз.

Тя клати отчаяно глава.

— В завистта се корени екзистенциалният ни гняв. Виж историята на човечеството, всички войни и разруха. Знаеш ли какво са казвали, когато е избухнала Първата световна война? Че тя ще сложи край на всички войни! Това, разбира се, не се случува. Войните не са свършили, защото няма равенство и справедливост. Вместо това имаме неравновесие на властта и приходите, етнически и религиозни сблъсъци... Всичко това неминуемо ще породви нови конфликти.

Поемам си дълбоко и дълго въздух.

— Потискаш ме.

— Би *трябвало* да си потисната — отсъжда тя и маха с пръст пред лицето ми. — Да живееш, ще рече да мъкнеш бремето на тъгата. Не е съвпадение, че Паул Клее е нарисувал Ангела на историята толкова самотен и безнадежден. Спомни си лицето на *Angelus Novus*. Горещо ти препоръчвам да прочетеш Валтер Бенямин^[4]...

— Потискаш ме ужасно — прекъсвам я аз.

Тя ме гледа така, сякаш ме вижда за пръв път.

— О, ясно. В епохата на интернет и мултимедиите хората вече нямат време и търпение за задълбочени познания. Добре тогава, по-накратко.

— Ако обичаш.

— Мисълта ми е, че каквато и жена да станеш, ще съжаляваш, че не си Другата. Според великия френски философ Еманюел Левинас същност на етиката е точката, когато заставаш лице в лице с Другия. От феноменологична гледна точка, разбира се, можем да говорим за „другия“ вътре в „Аз-а“.

— Тъхъ, хм — казвам аз.

— Прочети Хайдегер и ще видиш, че човекът, който и да е човек, придобива значение само разглеждан сред нещата, които го заобикалят, тъй като ключ към битието е *Dasein*, което е съществуването в света. — Тя ме гледа с разширени тъмнозелени очи. — Затова отговорът ми на изтъркания ти въпрос е следният: всъщност няма значение.

— В смисъл? — питам, като се старая да не ми личи, че ми е писнало.

— Няма никакво значение дали си останала без деца, или имаш пет-шест — заявява тя, както винаги самоуверено. — В крайна сметка всичко се свежда до завистта към Другия и до дълбоката екзистенциална неудовлетвореност. Хората не знаят как да са доволни. Както е казал Чоран, всички сме осъдени да се срутим отвътре и да сме нещастни.

През отворения прозорец духа вледеняващ вятър. Свещта в ръката ми трепка тъжно, аз зъзна. В ушите ми дращи гласът на Госпожица Циничната Интелектуалка, убеден, категоричен и злорад. Започвам да се отдалечавам от нея.

— Ей, къде отиваш? Връщай се, още не съм приключила.

— Ти няма да приключиш никога — заявявам аз. — Хайде, чао.

Става късно, а разговорът с Госпожица Циничната Интелектуалка ме е обезсърчил дотолкова, че не ми се слуша и дума повече по въпроса. Тръгвам да качвам стъпалата по две наведнъж, които ще ме изведат от Земята на истинското ми Аз, и задъхана, само дете не падам в тоалетната на госпожа Агаоглу. Понечвам да си измия лицето, но течащата вода е направо вряла, а не съм сигурна, че точно сега имам сили да я нагаждам. Затова спирам крана и след като правя всичко възможно да изглеждам спокойна и овладяна, се връщам във всекидневната.

Всичко си е, както съм го оставила. Картините по стените, книгите по лавиците, порцелановите чаши по масата, сладките и соленките по чиниите, тиктакането на часовника не са се променили, все същата си е и достолепната тишина в къщата.

Госпожа Агаоглу ме чака на креслото, не е припряна. Въпросът, който ми е задала преди малко, още виси между нас във въздуха. Аз обаче нямам отговор. Засега.

— Хмм... много ви благодаря за гостоприемството — казвам. — Но наистина трябва да си тръгвам.

— Е, беше ми приятно да си поговорим — отвърща тя. — Като жена с жена, като писателка с писателка.

След като излизам на улицата, мярвам двете циганки, седят си на същото място. Ако се съди от поруменелите им лица, обсъждат развълнувани нещо, но мълкват, щом ме забелязват.

— Ей, ти — казва едната от тях. — Защо изглеждаш така, сякаш са ти потънали гемиите?

— Сигурно защото са ми потънали — отговарям аз.

Жената се смее.

— Ела, дай да ти гледам на ръка и ще ти кажа как да се измъкнеш.

— И дума да не става — отсичам аз. — Пуши ми се. Я по-добре да запалим по цигара.

Все едно съм предложила да оберем банка. Изведнъж жените стават сериозни и мнителни и ме оглеждат недоверчиво. Без да

обръщам внимание на погледите им, сядам на тротоара и вадя от дамската си чанта пакет цигари.

Точно тогава в ъгълчето на устата на циганката, предложила само преди миг да ми гледа, заиграва усмивка. Жената се приплъзва към мен. След няколко секунди към нас се присъединява и другата.

Вече се мръква, а ние с циганките цветарки седим по турски на тротоара, на хвърлей от всекидневната на госпожа Агаоглу, и пушим. Над нас на рехав ленив облак се носи дим. За миг светът ми се струва прекрасен и ведър, сякаш няма за какво да се безпокоя и няма въпроси, които глождят съзнанието ми.

---

[1] Букв. „Вълк“ (англ.). — Б.пр. ↑

[2] Тук „готово“ (фр.). — Б.пр. ↑

[3] „Логико-философски трактат“ е единственото философско съчинение, което Лудвиг Витгенщайн публикува приживе и много дълго след него не пише други философски текстове. — Б.пр. ↑

[4] Валтер Бенямин, разглежда ангела, изобразен в картината *Angelus Novus* (1920) на П. Клее, като Ангел на историята. — Б.пр. ↑

ЛУННАТА ЖЕНА

През 1862 година Лев Толстой се жени за жена, която е шестнайсет години по-млада от него: София Андреевна Берс. Въпреки че след време бракът им ще стане известен като един от най-нещастните в историята на литературата, те очевидно са изпитвали един към друг силна любов и страст — поне в началните години. Имало е мигове, когато са се смеели заедно, той като див жребец, който препуска стремглаво в галоп, тя като млада кобила, която обикаля в тръс ограденото пасище — свенлива, но и развълнувана. Този съюз се е увенчал с тринайсет деца (според някои с деветнайсет). На младини тя е прекарала голяма част от времето си или в бременност, или в кърмене.

Била е като Луната в различните ѝ фази и е греела на обсипаното със звезди небе. Тялото ѝ се е променяло всяка минута от деня, всяка седмица, всеки месец, закръгляло се е, после е отслабвало, колкото да се закръгли отново. София е била лунна жена.

Докато Толстой е седял в стаята си и е пишел на светлината на газеника, Соня — както на руски е галеното име на София — отклонявала вниманието на децата, та те да не пречат на баща си. Дневниците ѝ свидетелстват колко отдадена е била. Когато Толстой я моли да не го тормози заради писането, тя е толкова изненадана, че отбелязва в дневника си: „Как изобщо е възможно да го тормозя? Какво право имам?“. Нощ след нощ, година след година се труди усърдно, за да облекчи писането на Толстой. А в часовете, които не са погълнати от децата, се явява нещо като секретарка на съпруга си. Не само пази бележките към „Война и мир“, но и преписва цели седем пъти ръкописа. Веднъж, след като помята и се разболява тежко, се притеснява, че заради болестта ѝ Толстой няма да е в състояние да пише. Вдъхновява и глези мъжа си и му помага — факт, който трудно ще си спомним заради дълбоката омраза, избуяла в по-късни години между двамата.

После той пише „Ана Каренина“, великолепния роман, който започва с най-цитираните редове в световната литература: „Всички

щастливи семейства си приличат, всяко нещастно семейство е нещастно посвоему“. Историците на литературата и биографите обичат да поставят един въпрос: доколко животът на Толстой е повлиял върху темата на романа. Колко от неговите страхове за жена му и брака му са проникнали в „Ана Каренина“? Прочутият писател, който по онова време е на четирийсет и четири години, насочва сюжета към бурните води на прелюбодейството като предупреждение към София, която тогава е само на двайсет и осем. Докато описва ужасните последици, които изневярата може да има за една дама от висшето общество, той просто предупреждава съпругата си.

Развратността на семейната жена е тежък грях, който става още по-страшен, когато любовниците живеят не откъснати високо в планината, а в сърцето на цивилизования свят. Алексей Александрович го подчертава недвусмислено още първия път, когато разговаря сериозно с жена си: „Искам да те предупредя, че ако си небрежна и непредпазлива, може и да те одумват в обществото“. Нещата излизат от контрол не когато жената има чувства към някой мъж освен към съпруга си, а когато за това се разчува.

Не е изключено и чрез романа Толстой не само да отправя предупреждение към жена си, но и да дава урок по нравственост на дъщерите си, които са на различна възраст. Колкото и да е странно, творбата има по-голямо въздействие върху него, отколкото върху жена му и дъщерите му. Толстой изживява за пръв, но не и за последен път нравствени терзания, които ще го доведат до екзистенциална криза от друго естество, подкопала из основи брака му.

Както и да тълкуваме събитията от тук нататък, едно е вярно: София така и не възприема Ана като пример за подражание, положителен или отрицателен. Макар и в някои отношения да прилича на София, измислената героиня, която се облича в тъмнолилаво, която иска да е като щастлив персонаж от английски роман, която работи върху детски книжки и пуши опиум, определено не е съпругата на Толстой. Каквито и притеснения да е имал той, София така и не го зарязва и не се влюбва в друг. Обратното, остава привързана — вероятно прекалено привързана — към мъжа си и семейството си, докато това не я тласка към ръба. Всяка година се ражда по едно дете и с всяко дете София става все по-раздразнителна, а бракът им понася поредния удар.

Не минава ден в къщата да не избухне скандал и енергията на съпрузите отива за дребни дрязги, незначителни като прашина. Така, в гъстата мъгла на брака, семейството на Толстой едва оцелява още няколко години. Сексът още ги свързва, но когато изчезва и той — в по-голяма степен за Толстой, отколкото за жена му — и мъглата започва да се разсейва, писателят не може да понесе онова, което тя е прикривала през цялото време.

Когато надзърта в душата на жена си, той вижда младост, желание и амбиции и е недоволен от онова, което е открил. Когато надзърта в душата на мъжа си, София съзира себичност, примесена със семената на алтруизма, и така и не усеща колко ще повлияе това в бъдеще върху живота им. Толстой се вглежда в жена си и недоумява как е възможно при уредения ѝ живот и отлично възпитание тя да има някакви светски домогвания. Тя пък се вглежда в него и недоумява как е възможно при уважението и грижите, с които е заобиколен, мъжът ѝ да обича нещо — било то писането или бог — повече от нея.

Подобно на доктор Франкенщайн, опитващ се как ли не да се отърве от съществото, което е измислил и сътворил, Толстой превръща младото момиче, за което се е оженил преди години, в нещастна сприхава жена.

Известно време прави всичко възможно да го преглътне, но търпението му бързо се изчерпва. В писмо до дъщеря си Александра Лвовна се оплаква, че София „постоянно шпионира, подслушва, вечно се оплаква, разпорежда се както ѝ хрумне...“. И веднага след това споделя, че иска да се освободи от нея. Изведнъж се отчуждава необратимо и невъзвратимо от жена си и от всичко, свързано с нея.

После един прекрасен ден просто се вдига и бяга. Онзи следобед за пръв път от много време усеща до себе си свободата не като отвлечено понятие или като идея за отстояване, а като присъствие, съвсем близко, силно и осезаемо. Той върви и върви. Подскача и танцува. Колкото му глас държи, пее песни, които дотогава никой не е чувал. Селяните, които се трудят по нивите наоколо, гледат угрижено как най-уважаваният белетрист на Русия прави глупост след глупост, но не казват на никого. Сякаш за да се отплати за безмълвната им подкрепа, още същата вечер Толстой решава да раздаде на бедните всичко, което притежава. Човекът с дворянски произход, който през

целия си живот е бил покровителстван, решава да остане без всички привилегии на общественото си положение.

Когато научава, София — матриархът — направо побеснява. Сигурна е, че само глупак без жена и деца, за които да се грижи, може да прахоса всичко по този начин. Не след дълго за неин ужас Толстой оповестява на всеослушание, че се е разделил със света на материалното. Раздава всичките си пари, цялата си земя. Отказва се от пиршествата, които толкова обича, и се зарича занапред да не яде месо, да не ходи на лов и да не пие, а после започва да полага физически труд като всички селяни.

София наблюдава в пълен ужас това преображение. Дворянина, за когото се е омъжила, писателя, когото обожава, съпруга, на когото е родила деца, вече го няма, изместен е от зле облечен въшлив селяк. Това е обида, улучила я право в сърцето.

Тя нарича новите му навици „тъмни“, сякаш говори за нелечима болест като чумата, връхлетяла дома ѝ. С устни, напукани от хапане, с уста, изкривена от нещастие, и със състарено лице София постоянно изпада в депресии. Един ден синът ѝ Лев я пита дали е щастлива. Трябва да мине известно време, докато тя отговори на такъв прост, но и предизвикателен въпрос. Накрая София отвръща: „Да, щастлива съм“. Тогава синът ѝ възкликва: „Защо тогава изглеждаш като мъченица?“.

Колкото и силна да е била навремето любовта между съпруг и съпруга, тя не може да помири мъжа и жената, в които са се превърнали, и като рана, която кърви навътре, поражда взаимен гняв и омраза.

Накрая, през есента на 1910 година, няколко месеца след като тайно премахва от завещанието жена си и прехвърля на издателя авторските права на романите си, Толстой се разболява от пневмония. Той ту идва в съзнание, ту отново изпада в несвяст, както от десетилетия ту се е появявал, ту е изчезвал от живота на жена си, и издъхва на една железопътна гара, където е избягал след поредния скандал вкъщи. Показателно е, че писателят, започнал своя път в литературата с твърдението, че истинското щастие е заложено в семейния живот, приключва живота си, като бяга от семейството и жена си.

Дълго време София е смятана единствено за майка и съпруга. Големият ѝ принос в литературното наследство на Толстой е или пренебрегван, или омаловажаван. Едва отскоро започваме да я виждаме в различна светлина — като авторка на дневници, интелектуалка и предприемчива жена, и можем да оценим дарбата и саможертвата ѝ, както и способностите и несбъднатите ѝ мечти.

ЧАСТ ВТОРА
ВЕТРОВЕТЕ НА ПРОМЯНАТА

КАКВО ЗНАЯТ РИБАРИТЕ

След два месеца се разхождам в шест сутринта в неделя край морето. Ранобудна съм не защото не обичам да спя — макар че всъщност не обичам — а защото, стана ли след изгрев-слънце, се дразня леко, сякаш светът го е ударил на веселба, а аз съм успяла да хвана чак края на купона.

И така, ето че съм станала рано и съм излязла да се разхождам. Единствените други форми на живот, които са будни в този час, са чайките, уличните котки и любителите рибари на Истанбул. С музика от айпода (Ейми Уайнхаус), с пуканки по джобовете (достатъчно е да кажа, че в един по-добър свят те ще бъдат включени в менюто за закуска) вървя бързо и си мисля за живота на София Толстая.

Въздухът е прозрачен като кристал, небето над мен е с цвят на индиго и е изпъстрено с розови купести облаци, които се движат към далечните хълмове отпред. Истанбул изглежда обновен и чист, като млада невеста, която току-що е излязла от хамам^[1]. Не е трудно да си представиш, че това не е същият град, който ден след ден влудява обитателите си. Сега той изглежда живописен и примамлив, град, топнат в мед. Подозирам, че Истанбул е най-красив, когато истанбулчани не са наблизко — още една причина да ставам рано от сън.

По брега в посока на Бебек на съвършена редица са насаждали двайсетина-трийсет рибари, от тийнейджъри до дядовци с бастуни, обърнати с лице към морето. Точно като мъниста от молитвена броеница те са се разположили плътно един до друг с пластмасовите кофи и бурканите гърчещи се червеи, вперили са очи някъде в хоризонта и са стиснали между пръстите си въдици. Не разговарят и не се шегуват. Просто чакат търпеливо рибата да дойде и да клъвне.

По-късно същия час слънцето изгрява, но аз забелязвам, че не е само. Там все още е и луната — до пълнолунието остават най-много ден-два. Вперила съм очи в небето. Дали луната знае, че е на неподходящо място в неподходящо време? Докато наблюдавам слабата ѝ аура, отново се сещам за София.

„Ако е била писателка, дали Лев Толстой е щял да ѝ помага така, както тя е помагала на него? — питам се. — Дали е щял да преписва отново и отново романите на жена си? Дали е щял да извежда децата на разходка и да се грижи всеотдайно за тях, така че жена му да разполага с повече часове на спокойствие, когато да се съсредоточава върху писането?“

Притисната от бремето на тези въпроси, се насочвам към парка в средата на квартала. Сега детската площадка, която през деня гъмжи от майки, деца и бебета, е безлюдна. Сядам на една пейка и гледам как гълъбите се разхождат с клатушкаща се походка и кълват трохите хляб, нападали между пукнатините.

Най-неочаквано еква вик, който ме изтръгва от унеса. Ставам с разтуптяно сърце от пейката.

— Кой е там?

Вместо отговор се чува още един вик, писклив и силен, последван от удар, сякаш някой е изпуснал нещо или е зашлевил шамар на някого. Звуците долитат иззад ниската черница на няколко крачки от мен. Тласкана по-скоро от любопитство, отколкото от предпазливост, се запътвам натам.

— Помооооц!

Женският глас ми е познат отнякъде, но нямам представа откъде.

— О, я млъквай! „И ми помогни!“

Този път вика друг човек. Нима ограбват две жени едновременно?

— Няма ли кой да ме спаси от тази зла жена? — крещи първият глас.

Или двете се обират една друга?

— Виж я ти нея, не аз, а ти ми се нахвърляш — тросва се другата. — До гуша ми е дошло да ми стоиш на пътя. Защо не идеш на почивка? В Дисниленд?

— Защо да ходя аз? По-добре замини ти. Писна ми да объркваш Елиф с вятърничавите си приумици!

След като чувам името си, застивам и надавам ухо.

— Защото *ти* искаш да повлияеш на Елиф. Но аз няма да го допусна никога. Само през трупа ми, чу ли?

Втръсва ми да подслушвам. Разтварям храстите и върху един дънер виждам профилите на две Палечки — трудно ще ги сбъркаш с

профила на друг — които са се хванали гуша за гуша.

— Ей, ти, Голямо Аз! К'во става? — пита една от тях и се усмихва от немай-къде.

Втората жена пуска противницата си и прави знак, с който призовава да се помирят.

— Радвам се да те видя, сестро.

Свъсена, местя поглед от едната към другата.

— Малката Госпожичка Практична! Госпожица Циничната Интелектуалка! Какво правите тук?

Враждуват, откакто ги знам. На пръв поглед и двете се придържат към здравия разум и логиката. Но сходствата между тях свършват дотук. Малката Госпожичка Практична се стреми да преодолява прагматично всяко предизвикателство, а Госпожица Циничната Интелектуалка не се интересува от лесни решения. Първата иска да решава въпросите възможно най-бързо, втората предпочита подробния, усложнен философски подход. Едната държи да е ясна и лаконична, другата залага на двойствеността и отвлечените понятия. Едната харесва отговорите, другата предпочита въпросите.

Без да казвам и дума повече, ги хващам отзад за яките и ги слагам всяка на едно от раменете си. Така тръгвам назад към Босфора. Не минава много време и пред нас изниква друга редица рибари любители.

— Вижте ги само — подканя Малката Госпожичка Практична и както се е разположила върху лявото ми рамо, извива врат. — Не са наред. Колко риба очакват да уловят по този начин? Киснат тук с часове и се прибират с две-три жалки рибки в кофите. През времето, което прекарват тук, биха могли да работят и да спечелят добри пари. И да си купят огромна съомга!

— Какво ти разбира главата! — сумти пренебрежително от дясното ми рамо Госпожица Циничната Интелектуалка. — Какво знае прагматикът за философията, изкуството и литературата, за нещата, заради които си струва да живееш?

— Какво общо имат с това рибарите? — пита Малката Госпожичка Практична.

— Не рибарите, а ловенето на риба има общо с тези неща — гласи отговорът. — То е съвършеният начин да разсъждаваш върху безграничните тайнства на вселената.

Кимвам, за да покажа, че съм съгласна, но истината е, че и аз не разбирам рибарите. Какво е да не бързаш, да не си припрян, какво състояние на ума се иска за това? Какво смирение е нужно, за да си доволен от онова, което имаш, и в края на тежкия ден да се връщаш у дома с две окаяни рибки в кофата?

От всички пророци не мога да изпитвам на някакво равнище състрадание само към Йов, Йов, който според Корана е възплъщение на търпението, смирението и умиротворения отказ от всичко. Никога не съм разбирала как така той не се гневи, дори не се разстройва от изпитанията, пред които го изправя бог, как продължава да му е признателен и дори го приема.

Без да подозира за мислите ми, Госпожица Циничната Интелектуалка продължава с трактата си:

— Рибарите са главни герои в много книги.

— В какви книги? — пита Малката Госпожичка Практичната. В огромната ѝ сбирка с наръчници за самопомощ няма нищо, което да пробуди рибаря в нея.

— *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter!*

— Това пък какво беше?

Госпожица Циничната Интелектуалка повишава глас, за да я чуем през все по-силния тътен на града.

— Казах: познанията ти не струват нищо, ако никой не знае, че знаеш.

— Позъорка — съска Малката Госпожичка Практична.

— Мисълта ми е, как е възможно да следваш приключенията на Ишмиъл и на капитан Ахав, без да се замисляш за мъничкото ни място в тази вселена? Ами описаната от Хемингуей епична битка на волята между стария рибар и огромната риба, която той иска да улови? Или да вземем „Рибарят от Вътрешното море“ на Урсула ле Гуин — след него ще мислиш два пъти по-усърдно за ролята на доброто и злото. Виждаш ли как риболовът е преплетен с философията?

— Добре де, добре, разбрах. И понеже отвори дума за тона, сигурно няма да е зле да разкажеш на философите нещичко за полезното действие — заявява Малката Госпожичка Практична. — Те сигурно са трийсетина. Защо не наемат заедно рибарска лодка? После, след като излязат в открито море и хвърлят мрежите, уловът им ще се увеличи десеторно.

Госпожица Циничната Интелектуалка въздиша тежко.

— В риболова има дълбочина. Мъдрост. Няма да го проумееш никога, ако мислиш само за производителността. Защо ли изобщо се хабя? От плитките води, в които плуваш, никога няма да се роди философия или изкуство.

— Умиращ си да говориш високопарно! За някакви дълбочини — мърмори Малката Госпожичка Практична. — Да не си водолаз?

— Дами, дами, много ви моля — намесвам се аз. Знам, че трябва да внимавам много. — Хайде да не спорим в такава красива утрин.

— Какво лошо има в това да спорим? — възразява Госпожица Циничната Интелектуалка. — Германският философ Ернст Блох е използвал понятието *nach nicht* — нещата, които все още не са онова, което могат да бъдат. Вместо да се стремим към съвършенство, трябва да прегърнем представата, че сме без начало и край, в състояние на неспирно обновление. Именно заради това не трябва да отговаряме на въпросите. Трябва да ги задълбочаваме с още въпроси.

— От доста време не съм чувала по-налудничаво нещо — заявява кисел глас, долетял иззад ъгъла.

Извързваме се и виждаме отпред Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов, която стои в краката на рибарите.

Издавам в ужас: ами ако някой случайно я настъпи, тя обаче изобщо не изглежда притеснена.

— Да задълбочаваме безпътицата с още въпроси? Какво друго? Знаеш ли колко време вече е отнела на кариерата ни тази глупава разходка в неделя сутринта? Точно сега, Елиф, би трябвало да пишеш. А не да си губиш времето!

Поглеждам набързо вляво и вдясно. Рибарите са погълнати от това да гледат вторачено водата. Питам се дали някой друг освен мен може да види Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов.

Снишавам глас до шепот, в който се долавя закана:

— Какво правиш?

— Е, надявах се да си намерила време и да си помислила още веднъж върху онова, за което разговаряхме преди няколко седмици — отвърща тя нехайно. — За хистеректомията де.

— Ти си превъртяла — заявявам аз, а двете Палечки върху раменете ми изразяват подкрепата си, като ръкопляскаат.

— Добре тогава, няма да те спирам, щом искаш да се превърнеш в лунна жена — отсича Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов. — Върви и забременявай, дебелей, притеснявай се дали ще имаш кърма, после как ще възпитаваш детето, как ще го запишеш на училище и в университета и още преди да си се усетила, ще забравиш всичко за литературата и писането.

Понечвам да възразя, но тя не ми дава тази възможност.

— Само да си посмяла да ми кажеш, че светът на литературата не е състезание и че не е нужно да се буташ със зъби и нокти, защото това са глупости. Дори да не се надпреварваш с другите писатели, го правиш със самата себе си и с това, че си смъртна.

Пак отварям уста, но и този път Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов ме прекъсва:

— И не забравяй, че писател е бил Лев Толстой, а не лунната жена София.

— Какво означава това? — питам аз.

— Означава каквото означава. Спомни си жената на парахода. Жената, която е на двайсет и пет години, а изглежда на четирийсет. Жената, която трупва килограми и омраза така, сякаш ги раздават безплатно. Като нея ли искаш да станеш?

— Казваш го така, сякаш само тя е нещастна на този свят, но истината е, че всички хора са в подобно положение — вметва Госпожица Циничната Интелектуалка. — Да си човек, означава преди всичко да си тъжен.

Ние не ѝ обръщаме внимание.

— Ами да. Жените могат да бъдат добри майки и в същото време да преуспеят в кариерата. И да са щастливи... Просто е. Най-важното е да умеят да си разпределят времето — заявява Малката Госпожичка Практична.

Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов сумти:

— Има, разбира се, и такива жени и аз ги наричам циркови жонгльорки. Сутрин изпращат децата на училище, приготвят на съпруга си съвършен омлет: две яйца и супена лъжица масло, обличат се набързо, успяват да отидат навреме на работа, вечер се прибират на бегом, поднасят вечерята, нахранват децата, после, докато гледат телевизия, заспиват на канапето... Да, съществуват и такива жени. Но те никога не пишат романи.

— Ти си Царицата на хиперболите — карам й се аз.

Тъмните й очи горят от вълнение. Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов ми се усмихва едва-едва.

— Най-важното в случая, скъпа, е, че жонгльорките могат да се справят само с мига. И с нищо повече. Могат да са майки и да си вършат работата. Това наистина е вярно. Но доколко могат да се издигнат в кариерата? Това вече е друг въпрос.

— Литературата и писането са нещо повече от кариера — възразявам аз.

— Именно — съгласява се тя. — Те са начин на живот. Страст до гроб. Един творец трябва да е амбициозен и страстен. Ти не ходиш на работа от девет до пет. Ти живееш с изкуството двацет и четири часа в денонощието, седем дни в седмицата. Точно заради това не е зле да се решиш на хистеректомия.

След половин час ние четирите вече сме се върнали в парка и седим на друга пейка, унили сме, още малко и ще задремем. Ето какво се случва, когато на едно място се съберат повече от две Палечки. Такива разпавии ни уморяват, пият ни силите, но въпреки това Палечките не знаят как да не се карат.

— Здравейте всички! Мога ли да се присъединя към вас? — пита Дамата Дервиш, която изневиделица се появява на пейката като суфистка версия на Худини.

Облечена е в най-обикновена опушено сива рокля и дълго наметало в същия цвят, прихванато с перлена брошка. Долният край на роклята й се вее леко от ветреца. Тя е с огърлица с името Хю^[2], написано на османски.

— Добре дошла, скъпа последователко на суфизма — казвам аз. — Ела при нас.

— Благодаря — отвърща тя. — Наистина се чувствам добре дошла, но ми се иска това да важи и за теб. Я се погледни, вечно преценяваш, вечно бързаш. Понякога се опитваш да правиш по пет неща наведнъж и накрая се свличаш от изтощение. Прави само по едно нещо. За къде си се разбързала? Отдай се на мига. Времето не съществува извън него. Седмината от пещерата в Корана са спали

триста години, а когато са се събудили, им се е струвало, че са минали само няколко часа.

— Искаш да спя ли? — въся се аз.

— Искам да спреш да се надпреварваш с времето. Опитвам се да се отдам на мига и виждам, че всъщност нямам и понятие какво означава това.

— Скъпа Дама Дервиш...

— Хмм?

— Как мислиш... дали, ако някога го направя, не че искам де, само питам, разбира се, но ако някой ден... в смисъл, да предположим, че... — Поемам си дълбоко въздух и правя още един опит. — Как мислиш, дали от мен ще излезе добра майка?

Тъмнозелените ѝ очи се разширяват и отстрани се появяват бръчици.

— От теб ще излезе прекрасна майка, ако изпълниш три условия.

— Какви три условия?

— Първо, трябва да го поиска Бог, така че в историята на твоя живот да бъде написана нова глава — отвърща тя. — Второ, трябва, разбира се, да го искаш дълбоко в сърцето си и ти, както и партньорът ти.

— А какво е третото условие?

— Третото условие е свързано с рибарите — казва тя. — Трябва да научиш каквото знаят те.

— Стига с тия рибари! — сумти Малката Госпожичка Практична, като вдига ръце с дланите нагоре.

Оглеждам се, озадачена. Какво ли знаят рибарите за това как се става майка? Какво е това, което те знаят, а аз — не?

— Скъпа Елиф — подхваща Дамата Дервиш така, сякаш ми пише писмо.

— Да!

— Виждала ли си някога рибар да тича към морето? Няма как да си виждала, защото онзи, когото наричаш рибар, не гони рибата. Чака тя да дойде при него.

— Какво означава това?

Дамата Дервиш се взира за кратко в мен и чак тогава отговаря:

— Означава: стига си тичала след вълните. Остави морето да дойде само при теб.

Точно тогава пред нас минава млада майка с детска количка и аз идвам на себе си. Неволно поглеждам бебето — розовите му пръстчета, меката като перушинка коса, трапчинките върху бузите, и усещам, че се усмихвам.

— Хайде да тръгваме. Какво чакаме? — подканя Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов, като ме дърпа за ръката. — Времето е пари.

— Хайде да се прибираме и да четем романи — добавя и Госпожица Циничната Интелектуалка.

— По най-късия път — заповядва Малката Госпожичка Практична. — Да вземем такси.

Изведнъж ми се отпява да ги слушам и гледам. Поне за малко.

— Вие вървете — отвърщам тихо, но твърдо. — Аз ще остана.

Четири Палечки възразяват, но за щастие, си тръгват.

Спорят по кой път да поемат и се отдалечават с малки крачета и с гласове, които отекуват във въздуха.

Забелязвам наблизко дебела светлокафява котка, която ги следи с втренчен поглед. Дали ги вижда? При тази мисъл ме плисва вълнение, после страх. Ами ако котката ги помисли за мишки или птици и се опита да ги излапа? Но за мое облекчение, и да вижда Палечките, тя затваря очи и продължава да дреме — вероятно е решила, че ще получи от тях стомашно разстройство.

Поемам си въздух дълбоко, дълбоко и гледам как дребосъчките излизат от парка. Какво ще правя с тях? Само ми усложняват живота, но въпреки това си ги обичам.

За един дълъг миг ми се приисква и аз да съм рибар.

---

[1] Турска баня. — Б.пр. ↑

[2] В суфизма Хю е името на Аллах и се употребява заедно с Аллах (Аллах Хю, което означава „Истинският Бог“). Думата означава „отвъд измеренията“, без количество и качество. Олицетворява Единението, където всичко е свързано в едно цяло. — Б.а. ↑

ЗА ПОЕТИТЕ И БЕБЕТАТА

Тя е била момичето, пожелало да бъде Бог, за да сътвори от нищото целия всемир. Искала е толкова силно да живее в истинска близост, че не се е вместила в собственото си тяло и минало. Като млада известно време е била учителка, макар че не ѝ е отнело много време да види, че не е за нея да бъде част от работната сила. Че е създадена да пише. Решена да си вади хляба с писане, никога не е била доволна от онова, което е сложено пред нея, и вечно се е домогвала до още и още. Не е била от хората, които търпеливо чакат утрешния ден.

За близките си приятели е била Сил, за семейството си — Сиви. За останалия свят — Силвия Плат.

Бракът ѝ с Тед Хюз е давал повод за множество разгорещени спорове и сред учени, и сред феминисти, и сред не феминисти. Мнозина са заставали на нейна страна, не по-малко — на негова, но истината със сигурност е някъде по средата, в оттенък, който не е нито черен, нито бял. Дори след толкова години посвещаваните на Силвия Плат очерци и книги често са емоционално заредени, каквато е била и самата тя. Всичките ѝ биографи накрая може би се влюбват в нея.

Бракът ѝ е бил бурен и е причинил огромна болка. Но подобно на много други връзки, завършили по такъв начин, е започнал с неудържимо магнетично привличане. Те, Силвия Плат и Тед Хюз, са били двама влюбени поети. Споделени метафори, несъвместими лични предпочитания, мощни индивидуалности. Могат ли двама поети да се обичат, без в крайна сметка да влязат в надпревара един с друг? Не е невъзможно, разбира се, затова пък е трудно. Били са млади, своеволни и свободни. Имали са какво да си кажат, искали са заедно да променят света. И така, влюбили са се, постоянно са се карали, любили са се страстно и настойчиво, правили са и са казвали неща, за които покъсно са съжалявали горчиво, прощавали са си един на друг и на самите себе си — все чрез думи. Думите са били личната им гордост.

Силвия Плат е написала стихотворение със заглавието „Аз искам, аз искам“. Лирическият герой е богоподобно бебе, неродено все още. Огромно, без коса, с отворена уста, то не е миловидно дете като

ангелче, а могъща природна сила, която желае да дойде на този свят, настоява да ѝ се дадат любов и внимание и ги получава. Това е бебе, което иска да бъде. Поетесата използва вулкана като олицетворение на женската плодовитост — на способността на жената да зачене, да се разшири и да носи в себе си живот. Но вулканът е и опасна разрушителна сила. Дори когато е заспал, не знаеш дали няма да избухне всеки момент. Той не може да бъде укротен. Не може да бъде предсказан.

През целия си живот Силвия Плат се е притеснявала каква жена и майка е. Първо се е страхувала, че не може да зачене и никога няма да има деца. После е загубила съня си, уплашена от болезненото раждане. Колко ли мъчително е то? Дали тя няма да умре? А след като е родила, се е тревожела от външния свят и неговите жестокости.

Но е била точно толкова убедена, че ако стане майка, това ще внесе в живота и написаното от нея велики неща. Че след като роди, ще стане различна жена, която ще описва в стиховете си детето като свръхчовешко същество и която, докосната от розовото му палче, ще се превърне в магическа смъртна. Отбелязала е в дневника си: „Първо трябва да превъзмогна писането си и опита, а после ще заслужи да превъзмогна раждането“. Друг път е заявила: „Ще пиша, докато не започна да изразявам дълбокото си Аз, след това ще имам деца и ще се изразявам още по-дълбоко“. Може би в крайна сметка е била права. Написала е най-великата си творба „Ариел“ вече след като е станала майка.

Не след дълго е родила дъщеря, а след година и четири месеца — и син. Направила е критичния избор да остане вкъщи и да гледа невръстните си деца. От тук нататък се е грижела за дома и семейството си и е пишела стиховете и разказите си. Понякога двете са се застъпвали и Силвия Плат се е озовавала в положение да запълва цели страници от дневника си с описания как е сменяла пелени и е правила шоколадови курабийки.

След като се е потопила в къщната работа, е наблюдавала отстрани какво става в литературния свят. Следяла е какви нови книги се издават и как се ознаменува появата на млади писатели, особено писателки. Завистта не ѝ е била чужда. Както и гневът, страхът и саморазрушението. И може би точно това е едно от нещата, които я правят така истинска, а присъствието ѝ — така осезаемо, толкова

години след смъртта ѝ. Плат е описвала неприкрито и дръзко милиардите тъмни енергии в живота, които всички ние забелязваме, но често се преструваме, че не виждаме.

В повтарящия се ритъм на всекидневните навици Силвия Плат е била и въодушевена, и разстроена от задълженията си на майка. През това време съпругът ѝ е продължил да ходи по литературни прояви, каквито преди са посещавали заедно. Продължил е да живее както преди, да пише поезия, да се запознава с нови хора, да укрепва славата си. Това да станеш баща, вероятно не те изважда от релси така, както майчинството. Или, както е подозирала Силвия Плат, това се е случило само при тях.

Точно както новородените деца са мощни метафори в поезията ѝ, за нея стиховете също са деца. Когато е говорила за недовършените си творби, тя ги е наричала „неродени рожби“. Дори е описвала как стиховете ѝ се усмихват, как „малките им челца се свъсват съсредоточено“ и как те се променят от ден на ден и мърдат пръстчетата на ръцете и краката си. Тя е била майка не само на двете си деца, но и на хиляда стихотворения. И понякога всички те са били гладни и са плачели едновременно, зажаднели за вниманието и състраданието ѝ, и колкото и да е опитвала, тя не е успявала да направи така, че всички да са щастливи.

Раздялата с мъжа ѝ е била важна повратна точка в живота ѝ.

След емоционалния срыв Силвия Плат е решила да се въздигне така, че да бъде несломима, да преоткрие себе си, да стане съвсем нова жена. Била е амбициозна. Била е талантива. Била е сама. Често е започвала деня в четири сутринта: тези един-два часа, преди децата да станат от сън, са били най-ценното време. Стиховете, които е написала през тези месеци, вероятно са сред най-ярките ѝ — „Медуза“, „Татко“ или „Лейди Лазар“, където изумява читателите си с думите: „Да умреш, е изкуство като всяко друго. Владея го до съвършенство“. На кухненската маса, в банята или под завивките в леглото, Силвия Плат е творила навсякъде и винаги, когато е имала възможност, писала е трескаво с прекалено прилежния си почерк, с невероятна скорост, сякаш се е надпреварвала с бога, с мъжете, които е обичала и вече не обича, с многото си недостатъци, всеки от които е ненавиждала.

Има едно нейно стихотворение, което тя е нарекла „На сина без баща“. То е за баща, който е напуснал дома си, жена си и децата си. В

него има повече скръб, отколкото негодувание, повече примирение, отколкото борба. Усеца се, че нещо в Силвия Плат се е променило. Защото тя изпитва не толкова гняв или желание за бунт, колкото постоянна тъга. Поетесата говори за празнотата, останала в живота на децата ѝ, след като баща им си е тръгнал, за „отсъствие, което растеше като дърво край тях“ и с което те е трябвало да свикнат.

Това е бил етап в живота на Силвия Плат, когато тя се е стремяла да бъде едновременно много неща и във всички да преуспява. Майка, домакиня, писателка, поетеса... Иска всичко да се случва незабавно и безупречно. Вероятно е била и влюбена в творенията си. Упорито се придържа към вярата, че може да бъде идеална майка и отлична поетеса: съвършената Поетеса Майка. Нелесно съчетание, особено в обстановката на петдесетте години на ХХ век, когато според всички жената трябва да избира между дом и кариера. Силвия Плат отказва да го прави.

Въпреки това остава без сили в стремежа си да бъде „сврхжжена“. Не след дълго забелязва, че се преуморява. Установява, че ако на едното място успее, другото го занемарява, че когато нареди едно, друго се разпада. Бавно, но сигурно осъзнава, че не може да бъде съвършена. Именно заради това стихотворението ѝ „Мюнхенските манекени“ започва със:

*„Съвършенството е ужасно,
то не може да има деца.“*

С парите от литературни награди и стипендии наема детегледачка. Докато пише първия и единствения си роман „Стъкленият похлупак“ с който се опитва да установи по-силна връзка с миналото и душата си, преднамерено гледа като под лупа вътрешните си стракове: че е прекалено благоразумна, че е като хиляди други, а също, че може да полудее, да е различна до степен да не се надява да се вмести в обществото. Описва най-подробно депресията, лечението с електрошокове и задушавачното еднообразие на съвременния живот: „За човека под стъкления похлупак, ням и спънат като мъртвородено, светът е кошмарен сън“. Когато през януари 1963 година книгата

излиза от печат, читателите се разделят в мненията си, а самата Плат е силно потисната от тона в рецензиите за нея.

След като остава съвсем без сили и не е в състояние да отговори на изключително високите изисквания, които сама си е поставила, тя решава, че предпочита да умре, отколкото да живее по начина, предписан ѝ от другите. Творец с необуздани страсти, Силвия Плат иска или всичко, или нищо... И друг път, двайсетгодишна, е опитвала да се самоубие със свръхдоза приспивателни. Тогава обаче е искала и да посегне сама на живота си, и да бъде спасена. Този път иска само първото.

Сутринта на 11 февруари 1963 година е студена, с мирис на скука и с усещането за откъснатост. След като проверява двете си деца, които още спят, и им оставя върху нощното шкафче мляко и хляб, Силвия Плат затваря вратата на стаята им и запущва пролуките. Отива в кухнята, включва газта на фурната в печката и изгълтва едно по едно десетина хапчета за сън. След това пъха глава във фурната и щом газът я близва по лицето, потъва във вечен сън. Едва на трийсет години е.

И до ден-дневен легендарното наследство на Силвия Плат си остава ненадминато. В Турция съм срещала много студентки, възхитени от творчеството ѝ толкова, че организират в университетите вечери, посветени на нея. В Щатите има ярък, любопитен блог с името „Детска площадка със Силвия Плат“. Веднъж в Германия разговарях с филипинка, която в чест на нея е нарекла дъщеря си Ариел. В международна женска организация във Франция се запознах с изискана предприемачка, която ни призова всички да прием „за Силвия“.

Няма друго самоубийство в литературния свят, за което да се е говорело и писало толкова много. Няма друга писателка, която след смъртта си да се е превърнала в такъв кумир извън времето и пространството.

СРЕДНОЩЕН ПРЕВРАТ

Една нощ към края на лятото чувам насън гласове. Някъде в къщата се отваря и затваря врата, по стълбището кънтят стъпки, в тъмното еква шепот. Мятам се в леглото, решила, че сънувам кошмар. Точно тогава някой ме побутва по рамото и крещи:

— Ей, събуди се!

Опитвам се да не обръщам внимание на гласа с надеждата, че мигът ще отmine, както отминават всички мигове, но следва втора заповед, този път по-висока:

— Ставай! Събуди се най-после!

Отварям очи и виждам буквално пред носа си Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов. Покатерила се е по рамото ми, промъкнала се е по лицето и сега стои върху брадичката ми с разкрачени крака и ръце на кръста. Гледа ме с тържество, което в сегашното ми състояние по-скоро ме озадачава, отколкото да ме тревожи. Гримът ѝ е съвършен, косата ѝ, както винаги, е пригладена на стегнат нисък кок. Дори посред нощ тя изглежда спретната и изискана. Трябва да mine още една секунда, докато забележа, че е облечена във военна униформа с нашивки за чина върху раменете. Още преди да съм имала възможност да я попитам защо се е издокарала така, тя заявява с тон, който едва разпознавам:

— Възникна много важен въпрос. Хайде, ставай!

— Хм, толкова ли не може да почака до сутринта? — мърморя аз.
— Спях, в случай че не си забелязала.

— Не, със сигурност не търпи отлагане — отсича тя. — Най-подходящото време за военен преврат са малките часове на нощта, когато всички спят и съпротивата е слаба.

Сядам в леглото и я гледам зашеметена като звяр, срещу който са блеснали фарове.

— Какво каза?

На замаяното ми изражение тя отвърща с леден поглед. Знаем се от години, а никога не съм я виждала такава.

— Осъществихме преврат — оповестява тя. — Режимът в този дом вече е друг.

За какво, по дяволите, ми говори? Настръхвам цялата, на гърлото ми засяда буца, докато се опитвам да проумея какво става.

— Чакаме те след две минути във всекидневната. Не закъснявай, на комитета няма да му хареса — отсича Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов и излиза.

Още сънена, се замятам с един шал, измивам си лицето и слизам долу. Когато влизам във всекидневната, ме очаква изненадваща сцена. Там са членовете на Хора на несъзвучните гласове, всички свъсени. Напрежението в стаята е толкова голямо, че почти мога да го докосна. От плейъра в ъгъла гърмят парчета, каквито не съм чувала никога под този покрив. Звучат тревожно агресивно, като химн на държава, която е обявила война на всичките си съседи и на всички съседи на съседите.

Най-напред виждам Госпожица Циничната Интелектуалка. Седнала е на купата за плодове върху масата, клатушка крака и пуши. Обикновено не разрешавам на Палечките да пушат вътре в къщата, но нещо ми подсказва, че сега не е време да ѝ го напомням. За разлика от друг път очите ѝ шарят, избягват ме, и аз не знам защо. Госпожица Циничната Интелектуалка е с нещо като военна куртка върху хипарската рокля, налудничава комбинация, от която направо ми се завива свят.

Малката Госпожичка Практична се е облегла на кутията с хартиени салфетки зад нея: на краката е с тежки кубинки и е облечена в канадка, панталон като на командосите и зелен суичър в тон с него. Както е кръстосала ръце върху гърдите си и е сключила вежди, тя въздиша шумно. По неизвестна за мен причина се е втренчила в стената и явно не смее да ме погледне в очите.

До саксията с петунията под прозореца седи Дамата Дервиш, която е допряла колене до гърдите си. Изпод тюрбана ѝ е изпаднал кичур червеникава коса, който хвърля сянка върху лицето ѝ. След като се вирам по-внимателно, забелязвам, че тя е прихваната с белезници към радиатора.

— Какво става тук? — питам със следа от паника, прокраднала се в гласа ми.

— Тази нощ, докато ти спеше, се събрахме на спешно заседание — обяснява Госпожица Амбициозната Поклонница на Чехов. —

Стигнахме до заключението, че е крайно време за смяна на режима. От този миг нататък се преименувам на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и поемам ръководството на Хора на несъзвучните гласове.

Най-неочаквано Госпожица Циничната Интелектуалка се прокашля.

— Извинявам се, ръководството се поема от нас — поправя се Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. — В смисъл от мен и от Госпожица Циничната Интелектуалка. Осъществихме заедно преврат.

Звучи ми като шега, но всички Палечки са сериозни и напрегнати и аз решавам, че е по-добре да не се смея.

— Като председател на изпълнителния комитет — включва се и Госпожица Циничната Интелектуалка — имам удоволствието да оповестя, че в скоро време ще утвърдим нова Конституция, според която през следващите трийсет и пет години ще бъде невъзможно да ни свалят от власт. След това ще царуват децата ни.

— Ей, това е на светлинни години от демокрацията — възразявам аз.

Но Госпожица Циничната Интелектуалка се преструва, че не ме е чула. Тази нощ е ужасно развълнувана и се опитва да го прикрие, от което притесненията ѝ проличават още повече и тя изглежда така, сякаш се е надрусала с амфетамини.

— Горда съм да съобщя, че първото, което направи правителството ни, бе да укрепи спокойствието и реда — казва тя.

— Не виждам никаква промяна — мърморя аз.

— Сега, след като спокойствието и редът бяха укрепени — продължава Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, — второто, което ще извършим, е да те пратим далеч от този град.

— Какво... Защо... Къде ще ходя? — питам изумена.

— В Америка — ревно Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, доволна от новопридобитата си сила. — Всички заминаваме за Новия свят.

— Добре, момичета, стига вече — отсичам аз. — Няма да ходя никъде, докато не ми обясните на ясен и прост език защо искате да заминавам за Америка.

За миг те замълчават, сякаш не са очаквали такава реакция. Нима наистина вярват, че са армейски генерали и не могат да бъдат разпитвани?

— Става въпрос не за Америка, а за теб. Можеше да е и всяко друго място, например Австралия или Япония — обяснява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. — Важното в случая е, че трябва да напуснеш незабавно Истанбул.

Госпожица Циничната Интелектуалка премлясква одобрително.

— Ще ходим в Америка, защото по една случайност сме кандидатствали от твое име за стипендия. Честито! Получи я. А сега върви да си стягаш багажа.

Усещам как ми притъмнява, чак сега съм проумяла, че говорят съвсем сериозно.

— Решихме, че трябва да заминеш, за да израснеш като писателка — допълва Госпожица Циничната Интелектуалка. — Ще ти подейства вдъхновяващо да се махнеш за малко отгук. Правим го за твое добро.

— За мое добро — повтарям аз.

И да е доловила презрението в гласа ми, Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов явно не е особено притеснена.

— Ще бъда откровена с теб — подхваща тя. — От известно време обмисляме този преврат. Но с неразумното си поведение ти сама ускори нещата.

— За какво *неразумно поведение* ми говориш? — питам възможно най-спокойно.

— Напоследък не си в отлично състояние на духа — пояснява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, а гласът ѝ трепери от вълнение. — През всичките тези години се скъсваме от работа само и само ти да преуспееш като белетристка. Никога не сме клинчили, никога не сме се лигавели. Хората сигурно си мислят, че романите направо скачат от конвейера, а не е така. Зад всяка книга се крие къртовски труд. Крият се пот и мъка.

— Добре де — вметвам аз. — Защо повдигате този въпрос точно сега?

Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов вдига брадичка и изправя рамене, точно както подобава на военна героиня, в каквата се е превърнала.

— Напразно ли ще отиде целият този труд? Как смееш, без изобщо да ти мигне окото, да слагаш кръст на всички години, когато сме се трудили с пот на челото?

— Чакай малко, не слагам кръст на нищо — възразявам аз. — Откъде го взимаш всичко това?

— От поведението ти, разбира се. От известно време те наблюдавам. Не си мисли, че не съм забелязала!

— Какво си забелязала? — крясвам аз.

Вече не съм спокойна и не се и опитвам да бъда.

— Виждам прекрасно, че обмисляш да раждаш.

— О, боже, това ли било! — ахвам аз.

— Тъй вярно — потвърждава тя. — Питаш се: „Мога ли да стана майка? Каква майка ще излезе от мен? Остарявам. Биологичният ми часовник тиктака“. В главата ти се въртят всички тези вредни мисли. Според мен това не е на добро. Нима си въобразяваш, че не съм забелязала как го гледаше завчера онова бебе?

— Как съм го гледала? — питам подозрително.

— С блеснали очи...

— Какво му е лошото да го гледам така? — мъча се да се защитя, но Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов ме прекъсва веднага.

— Има само две причини жена да гледа с блеснали очи бебето на друга жена: а) иска отново да бъде бебе и б) иска да става майка. Опасявам се, че в твоя случай е второто.

Присъединява се и Госпожица Циничната Интелектуалка:

— Очевидно е, че останеш ли тук, ще бъдеш отклонена.

— От какво? — питам невярващо.

— От литературния си път, разбира се! — възкликват в един глас Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и Госпожица Циничната Интелектуалка. — От това да си писателка и интелектуалка... Пътят ти е да пишеш и да четеш.

Изумена съм повече от сплотеността им, отколкото от нещата, които дрънкат. *Откога* двечките са станали първи приятелки?

Извъръщам се към Госпожица Циничната Интелектуалка и успявам някак да се усмихна.

— Мислех, че не си срещу майчинството. Нали каза, че е все едно. Каза, че така и така човек е нещастен.

— Именно — кимва тя. — *Сега* вече реших, че е по-добре да си нещастна писателка, отколкото нещастна писателка, домакиня, съпруга и майка.

Притъмнява ми. Ами Малката Госпожичка Практична, питам се. Тя както никога мълчи. Забелязва, че я гледам изпитателно, и започва да си играе гузно с ципа на канадката.

— Ти какво ще кажеш за всичко това? — питам я. — Мислех, че си застъпница на либералната демокрация и на свободната пазарна икономика.

— Така е, не съм от привържениците на хунтите — признава тя. — Но съм принудена да я подкрепя и за това има смекчаващи вината обстоятелства.

— Какви смекчаващи вината обстоятелства?

— Е, в началото не си умирах от щастие, че ще правим преврат. *После* обаче видях ползите. Животът в Щатите е много по-сигурен и подреден. Потребностите ми ще бъдат удовлетворени по-добре. Колко удобно!

— Това се нарича опортюнизъм, а не прагматизъм — напомням аз.

— Излишно е да се разстройваш — вметва Госпожица Циничната Интелектуалка. — Ако отделим време да прочетем теорията на комуникативното действие на Хабермас, ще видим, че всички можем да съществуваме съвместно. Тъй като системната рационалност не се покрива с рационалността на действието, ние като независими Палечки можем да общуваме помежду си чрез комуникационни доводи и да стигнем до взаиморазбирателство.

— Хм, нямам представа за какво говори, но съм напълно съгласна — заявява Малката Госпожичка Практична.

Направо не вярвам на ушите си. Винаги съм смятала, че участничките в Хора на несъзвучните гласове са... хм, несъгласувани, но както личи, военният преврат ги е обединил.

Точно тогава поглеждам Дамата Дервиш, която и досега седи на пода със замислено изражение и изпълнени със загриженост очи. Само тя не е във военна униформа.

— Ами тя? — прошепвам.

Моите мъчителки са притеснени от въпроса. След неловко мълчание Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов решава все

пак да отговори:

— За съжаление, Дамата Дервиш не одобрява среднощния ни преврат. Колкото и да я убеждавахме, не промени мнението си. Каза, че нямало да се съпротивлява и нямало да ни пречи, но и при никакви обстоятелства нямало да ни подкрепи.

— А защо е с белезници? — интересувам се аз.

— Ами сама си е виновна. Опита се да проведе мирен протест, просна се като някакъв Ганди с тюрбан пред краката ни и не ни остави друг избор, освен да я задържим под стража.

— Сега е политическа затворничка — уточнява Госпожица Циничната Интелектуалка.

Не мога да повярвам на ушите си. Моите Палечки са подивели, а аз не знам как да ги укротя, ако това изобщо е възможно де. Искам да поговоря насаме с Дамата Дервиш, но се налага да изчакам подходящ момент.

Стаята е обгърната с покривало от мълчание: военните сред нас сноват припряно из помещението, закопчаната с белезници пацифистка седи на пода, а аз съм забила поглед в него. Накрая Малката Госпожичка Практична се приближава към мен с плик в ръката.

— Какво е това? — питам я.

— Самолетният ти билет. Заминаваш утре. Дали да не си приготвиш багажа? Направила съм списък с нещата, които трябва да вземеш.

— Толкова скоро? Но къде отивам, каква стипендия съм получила? Не знам нищо.

Отговорът идва от Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов:

— На час и половина от Бостън има красив колеж с името „Маунт Холиоук“. Ето къде отиваш. Само за жени е.

Госпожица Циничната Интелектуалка добавя гордо-гордо:

— Получила си стипендия, отпускана на ограничен брой жени художнички, писателки и учени от цял свят. Това е оживено интелектуално средище, ще видиш.

След това вече съм не ме лови. Иде ми, веднага щом започне денят, да отида накрай света, но колко надалеч ли ще избягам от гласовете вътре в мен? Смелостта ми се топи като восък и аз

продължавам да седя напрегната, като на тръни, и да наблюдавам изгрева. В слабата светлина сякаш всичко наоколо се изпарява: нощта, имената, местата...

В онзи миг разбирам с всяка клетка на тялото си, че лятото е свършило. Не постепенно и неусетно, а внезапно, с квантов скок.

Може би всички лета са такива. Текат си лениво, без събития и точно когато вече си свикнал с мудния им ритъм, свършват изневиделица и те оставят напълно неподготвен за студената есен.

Единственото, което знам, е, че е започнал нов сезон.

ЧАСТ ТРЕТА
УМ СРЕЩУ ТЯЛО

КЪДЕТО ФЕИТЕ СЕ СЪБИРАТ

След един час трите жени в униформи вече са излезли от стаята и са отишли да си подредят куфарите, а аз се притичвам на помощ на задържаната от тях. Чувствам се героиня от военен филм — „Спасението на редник Госпожица Дервиш“: промъквам се крадешком при пленницата, като внимавам да не издавам звуци. С помощта на пинцети отключвам белезниците. След като разтърква китки, тя ми се усмихва уморено.

— Благодаря ти, скъпа — мълви.

След като приключвам с операция „Освобождение“, двете се изнизваме от къщата. Аз вървя, а тя е пропълзляла в дамската ми чанта и от време на време подава глава, за да се огледа. Веднага щом се озоваваме на улицата, започвам да негодувам:

— Не мога да повярвам, че ми причиняват такова нещо. Да не са полудели? Този път вече прекалиха.

Дамата Дервиш слуша с вдигнати вежди и не казва нищо.

— А сега искат да съм заминела за Щатите. Ей така, като гръм от ясно небе — продължавам аз. — Знаеш ли? Дали да не вземем оръжието, да не организираме нелегална съпротива и да не ги свалим от власт? Ще си умрат от страх.

— Аз съм пацифистка и не взимам оръжие — заявява Дамата Дервиш. — Изправиш ли се пред противник, победи го с любов. Ето на какво ни учи Ганди.

— При цялото ми уважение да не забравяме, че господин Ганди не е познавал Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов — напомням аз.

— Въпреки това слон не може да глътне таралеж.

— Това пак ли е Ганди?

— Това е лозунг от Пражката пролет — обяснява Дамата Дервиш. — От 1968 година. Щом можеш да го кажеш срещу съветските танкове, можеш да го заявиш и на която Палечка поискаш.

Тази моя привърженица на суфизма, не спира да ме изненадва.

— Огледай се, Елиф. Какво виждаш? — пита Дамата Дервиш.

Пешеходци, които се движат бързо в двете посоки по улицата, хора, които са тръгнали на работа и са се наблъскали като сардели в претъпканите до краен предел автобуси, улични търговци, предлагащи дизайнерски чанти менте, дечурлига, които мият предните стъкла на луксозни автомобили, спрели по светофарите, билбордове, които рекламират бързи пари и скъпарски начин на живот, град на безкрайни противоречия... Ето какво виждам, когато се оглеждам в Истанбул.

— Добре, а сега погледни себе си — приканва Дамата Дервиш.
— Какво виждаш?

Жена, която в душата си е раздвоена между Изтока и Запада. Жена, която обича света на въображението повече от действителния свят, която година след година се пилее в безплодни парадокси, връзки и любви с неподходящи хора, която още не е преглътнала обидата, че е расла без баща, която разбива сърца и допуска да разбият и нейното, която държи прекалено много на мнението на другите, която се страхува, че бог не я обича достатъчно, и може да бъде щастлива и да се чувства цялостна само когато пише романи. Накратко, погледна ли се, виждам човек, който „е в процес на създаване“. Но езикът ми отказва да съдейства, за да си го призная.

Мълча притеснено, затова Дамата Дервиш заявява:

— Приемай вселената като отворена книга, чакаща своя читател. Като книга, която всеки ден трябва да се чете страница по страница.

Гласът ѝ е съвсем спокоен, вдъхва утеха и аз се засрамвам от изблика си преди малко.

— В такъв случай ми кажи как би трябвало да прочета днешния ден?

— На вратата ти чука пътешествие — отвръща Дамата Дервиш, сякаш държи в ръката си невидима чаша и ми гледа на кафе. — Ако не напуснеш Истанбул, бял ден няма да видиш от трите Палечки. Те няма да те оставят на мира.

— Обясни ми — подканвам аз и въздишам тежко.

— Според мен в скоро време трябва да подпишеш с всички нас примирие — казва Дамата Дервиш. — Палечките се карат толкова много помежду си, защото ти се караш с нас. Смяташ, че някои от нас са по-достойни от други. А истината е, че всички ние сме твое отражение. Всички сме едно цяло.

— Нима искаш да не правя разлика между теб и Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов? Но между вас двете няма нищо общо!

— Не е задължително да си приличаме като две капки вода. Ние с нея споделяме еднаква същност. Разбери го най-последно. Докато не проумееш, че всеки глас вътре в теб е част от същия кръг, няма да се чувстваш цялостна. Съедини ни в Едно.

— Приканваш ме да ги прегърна и обединя, но, за бога, тези немирници направиха преврат, докато спя! Само една пацифистка може да вярва на деспот. И никога обратното!

Дамата Дервиш кимва, усмивката ѝ е топла като милувка.

— Може би.

Гледам я в очакване да обясни. Точно тогава тя ми разказва ето тази приказка:

— Имало едно време един дервиш, който не говорел много. Веднъж му избягал конят. Щом научили новината, съседите дошли да го видят: „Какъв ужас!“ възкликнали те. Дервишът отвърнал: „Може би“. На другия ден намерили коня заедно с чудно хубав жребец до него. Всички поздравили дервиша и рекли, че това е страхотна новина. И този път той отвърнал: „Може би“. След седмица, докато се опитвал да обядва жребеца, синът на дервиша паднал и си счупил крака. Съседите дошли да кажат колко съжаляват. „Каква беда“, ахнали те в един глас. Дервишът отговорил: „Може би“. На другия ден дошли държавни чиновници — да набират младежи за военна служба. Трябвало да заминат всички момчета, без сина на дервиша, който заради счупения крак бил прикован към легло. Разбра ли сега за какво ти говоря? — пита Дамата Дервиш.

— Предполагам — отвърщам аз.

— Гледай на стипендията в Масачузетс не като на нещо, което ти е наложено, а като на възможност. Турция или Съединените щати, всъщност не това е важното. Важно е пътешествието вътре в теб. Ти ще пътешестваш не до Щатите, а вътре в себе си. Възприемай го по този начин.

Тя е самоуверена и ведра, което ми харесва. Може би е права. Трябва да се науча да живея в мир със себе си, пълноценно, всеки ден с вътрешните си гласове. Уморих се постоянно да воювам с тях.

Изведнъж ме прихваща нещо и спирам припряно едно минаващо такси.

— В такъв случай да вървим — подканям и отварям вратата на таксито.

— Къде?

— На железопътната гара — оповестявам грейнала.

— С влак ли си решила да ходиш до Америка? — подсмивва се Дамата Дервиш.

Аз клатя глава.

— Просто искам да отида там и да усетя миризмата на влакове...

Просто искам да постоя малко на гарата: да вдишам странния остър мирис, дъха на хора, устремили се във всички посоки, тежката миризма на бедните, с техните мечти за охолство, едва загатнатия освежителен полъх на ново място, към което си поел. Ето къде ходя всеки път, когато ми се прииска да поразмишлявам върху някоя загадка или да понаблюдавам света, всеки път, когато в мен се пробуди номадката.

Летищата са прекалено стерилни, чисти и охранявани в сравнение с железопътните гари, където и досега тупти сърцето на онеправданите.

Гара „Хайдарпаша“ се помещава в стара величествена сграда с прекалено много спомени. И подобно на доста стари величествени сгради, също е населявана от джинове и феи. Те са се спотаили по високите прозорци и наблюдават пътниците долу. Наблюдават как двойки се разделят, как се срещат влюбени, как отново се събират семейства, как се карат приятели... Пред очите им се разиграват хиляда и една драми на Адамовите синове и Евините дъщери, а те пак не могат да разберат що за птици сме.

Ако някога отидете на гарата и застанете точно в средата, а после притихнете сред врявата и затворите очи, се послушайте и ще чуете как нашепват гаровите джинове и феи... как на отдавна забравен език изричат причудливи думи, наподобяващи поезия...

Може би и те като гръцкия поет Константинос Кавафис казват:

„Нови земи не ще намериш, няма да откриеш други морета.

*Градът ще тръгне с теб...
И по същите улици ще се скиташ...“*

ЖЕНИ, КОИТО СИ СМЕНЯТ ИМЕТО

Бях на осемнайсет години, когато реших да си сменя името. Като цяло си харесвах малкото име Елиф, което е доста разпространено женско име в Турция и означава „висока“ „стройна“ — като първата буква в османската азбука, „алеф“. Думата се среща в арабския, фарси, староеврейския и турския, макар че, доколкото знам, се употребява като женско име само в турския. Същата година бях прочела „Алефът“ на Борхес и знаех как той описва думата като точка в пространството, която все не може да се проследи и която съдържа в себе си всички точки. Нелошо, помислих си. С цялата суета на младостта наистина ми беше приятно да съм оприличавана на буква, въпреки че предпочитях цялата азбука.

Виж, с фамилията ми историята беше друга. Бях разстроена, че като жени от нас се очаква да вземем фамилията първо на бащите си, а после и на съпрузите си. Бях израсла, без да виждам баща си, и изобщо не проумявах от къде накъде трябва да нося името му. Бях решена да не се омъжвам никога и да не взимам името на съпруга си, затова стигнах до извода, че правилото за фамилиите просто не важи за мен.

От известно време разсъждавах върху този парадокс, когато едно престижно литературно списание в Турция одобри за публикуване един мой разказ. Редакторът, интелектуалец, някъде на четирийсет и пет, ми се обади по телефона, за да ме поздрави и да ме приветства в литературната гилдия, която, както ми обясни, „не се различава от джунгла с хора с подивяло его“. Тъкмо да затвори, и ми каза да съм им съобщила, ако в последния момент съм искала да направя някакви промени, преди списанието да излезе от печат.

— Да — потвърдих припряно. — Последното ми име. Сменям го.

— Омъжвате ли се? Честито!

— Не. Не се омъжвам — вметнах аз. — Реших да взема друго име.

Той се засмя, както се смеем, когато не знаем какво да кажем. После изрече много бавно и високо, сякаш говореше на дете с увреден

слух:

— Добре тогава. И какво име да напишем?

— Още не знам — признах си. — Това е решение за цял живот. Трябва да помисля.

В другия край на линията настана неловко мълчание, после обаче редакторът се засмя отново:

— Разбира се, направете го. Какво лошо има в това? Жена сте, няма причина да го взимате присърце. И най-поетичното име да изберете, накрая ще бъдете с името на мъжа си.

— Дайте ми един ден — помолих аз. — Ще намеря презимето, с което, независимо дали някой ден ще се омъжа, ще остана до края на живота си.

Всяко име е магическа формула. Буквите танцуват заедно, всяка се върти посвоему, всяка си има очарование, всяка е не по-малко неизвестна от останалите, но взети заедно, те сътворяват тайнството, заложено във всяко име. Точно като магьосниците в тъмното, езиковата единица, с която сме познати, сякаш ни омагьосва, като добавя буква към буква, съставка към съставка. Някои имена ни помагат да се издигнем високо във въздуха, други пък ни притискат с бремето си и ни дърпат коварно надолу.

Мъжете си живеят, без да изпитват потребност да си сменят фамилните имена. Те им се дават по рождение. Устойчиви и непроменливи. Мъжете наследяват фамилиите си от своите бащи и дядовци и ги предават на децата и внуците си.

Колкото до жените, и да го знаят, и да не го знаят, в имената те са номадки. Днес имат една фамилия, утре вече я нямат. През целия си живот попълват по различни начини официални формуляри, подават молби за нови паспорти и си измислят по няколко подписа. Като млади момичета са с едно фамилно име, след като се омъжат — с друго. Разведат ли се, си връщат моминското име, въпреки че за удобство понякога запазват и името на мъжа си, което не означава непременно, че си улесняват живота, а ако се омъжат повторно, взимат съвършено друга фамилия.

Мъжете имат подпис за цял живот. След като намерят подписа, който им пасва, могат да го запазят, докато са живи, без да променят и

една извивка. Колкото до жените, те имат най-малко един „стар“ и един „нов“ подпис и се случва да ги объркат. Подпис на младата несемейна жена, подпис на омъжената жена, подпис на разведената.

Жените писателки също преминават през различни етапи в смяната на името. Османската белетристка Фатма Алие от края на XIX век пише романите и новелите си предимно тайно, тъй като не иска да разстройва с „независимия си дух“ своя съпруг и семейство. Накрая престава да използва името си и издава следващата си творба под псевдонима Една жена.

Защото е именно това. Една жена. Всяка жена. Всички жени. Когато се отървава от името си, тя сякаш къса тежката котва, приковала я към сушата. След като престава да е госпожа Фатма Алие и се превръща просто в „една жена“, тя получава свободата да плава, където реши.

През петдесетте години на XX век в Турция се появява любовен роман със заглавието „Млади момичета“, негов автор е някой си Винсънт Юинг. Книгата бързо се превръща в национален бестселър и е отразена добре с рецензии по средствата за масово осведомяване. Колкото и да е странно, никой не познава писателя. Никой журналист не е успял да вземе интервю от него. За автора са известни само три неща: че е американец, че е християнин и че е мъж. Турците четат творбата именно с такава информация в съзнанието.

Минават години. Един прекрасен ден се съобщава, че „Млади момичета“ всъщност е написан от млада туркиня мюсюлманка. Тя се казва Нихал Йеинобали.

Питат я защо е предпочела да скрие коя всъщност е и отговорът е доста любопитен: „Когато написах «Млади момичета», самата аз бях младо момиче. Имаше доста голяма доза еротика, нещо, смятано за неподобаващо за млада жена. Затова си избрах мъжки псевдоним. По онова време хората се интересуваха повече от преводни романи. Затова решихме, че няма да е зле авторът на романа ми да е американец. Издателят на книгата извъртя нещата така, сякаш тя е преведена от английски“.

Ако издадеш книга под мъжко име като Винсънт Юинг или с общ псевдоним като Една жена, се снабдяваш с броня, която да те предпазва. Тази защита ни е още по-необходима, когато пишем за сексуалността, женското начало и тялото. Не познавам мъж писател,

който да се терзае, че ще вземе да разстрои майка си (или баба си, сестрите ѝ, съседите и далечните роднини), ако напише роман, свързан с еротиката и секса. И да има, те са малко на брой. Но притесненията дали им е разрешено да разкажат историята — била тя лична или семейна — са присъщи на жените писателки по цял свят. Именно за този неизречен натиск пише Маргарет Атууд в разтърсващия си очерк за сестрите на баба си: „Най-силният натиск, на който са подложени жените, идва от семейството, особено ако то е много сплотено“, казва тя. От Турция до Канада, от индустриалното до постиндустриалното общество, жените, решили да пишат, прекрочват множество невидими граници в брака, семейството, класата и обществото. И всеки път, когато го правят, може да се превърне в поредната причина да сменят името си или да замъглят половата си принадлежност.

Не току-така друга известна писателка, може би най-великата романистка от викторианската епоха, предпочита мъжки псевдоним: решителната, умна, упорита Мери Ан Евънс, известна още като Джордж Елиът. През XIX век във Великобритания има доста писателки, но повечето пишат за любовните отношения и перипетии, теми, смятани за подходящи за жените. Колкото до Джордж Елиът, тя открито не харесва такива книги. Иска да пише на равна нога с мъжете белетристи. Иска да пише „като мъж“, а не „като жена“.

Неприязната на Джордж Елиът към „женската литература“ е толкова силна и непоколебима, че през 1856 година тя пише статия със заглавието „Смешни романи от жени белетристски“. Разделя художествената литература, дело на жени, на четири категории в съответствие с това доколко са смешни, и ги определя като повърхностни, прозаични, благочестиви и педантични. Обичам да чета този изключително любопитен материал не само защото получавам представа за западната литературна традиция, но и защото виждам как една жена-писателка злослови по адрес на представителките на собствения си пол.

Но на Елиът не ѝ е чужд стремежът да се открие сред другите жени. В писмо до биолога и философ Хърбърт Спенсър тя отправя дръзко предизвикателство към конвенционалното общество и се разграничава от нежния пол: „Вероятно никоя жена преди мен не е писала такова писмо, но аз не се срамувам от него, защото си давам сметка, че в светлината на разума и истинската изтънченост съм

достойна за уважението и нежността ви, каквото и да си мислят за мен мъжете простаци и жените с вулгарно мислене“.

В същия дух и сестрите Бронте изпитват нужда да преиначат имената си. Те избират псевдоними, в които са запазени инициалите им, и Шарлот става Кърър^[1] Бел, Ан взема името Актън Бел, а Емили се превръща в Елис Бел. По-лесно е да избегнеш предразсъдъците срещу жените, когато си с безполово име. Сестрите играят на тази весела игра възможно най-дълго и единствената трудност, пред която се изправят, е как да излъжат селския пощальон, разнасящ получените пратки и писма. Излизат от затруднението, като заръчват всичко до тях да се адресира на името на „Кърър Бел под попечителството на госпожица Бронте“.

Друга писателка, предпочела името и облеклото на противоположния пол, е легендарната Жорж Санд, макар и понякога да оставаме с впечатлението, че тя просто е искала да се отърве от този тежък багаж — предългото си име: Амантин-Орор-Люсил Дюпен, баронеса Дюдван.

През 1822 година Жорж Санд се омъжва за барон М. Казимир Дюдван. Раждат им се две деца. Но не след дълго се разделят. Санд приветства необвързаното си положение като освобождение от оковите на обществото. Това, че е разведена, несемейна и богата, ѝ позволява да е много по-дръзка от други жени и да предприема стъпки, за каквито те не могат и да мечтаят.

Тя започва и да се облича като мъж, тема, която клюкарите подхващат на драго сърце. Като аристократка неин граждански дълг е да е безупречно облечена, да обръща голямо внимание на дрехите, говора и обноските си, тя обаче прави точно обратното и избира удобни мъжки дрехи. Още по-голям скандал избухва заради това, че Санд обича да пуши лула. В епоха, когато от жените се очаква да са само мили и да участват в светския живот, тя се разхожда в мъжки дрехи, с лула в устата и радикални идеи в главата. Като високо дърво, което притегля светкавиците, и Жорж Санд привлича вниманието и гнева. Накрая ѝ отнемат благородническата титла. Никой обаче не може да ѝ конфискува името, което сама си е дала. Тя е била и си остава и до днес Жорж Санд.

Както навремето е отбелязал Иван Тургенев, Санд е била „добродушна жена и храбър мъж!“.

Джейн Остин се влюбва веднъж. Тя е от хората, които не одобряват жени, омъжващи се заради богатството, общественото положение и усещането за сигурност, и които вярват твърдо, че трябва да се омъжваме само по любов. Но макар и да обича и любовта ѝ да е споделена, заради принадлежността ѝ към друга обществена прослойка бракът така и не е сключен. Мъжът се казва Том Лефрой, младеж, който не притежава нищо, но който един ден ще стане върховен съдия на Ирландия. В писмо от януари 1796 година до сестра Касандра, Остин споделя, че Том е любовта на живота ѝ. Но бърза да добави: „Когато получиш това, всичко ще е приключило. При тази тъжна мисъл не мога да спра сълзите си“. Джейн Остин се усамотява с разбито сърце в своето кътче, при писането.

„Смятам, че при цялата ми суета мога да се похваля, че съм най-необразованата и неосведомена жена, дръзнала някога да бъде писателка“, казва тя. Не е вярно, разбира се, и Джейн Остин го знае. Много начетена е по широк кръг въпроси и е отлично образована от баща си — свещеник, братята и леля си, а после благодарение на това, че чете неуморно. Има остър език и склонност към закачливост и хапливост.

След години получава още едно предложение за брак, този път направено от уважаван заможен мъж. Макар и да обича „самотната си изтънченост“, както веднъж нарича несемейното си положение, Джейн Остин приема. Накрая ще стане съпруга, ще има семейство и сама ще се грижи за дома си. Ляга си рано с тези мисли и надежди. Когато на другата сутрин се събужда, първото, което прави, е да прати на мъжа, предложил ѝ брак, писмо, с което се извинява, че е решила да не се омъжва.

Често се чудя какво се е случило онази нощ. Какво нереално място е посетила Джейн Остин насън, за да размисли? Дали е сънувала кошмари? Дали си е представяла как с кофа мастило търка и търка стълбището на стоетажна хартиена къща и гледа как стъпалото се разпада под четката? Какво я е накарало да се откаже да застане пред олтара?

От всички американски писателки от предишни поколения има една, която заема в сърцето ми особено място: Карсън Маккълърс. Може би защото съм се натъкнала на творчеството ѝ по време, когато откривах света и себе си. Думите ѝ направо ме разбиха. Бях в

последния клас на гимназията, когато прочетох „Сърцето е самотен ловец“, привлечена по-скоро от заглавието на книгата, отколкото от името на авторката. Предишната година се радвах в училище на голямо внимание, пък било то и за няколко седмици: току-що бях пристигнала в Анкара от Мадрид, където бях прекарала тийнейджърските си години. Децата в класа ми се развълнуваха, щом научиха, че знам испански и дори съм ходила на корида. Но на интроверта вътре в мен не му трябваше много да надигне глава и състрадателното любопитство в очите на съучениците ми малко по малко беше заменено от пълно безразличие, а после от осъдително отчуждение. Момичетата ме смятаха за темерут, момчетата — за странна, учителите за високомерна, а аз не се доверявах на нищо, освен на книгите. Точно тогава срещнах Карсън Маккълърс.

Бях момиче от Турция, което не беше ходило никога в Щатите, но пак бях много развълнувана от разказа за самотниците в американския Юг. На двайсетата страница от книгата изгарях от желание да познавам човека, който може да пише така.

В началото писателката се е казвала Лула Карсън Смит. Като е съкратила името си до Карсън, тя се е опитала не само да привлича вниманието, но и да бъде двусмислена, така че читателите да не се досетят лесно каква е половата ѝ принадлежност. Трудно общува с връстниците си и понякога се държи доста недружелюбно. Вместо да се издокарва с чорапи, обувки на висок ток и тесни поли, каквато е модата през трийсетте години на XX век, предпочита да се разхожда с три четвърти чорапи и гуменки, които за нейна радост стряскат съучениците ѝ. За мен е интересно, че макар и да е безразлична към установените представи за красота, когато среща любовта на своя живот Рийвс Маккълърс, първото, което я изумява, е външният му вид. „Щом го видях за пръв път, бях смаяна, бях смаяна от неописуемата му красота.“ Въпреки че отношенията им са помрачавани от съмнения и трудности — по едно време двамата се развеждат и после се женят отново — те си остават неразделни близо двайсет години, до деня на смъртта му.

И така, историята на световната литература изобилства от жени, които са променили решението, съдбата и — да, имената си.

На другата сутрин се обадох по телефона на издателя.

— Здравейте, Елиф... радвам се да ви чуя отново — каза той бодро, после обаче се позамисли. — Или вече сте променили името си? Другояче ли да ви наричам?

— Всъщност се обаждам точно заради това — отвърнах аз. — Намерих име. Когато поместите разказа ми, използвайте него.

— Добре — рече още веднъж много бавно и много високо редакторът. Вече бях разбрала, че говори така, когато не проумява накъде се е насочил разговорът. — Какво е да се отървеш от старото си име?

— Това е лесната част — отвърнах аз. — Трудно е да намериш ново.

— Хм... хммм — каза той състрадателно.

— Проучвах живота на писателите, разглеждах думите в речниците, четях литературни анекдоти с надеждата да открия необичайно име. Е, не толкова необичайно, разбира се, както на дъщерята на Дейвид Бауи — Зоуи, или на Франк Запа, нарекъл едно от децата си Мун Юнит^[2]. Но може би е малко по-лесно, когато даваш име на новородено с безкрайни възможности и неизвестни величини, отколкото на старото си познато, ограничено Аз.

— Значи Дейвид Бауи има дъщеря на име Зоуи Бауи? — попита той.

— Ами да — потвърдих аз.

— Добре, продължавайте, ако обичате.

— Ами навремето имах приятел, който искаше всички да го наричат „Наполовина пълна чаша“, защото, както твърдеше, такава била житейската му философия. Дори слагаше това име върху писмените работи на изпитите и получаваше от учителите доста странни реакции. После обаче завърши и се хвана военен. Когато се върна, не искаше никой да го нарича Наполовина пълна чаша. Предпочиташе старото си име Кая — камък, скала.

— Добре — рече редакторът.

— Та реших, че не е нужно да ходя твърде далеч. Всъщност не се налагаше да ходя никъде. По-добре беше да видя с какво разполагам тук и сега — казах аз. — Реших да не нося презимето на баща си, а като фамилия да взема малкото име на майка си.

— Май не схванах — рече редакторът.

— Зора — обясних аз. — Шафак е малкото име на майка ми. От тук нататък го правя свое презиме.

След месец, когато списанието излезе от печат, видях за пръв път напечатано новото си име. Не ми се стори странно. Не ми се стори погрешно. Стори ми се правилното, сякаш най-последно се бяхме намерили в свят на безкрайни сенки и отгласи.

---

[1] На английски и двете имена — „Шарлот“ и „Кърър“, се изписват в началото с буквата „С“. — Б.пр. ↑

[2] Букв. „Лунна единица“ (англ.). — Б.пр. ↑

ПЪТНИЧКАТА БЕЖАНКА

В първия ден на септември 2002 година самолетът на „Търкиш Еърлайнс“ излита от Истанбул за Ню Йорк с мен на борда. Претъпкан е със студенти и абсолвенти, с предприемачи — мъже и жени, с висококвалифицирани професионалисти, журналисти, учени, туристи и младоженци, тръгнали на меден месец... Освен турци и американци има индийци, руснаци, българи, араби и японци от други самолети с междинно кацане в Истанбул. Това е първото ми посещение в Америка. Сещам се за Анаис Нин, пристигнала през 1914 година в Съединените щати с калъфа с цигулката на брат си в едната ръка и с дневника си в другата, който предстои да запълни. Усмиввам се на любопитното момиченце, което съм си представила, но точно тогава забелязвам нещо и спирам.

Висок и слаб младеж два реда пред мен ми се хили плахо. Мисли си, че съм се усмихнала на него. Няма как да му обясня, че съм го направила заради Анаис Нин. За да разсея по-нататъшните недоразумения, се плъзгам надолу на седалката и си скривам лицето зад една книга: „В чест на един чувствителен мъж и други есета“.

Малко след като ни донасят храната, тръгвам по пътеката между седалките към тоалетната. Проверявам с крайчеца на околото какво четат другите пътници, като извивам глава ту наляво, ту надясно, за да разчета заглавията на книгите, които държат. Забелязвам, че някои западняци преглеждат издания за Турция или Истанбул (включително един мой роман) и това ми се струва интересно, защото повечето туристи четат за чужда страна, преди да я посетят, и много малко продължават и след като са си тръгнали.

Има две свободни тоалетни. Още щом отворя вратата на първата и влизам, застивам на място. Там, до съдинката с течния сапун отстрани на мивката, стои една Палечка. Тъкмо да се извиня и да изляза, когато тя ме вика:

— Недей, остани, моля те... Искам да си поговоря с теб.

Поглеждам озадачена непознатата. Донякъде прилича на останалите от Хора на несъзвучните гласове. Не е по-висока от тях, но

вероятно е по-тежка. Валчестото ѝ луничаво лице излъчва добрина, брадичката ѝ е остра, косата ѝ е с цвят на турско кафе, а очите — толкова сини, че чак те засмукват. Палечката не е гримирана, ако не броим очната линия и може би малкото спирала върху дългите мигли, трудно е да се каже. Изглежда на трийсетина години и съм сигурна, че не съм я виждала никога дотогава.

— Коя си ти?

— Не ме ли позна? — пита тя леко обидено.

Оглеждам я от глава до пети. Облечена е в морскосиня рокля до коленете, на краката е с червени обувки без ток и е с колан в същия цвят и с бежови найлонови чорапи. С бузки е, защото е възпълна, но явно не се притеснява от тялото си. В нея го няма напрежението на човек, който брои калориите, каквото излъчва Малката Госпожичка Практична.

— Аз съм един от вътрешните ти гласове — обяснява накрая тя.

— Наистина ли? Не съм те виждала никога. Току-що ли си дошла?

— Всъщност съм с теб, откакто беше малка и си играеше с кукли — допълва Палечката.

Объркана и недоумяваща, я питам как се казва.

— Наричат ме Мама Сутляш.

Прихвам, но забелязвам, че тя се въси, и се преструвам на много сериозна.

— Виждам, че името ми ти се струва забавно — казва ледено Палечката.

— Извинявай, не исках да нараня чувствата ти.

Мълча гузно, при което тя се усмихва.

— Изумява ме, че имената на другите изобщо не ти се струват забавни — вметва тя. — Не се смеееш на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и на Госпожица Циничната Интелектуалка, нали?

Права е. Нямам какво да кажа.

— Името ми е такова, защото съм любвеобилна и майчински настроена — продължава Палечката, като размахва ръце — за поубедително.

— Виж ти! — мълвя тихо.

— Да, много обичам да окачвам по верандата бамбукови пръчици, които подрънкват на вятъра, да отглеждам бегонии в красиви саксийки, да правя през лятото туршии и розов мармалад от грейпфрут... Нали се досещаш, да поддържам семейния огън... Знам да махам мастилени петна от килимите, какво да правя, ако разлееш върху най-хубавата си пола зехтин, да чистя ръждясал чайник и други важни неща. Приготвям сладкиши и десерти. Ето, този месец заснеха видео по една от рецептите ми и го нарекоха „Божествения сутляш на Мама“.

Близо минута не казвам нищо. Сигурна съм, че е станала някаква грешка, и се замислям как най-любезно да ѝ съобщя новината. Изключено е Палечка като нея да е сред вътрешните ми гласове. Не знам как се прави омлет, не ме свърта да кипна вода за чай. Мразя къщната работа и другите домашни задължения и ги избягвам възможно най-много. Не е нужно приятелите ми да узнават, но съм в състояние да живея в стая, без да я чистя с дни и седмици, а ако ножът опре до кокала, предпочитам да я обзаведа наново, отколкото да се насилвам да чистя. А ако в цялата къща стане много мръсно, по-скоро ще се преместя в друга, отколкото да включвам прахосмукачката, да търкам и лъскам наред. Отнасям се към всичко това нехайно, през пръсти, сякаш съм на хотел: обичам да си спя в леглото и да зная, че на другия ден няма да ми се налага да пера и да гладя чаршафите.

Мама Сутляш стисва устни и се цупи, сякаш ми е разчела мислите.

— Никога, нито веднъж, не си ме оставила да говоря! Пратила си ме в хранилището на личността си и после съвсем си ме забравила. През всичките тези години чакам да ме приемеш и да ме обичаш каквато съм.

Точно тогава ме плисва по-силна вълна вина. Чувствам се като старомоден назадничав родител, който се е отказал от сина си заради това, че е обратен, и се преструва, че той изобщо не съществува. Това ли съм направила с майчинския инстинкт в мен?

— Ами другите Палечки? — питам. — Те знаят ли за теб?

— То оставаше да не знаят — отвръща Мама Сутляш. — Но предпочитат да не ти казват за мен и за другото момиче.

— Какво „друго момиче“?

Но тя не обръща внимание на въпроса ми.

— И аз като много млади жени искам да се омъжа, да облека булчинска рокля, да получа пръстен с диамант, да отглеждам деца и да обикалям щандовете с разпродажби по супермаркетите. Но ти отхвърли всичките ми желаня, посрещна ги на нож и аз не смеех дори да отворя дума за тях. Беше ми запушена устата, аз бях потискана и отхвърляна.

Отново се сещам за Анаис Нин, силна жена, която веднъж е казала: „Обикновеният живот не ме интересува“, и е смятала, че от критична писателка като нея никога няма да излезе добра домакиня. В нея е имало нещо бунтарско, тя е живяла неподредено и е имала доста любовници до себе си. Все е повтаряла: „Животът се стеснява и се разширява — в зависимост от това доколко си смела“.

— За какво си мислиш? — пита Мама Сутляш.

— Анаис Нин... — проронвам, но не очаквам тя да знае името.

Оказва се обаче, че го знае.

— Ах, тези спрехави писателки авангардистки! — заявява така, сякаш бълва думите. — Знаеш ли какъв ти е проблемът? Прекаляваш с четенето, ето какъв.

— Я чакай малко, каква критика е това?

Но тя допълва увлечено колко ужасно ми повлияли на душата книгите, пали се все повече.

— Втълпила си си, че не можеш да бъдеш нормална жена. Какво толкова не му харесваш на обикновения живот?

Долавям, че в разговора са се промъкнали назидателни нотки, и се опитвам да се придвижвам из него възможно най-предпазливо.

— Хмм... Госпожица Циничната Интелектуалка твърди, че за всички беди, сполетели човечеството, са виновни обикновените хора. Позовава се на блестящата еврейка философ Хана Арент, показала ни, че фашизмът всъщност е избуял и процъфтял не заради лошите хора с користни подбуди, а заради обикновените хора с добри намерения.

— О, боже — върти тя очи. — Виждаш ли какво си причиняваш? Аз ти говоря за брак, майчинство и сладкиши, а в отговор ти ме занимаваш с Хитлер и нацистите.

Озадачена, я зяпам, без дори да мигам.

— Забрави за всички други Палечки — продължава Мама Сутляш. — Пият ти кръвчицата от години. Не омаловажавай красотата

на обикновеното, стреми се към малките удоволствия. Ние двете с теб можем да се забавляваме много.

— Наистина ли? И как?

Тя грейва.

— В края на всяка седмица можем да ходим на пазара и да купуваме екологично чисти тиквички. По изгрев-слънце можем да чакаме с термос в ръка пред магазините и да се втурваме вътре веднага щом отворят, а после преди всички останали да взимаме от стоките на разпродажба. Можем да украсим от край до край дома си с ароматизирани свещи и цветя в съответните оттенъци. Повярвай ми, ще ти хареса. Редила ли си някога красива маса за вечеря? Знаеш ли какво удовлетворение изпитваш, когато семейството и приятелите ти те хвалят за готварските умения?

Още преди да съм имала шанса да ѝ дам очевидния отговор, най-неочаквано чуваме при вратата шум. Открехвам я и надзъртам навън.

За моя изненада, пред тоалетната се е извила опашка. А най-отпред стои Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов в тъмозелената си генералска униформа. Пристъпва припряно и потупва с военен ботуш, явно ѝ се ходи много до тоалетна.

По лицето на Мама Сутляш се мярва сянка на паника.

— О, не! Пак ли това чудовище!

— Какво да правя? — питам я аз.

— Много те моля, не им казвай, че съм тук. Тези вещици ще ме разкъсат на парченца.

Права е. Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов с нейната вироглавост, черногледата Госпожица Циничната Интелектуалка, Малката Госпожичка Практична, която не понася нищо, изискващо повече от десет минути подготовка, ще разкъсат Мама Сутляш. Трябва да я защитя от посестримите ѝ.

— Няма страшно, с мен си в безопасност. Няма да те издам пред никого.

Тя се пресяга със сърдечна усмивка и ми стиска ръката. Пръстите ѝ не са добре поддържани, с маникюр, като на Малката Госпожичка Практична, не са окичени с пръстени като на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов или изгрязани като на Госпожица Циничната Интелектуалка. Загрубели са от тежкия труд, розови и възпълни. Изумена съм от обичта, която изпитвам към нея. Мама Сутляш уж е

майчинското начало в мен, а аз чувствам необходимост да се грижа за нея като майка, странно, нали?

— Чакай малко, как ще влезеш в Щатите? — питам аз. — Имаш ли виза?

— Не ми трябва виза — уверява ме тя. — По летищата дори не претърсват Палечки като мен.

Разбирам защо. Трудно ще намериш в нея терористична жилка.

— Външният свят не ме притеснява — обяснява Мама Сутляш. — Всичко ще бъде наред, ако държиш далеч от мен онази сбирщина от Палечки.

— Добре.

— Много те моля, обещавай, че няма да допуснеш да ме мачкат отново.

Точно когато умувам как да заобиколя това искане и да я изведа от тоалетната така, че останалите Палечки да не я видят, самолетът навлиза в зона на турбуленция. Пилотът съобщава, че всички трябва да се върнат по местата си и да затегнат коланите.

След няколко секунди отварям вратата. Опашката е изчезнала и аз виждам, че Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов вече си е седнала на мястото.

— Чисто е — казвам на Мама Сутляш. — Можеш да излизаш.

— Ще изляза — заявява тя отново с напрегнат глас. — Но още не си ми дала обещание.

Това е от миговете, в които знам, че трябва да съм пределно откровенa и да кажа истината, но дали от любезност, или просто от страх не мога да го направя. Казвам на Мама Сутляш онова, което тя иска да чуе, макар и дълбоко в себе си да знам, че не мога да удържа на дадената дума.

— Заклевам се, че няма да допусна останалите Палечки да ти запушват устата.

Лицето ѝ грейва от лъчезарна усмивка.

— Благодаря. Знам, че мога да ти се доверя.

— Между другото, за какво друго момиче спомена? — чувам се да питам.

— Ще се запознаеш с него, когато му дойде времето.

— Но защо се крие?

— Не се крие. Никоя от нас не се крие. Просто ти не забелязваш присъствието ни. От години обръщаш внимание само на Малката Госпожичка Практична, на Госпожица Циничната Интелектуалка, на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и на Дамата Дервиш.

— Разбирам — уверявам я, макар и да не съм сигурна, че е така.

— Е, да вървим.

— Наистина се радвам, че се запознахме.

— И аз — изчервява се тя. — Сигурно ще се виждаме.

Все така усмихната, се измъква през вратата. Аз оставам още няколко секунди в тоалетната, треперя леко — не е ясно дали от турбуленцията, или от бъркотията в ума ми.

Проумявам, че не се познавам много добре. През целия си съзнателен живот съм предпочитала някои от вътрешните си гласове за сметка на други. Колко ли още гласа не съм срещала?

Връщам се на мястото си.

Мисля само за това чак докато самолетът каца в Ню Йорк.

ПРАЗНИЧЕН ПИР

Дори половин век след смъртта си Симон дьо Бовоар си остава дива в историята на феминисткото движение. На погребението ѝ през 1956 година хиляди покрусени чуват незабравимото: „Жени, вие ѝ дължите всичко“, думи, които говорят много колко обаятелна е била и колко ценно е литературното ѝ наследство. Може и да не сте съгласни с всичко, което е казала, може дори тя да не ви е симпатична като човек, но няма как да затворите очи за творчеството ѝ и интелектуалния ѝ принос.

„Жената не се ражда жена, а става такава“, гласи една от прочутите ѝ крилати фрази. Векове наред на момичетата се внушава, че най-важната роля в живота им е сексуалността, гледането на деца и майчинството. Въръжени с незначителната задача да направят така, че човешкият род да бъде продължен, младите жени рядко, да не кажем никога, не са насърчавани да се изучат и да се възползват в по-голяма степен от дарбите си. Във Франция от четирийсетте години на XX век майчинството е едва ли не религиозен дълг, неоспорим и свещен. Симон дьо Бовоар знае какво говори, възпитана е от майка, ревностна католичка.

След като обявява страстна война на еснафските норми, тя оспорва надълго и широко брака и майчинството като институции. Казва, че много жени копнеят да преоткрият себе си в своите деца, „душевна потребност“, каквато тя очевидно не изпитва. Двамата със Сартр са обвързана, но свободна двойка: всеки в нея е независим, разчита само на себе си, а двамата са си достатъчни. Еснафският брачен живот е пълен с лъжи, измама и нереалистични обети за вяръност. Решени да не повтарят грешките на родителите си, Симон дьо Бовоар и Сартр сключват споразумение: ще си казват всичко. И двамата приемат идеята „да изживяват любовните си връзки, ако такива възникнат“. Освен това Симон дьо Бовоар смята, че майчинството е несъвместимо с живота на писателка и интелектуалка, който е избрала. Тя има нужда от време, съсредоточаване и свобода, за да следва идеалите си.

Във „Вторият пол“ Симон дьо Бовоар повтаря знаменитата фраза на Хегел, че раждането на децата често върви ръка за ръка със смъртта на родителите. Но колкото и крайни да са възгледите ѝ за брака и майчинството, в книгите ѝ откриваме следи от друга, загатната истина: ако Сартр е искал да има деца, тя е щяла да стане майка, за да изпълни желанието му. Симон дьо Бовоар обожава Сартр. Според нея слънцето на новото общество изгрява от дълбините на очите му. Сартр е единственият мъж, когото тя повече уважава, отколкото желае, мъжът, чието време, творчество и идеи е принудена да споделя със стотици други хора, някои от които жени, далеч по-красиви и амбициозни от нея. Въпреки това знае какво особено място заема в сърцето му. От деня през 1929 година, когато двамата се срещат като колеги в университета, Сартр е много неща за Симон: другар, любовник, баща, син, брат, наставник, най-добър приятел и невъзможна мечта.

Не се заблуждавайте от нежните обръщения в писмата ѝ до него: „мъжлето ми“, „мъничкото ми“. За нея Сартр е великан, мъж, към когото тя през цялото време се обръща с официалното Вие. Ако той е поискал да имат деца, Симон сигурно е щяла да се престаши, макар и да е убедена, че майчинството не е за такива като нея. Наранена е от изневерите на Сартр, но продължава да отстоява споразумението, което са сключили. Симон дьо Бовоар е жена на безупречните анализи и неочакваните конфликти.

По-широките обществени кръгове може и да не са готови да погледнат на майчинството в критична светлина, но точно толкова неготови са интелектуалците — по определение напредничави и свободомислещи — да не говорим пък, че сред тях несъразмерно преобладават мъжете. В света на книгите цари поголовно мълчание, когато става въпрос за неща като предменструалния синдром, следродилната депресия и критическата възраст. По същия начин почти никой не пише за бермудския триъгълник „идеална жена — усърдна домакиня — самоотвержена майка“, в чиито въртопи изчезват творческите заложи на толкова много жени. В такава среда Дьо Бовоар е изправена пред дълбоко вкоренени предразсъдъци и клишетата. Тя пише и говори разпалено, че жените са „принуждавани да избират“ между ума и тялото.

Не по-малко критична е към жените, приели като даденост неравенството между половете и решили, че мъжете ги превъзхождат.

„Изправен пред жена, и най-недостойният сред мъжете се смята за полубог“ отбелязва Симон дьо Бовоар. Умът ѝ е хаплив, перото — остро, като човек тя е изключително заядлива. Веднъж отбелязва, че възприема за нормално това мнозина от средната класа да я мразят. „Ако беше различно, щях да започна да се съмнявам в себе си.“

Не само феминистките на Запад оспорват обгърнатата с романтика святост на майчинството. На Изток също се водят разгорещени спорове. Феминисткото движение в Япония предлага за обсъждане понятието *bosei*, вродения майчински инстинкт. То отстоява, че ролята на майката е по-скоро културна, отколкото вродена и биологична.

Жените феминистки в Япония вливат в тези спорове нова кръв и оспорват в художествените си творби свързаните с половете стереотипи. През 1983 година Юко Цушима издава „Дете на съдбата“ с великолепна героиня, упорита разведена жена, противница на конформизма, която е разкъсвана между истините на сърцето си и идеала за женското начало, насаждан в обществото. Макар и да не се смята непременно за писателка феминистка, Цушима изследва критично в творбите си темите за половата принадлежност и сексуалността. Тя вероятно е свързана духовно с друга японска писателка от миналия век, Тошико Тамура, една от най-ранните и най-изявени жени-писателки в страната, която умира внезапно през 1945 година и с чиито авторски права е учредена литературна награда за писателки. В разказа „Писателката“ Тамура описва сцена, в която ядосаният съпруг, също писател, укорява жена си, мъчеща се да довърши един пасаж. Според него жените не са добри писателки. Нерешителни и несигурни са, хабят по сто страници, колкото да напишат десет. В думите му е отразено схващането, че мъжете пишат по по-сериозни и върховни причини и затова са истински писатели, докато за жените писането не е нищо повече от хоби.

В турската литература също има такава влиятелна писателка, чиито неповторим глас ехти и до днес, дълго след смъртта ѝ. Във враждебната среда от седемдесетте години на ХХ век, когато страната е разделена на леви и десни, Севги Сойсал оспорва в остроумната си увлекателна проза патриархалните прецеденти във всички области.

Тя е писателка на жените, тласнати на ръба — между здравия разум и безумието, между обществото и индивидуалността, между това да сложиш масата и да си тръгнеш, между безкрайната саможертва и импровизирания егоизъм... Севги Сойсал създава героини на водоедела между това да живеят в името на другите или да следват сърцето си. Сред незабравимите ѝ образи е леля Роза:

Леля Роза остави писмо. Остави и три деца, едното още невръстно пеленаче, както и рецепта за печена гъска и ябълков сладкиш, а също указания как се пере покривката на масата — за прислужницата, която беше научила и да реди лавици. Остави градинка невени, къща с дървено стълбище, високи тавани и старовремски часовник с кутия, съпруг, който всяка неделя ходеше сутрин на църква, а следобед се пъхаше в леглото ѝ, съседки с големи ярки капели, чипоноси деца и свои си съпрузи и печени гъски... Остави лявата си гърда, гърдата, покривала сърцето ѝ. И си тръгна.

Откъдето и да го погледнеш, женските образи на Сойсал са пълна противоположност на „идеалните жени“ в турското общество. Нейните жени допускат грешки, препъват се по пътя си и си нараняват коленете, но въпреки това всеки път успяват някак си да се изправят отново.

В друг роман тя пише за жена на име Оя, силно раздвоена в своите желания и задължения.

— Отивам на море. На което и да е море.

Пред очите ѝ блясва живописната природа по крайбрежния път, който тръгва от Алания и криволичи към Егейско море. Синьо. Широко. Море. Скали. Гора. Ами съпругът ѝ? Ами къщата? Ами децата? Ами другите ѝ задължения? Точно сега няма синева, няма

свобода, няма гора. Има само още и още задължения, които се промъкват все по-близо.

Представям си как устройвам пир на небето. Дълга маса със снежнобяла покривка, изискани прибори за хранене и сребърни свещници. Точно над средата на масата е окачен огромен проблясащ кристален полилей. Големите чинии са пълни с печена гъска, ориз с шафран и десерти, от които направо ти потича слюнка. В единия край на масата на висок стол седи Симон дьо Бовоар. Изглежда смръщена, но всъщност е щастлива. От дясната ѝ страна е Тошико Тамура с изискани очила, която яде с пръчици от пържения ориз и влага мисъл във всяко зрънце. От лявата ѝ страна е Севги Сойсал, която не е много гладна, но също е в добро настроение. Както си тананика бавна мелодия, отпива от чашата с виното.

Французойка, японка и туркиня — три решителни писателки, три независими личности, живели на светове една от друга, но говорили на един език... дали е възможно сега да вечерят заедно на небето? Искане ми се да мисля, че да.

В ТЪРСЕНЕ НА БОГИНЯТА МАЙКА

На втория ден от септември слизам от автобус, от двете му страни с привличащи погледа главни букви пише ПИТЪР ПАН. Името съответства на настроението ми. И аз се чувствам като „момчето, което не искаше да пораства“, а това място с непознат пейзаж и променливо време преспокойно може да бъде остров Никога. Влача голям син куфар на колелца и нося клетка за котки — с тази подробност, че съм сложила вътре не котка, а четири Палечки. По време на единайсетчасовия полет от Истанбул не са недоволствали, затова този час и половина, през който пътуваме с автобуса от Бостън, те само мърморят и повръщат.

Веднага щом слизам на тротоара, тишината в студентското градче се стоварва върху мен като плесница. Ушите ми са свикнали с несекващата врява и лудешкия ритъм на Истанбул и тук се притеснявам да не съм оглушала. Виждам хора, а никой не крещи, не вика и не свирука. Дори катериците като че ли стъпват на пръсти, за да не вдигат шум. Притеснявам се от тази тишина.

Иначе студентското градче е хубаво. Голямо и зелено, разпростряло се, докдето поглед стига. Навсякъде има високи дебели дървета, които говорят с чворести загадки. Тук се говорят и десетки други езици, тъй като в колежа следват над две хиляди студенти от почти седемдесет държави. Един на всеки трима е чужденец като мен.

Внушителният космополитен колеж е плод на мечтата на една жена. През 1837 година учителката идеалистка Мери Лайън започва да отстоява правото на ученичките да получават същото равнище на образование, както учениците. Във време, когато жените нямат дори право на глас, възгледите ѝ са доста крайни. Но Мери Лайън упорства и след дълга борба и много спънки успява да набере средства и да основе колежа. Оттогава в „Маунт Холиоук“ са се дипломирали хиляди и духът на Мери Лайън сигурно ликува след всяка нова получена диплома.

През шейсетте и седемдесетте години на ХХ век „Маунт Холиоук“ и съседният колеж „Смит“ са нервните центрове на

феминисткото движение в Щатите. Когато пристигам, още се вижда, че традицията е жива. Освен феминистки, постфеминистки и полуфеминистки (онези, които ценят феминизма, но не непременно и феминистите) има и много последователи на езичеството, стремящи се към духовно единение с Богинята Майка, и доста инициатори на бисексуалните и лесбийките.

За всичко това — заедно с катериците и лесбийките — пиша в колонката на високо тиражен турски вестник, известен с консервативните си читатели. Както би могло да се очаква, отзивите са разнопосочни. Като цяло читателите ми в Турция са по-изненадани, че никой не лови катериците и не ги готви (не че имаме в националната кухня ястие с катерици, и аз не знам откъде им е хрумнало), отколкото от описанието на двойки лесбийки, които се разхождат, хванати за ръце. Тълкувам го като знак за напредък.

Още първия ден виждам плакат, който приковава вниманието ми: работничка в син гащеризон, с кърпа на червени и бели квадрати на главата и риза със запретнат ръкав, изпод който изпъква мускулест бицепс като на Попай Моряка. С нея са украсени стените из студентското градче. „Можеш да успееш, можеш да се издигнеш и да бъдеш силна в този управляван от мъже свят“, гласи девизът, който ще видите навсякъде.

На втория ден откривам сградата, превърнала се в мое любимо място за целия ми престой: грамадната библиотека в ярък готически стил. Това е любов от пръв поглед. От ръкописи до съвременна литература, политическа философия и ботаника — разхождам се по пътеките между рафтовете, докосвам книгите, вдъхвам миризмата им.

Но никой не се прехласва по библиотеката повече от Госпожица Циничната Интелектуалка. Още в мига, когато зърва сградата, наподобяваща отдалеч замъка на Рапунцел, тя започва да скача от радост и крещи толкова силно, че си поврежда гласните струни.

Идва есента, листата от дърветата капят и обагрят цялото студентско градче в кехлибарено, червено и кафяво. Сутрин ние с Малката Госпожичка Практична ходим да тичаме за здраве. Веднъж на връщане се отбиваме в библиотеката.

Заварваме Госпожица Циничната Интелектуалка да седи на една лавица, сгърбила се е над отворена книга. После използва за прът подострен молив и скача от една купчина книги на друга. Има си и

въжена стълба, по която да се катери до по-високите рафтове. Раздвижи ли се, обиците ѝ със знака на мира и гривните по ръцете ѝ подрънкват. Върху черната тениска над дънките пише: „не на войната, не на расизма, не на омразата“.

— Здравсти, сестро — поздравява ме и гледа леко смръщена Малката Госпожичка Практична.

Откакто сме дошли в Щатите, на повърхността отново избиха конфликтите между Палечките и временната им коалиция се разпада бързо.

— Какво четеш? — питам я.

— „Смисъл и безсмислие на бунта“ — отвърща тя.

Малката Госпожичка Практична надзърта объркана над рамото ми.

— Пак ли е за рибари?

— Това е книга на френската критичка Юлия Кръстева^[1], която е сред водещите мислители на нашето време — уточнява Госпожица Циничната Интелектуалка.

— Отново умни неща, а? — пита Малката Госпожичка Практична.

— Според нея Едиповият комплекс е ключът към това да разбереш жените — продължава Госпожица Циничната Интелектуалка не толкова раздражено, колкото високомерно. — Младото момиче обожаваш майка си, подражава ѝ във всичко. После обаче открива, че няма полов член, и се чувства непълноценно и оцетено като скопец. За да компенсират тази липса, се привързва към баща си. Сега вече майката, която до този миг е била обичана и от която момичето се е възхищавало, е изтласкана встрани и е възприемана като съперница. От този етап нататък някои момичета намразват майките си.

Ние с Малката Госпожичка Практична слушаме, без да казваме нищо, без дори да си поемаме дъх.

— Жените писателки са под въздействието на Едиповия комплекс в по-голяма степен, отколкото вероятно си мислиш. Знаеш ли защо например Севги Сойсал е станала белетристка? Започнала е да пише на осем години, защото е ревнувала баща си, който е обичал майка ѝ. Възприемала е майка си като съперница и е искала да спечели с писането и въображението си разположението на баща си.

— О, наистина ли? — възкликвам аз.

— Ами да, описала го е в мемоарите си — отвърща като голяма всезнайка Госпожица Циничната Интелектуалка. — Всяко дете иска да се върне в тялото на майка си. Това, разбира се, няма как да стане. Подобно „единение“ е отминало отдавна, унищожено е завинаги, детето обаче неволно копнее за него. „Символичният ред“, олицетворяван от бащата, чака индивида, който не може да се съедини отново с тялото на майката.

— Хайде още веднъж! — подканя Малката Госпожичка Практична.

Госпожица Циничната Интелектуалка само това и чака.

— За да оцелеем в този ред, потискаме въображението си, притъпяваме желанията и се учим да бъдем „нормализирани“. Колкото и да опитваме обаче, въображението ни не може да бъде заглушено. То избива на повърхността на най-неподходящи места и в най-странно време. Семиотиката на майката се възправя срещу символичния ред на бащата.

— Какви объркващи неща! — възкликва Малката Госпожичка Практичната. — Какъв е смисълът да усложняваме толкова живота? Тези френски мислители изобщо не са практични. Нищо чудно, че френските филми са толкова потискащи.

Госпожица Циничната Интелектуалка гледа снизходително другата Палечка, но не казва нищо. Вместо това се извърща към мен.

— Кръстева казва, че има три начина детето да създаде своя самоличност. Първо, като се отъждестви с бащата и символичното. Второ, като се отъждестви с майката и семиотичното. Трето, като намери крехко равновесие между първото и второто.

Преструвам се, че съм разбрала, но Госпожица Циничната Интелектуалка не се хваща на номерата ми.

— Не го ли проумяваш? Ако тръгнеш по третия път, можеш да използваш в творчеството си символичния ред на бащата и семиотичния на майката.

— Хмм... Има ли писател, който да го е правил някога? — питам аз.

— Да, сестро. Прочети по-внимателно „Вълните“ на Вирджиния Улф. Тя е писала именно с такова крехко равновесие.

Не възразявам. Може да е вярно, може и да не е. Да пишеш белетристика, е река с приливи и отливи, със силни течения. Докато се

носиш по нея, не мислиш: „Дай сега да прибавя малко символичен ред и няколко капки семиотика на майката“. Докато разработваш сюжета на роман, не се занимаваш с такива неща. Зает си с това да се влюбваш в героите си.

Ето какво не разбира Госпожица Циничната Интелектуалка. Белетристите пишат, без да се замислят. Тези теории се прилагат покъсно, когато литературните критици и учените претеглят всяко изречение на писателя. А когато четат тези теории, хората остават с впечатлението, че белетристите съвсем преднамерено създават историите си по този начин, което не е вярно.

— Едно не разбирам — вметва Малката Госпожичка Практична.

— Защо ли не съм изненадана! — сумти Госпожица Циничната Интелектуалка.

— Запозната си съвсем отблизо с теорията за майчинството. Всички тези семиотичности, символичности, буколистичности... Но съм сигурна, че стигне ли се до приложението, ще се объркаш като пиле в кълчища.

— Ще ме направляват познанията ми — възразява Госпожица Циничната Интелектуалка.

— О, я стига, сестро. Не знаеш дори как се сменя памперс. Аз може и да нямам представа от теориите ти, но ще се науча да съм майка по-бързо, отколкото тича Спида Гонзалес.

От веждите на Госпожица Циничната Интелектуалка се вижда, че забележката не ѝ е допаднала особено. Оставям ги да се карат и излизам от библиотеката.

Разхождам се из студентското градче. От това, че макар и за малко, съм се отървала от Палечките, ми става леко на сърцето и настроението ми се оправя. Подобно на ходеща гъба, попивам всяка подробност, която виждам, всеки звук, който чувам, всяка миризма, която долавям, и ги трупам като в хранилище вътре в себе си. Ето какво се случва, когато си чужденка: събираш подробности, както се събират мидички на плажа.

Нареждам се на опашката в кафенето и накрая виждам, че стоя пред двойка лесбийки. Едната е ниска, с щръкнала морковена коса. Другата е доста висока, в напреднала бременност. Придвижваме се

напред, като побутваме сантиметър по сантиметър таблите. Точно когато стигаме при рафтовете с десертите, ниската жена изчуруликва:

— О, нали нямате нищо против ние да вземем ей онзи сладкиш там, останал е само един.

Върху стъклената лавица, накъдето сочи жената, има самотно парче малинов сладкиш. Аз се отдръпвам назад.

— Разбира се, вземете го.

— Благодаря, благодаря! На Шърли още от сутринта й се ядат малини — обяснява жената и ми намига.

— О — отвърщам. — Чакате бебе, прекрасно!

— Да — включва се и Шърли и се потупва по корема. — Метър и осемдесет и три, шампион любител по шахмат и тенис, професионален художник, коефициент на интелигентност над 160, интересува се от будизъм и далекоизточна философия...

— Моля?

— Бащата — уточнява тя. — Избрахме го сред хиляди в банката със сперма... Бебето ще бъде невероятно.

Плаша се от такова старателно предварително планиране. Сигурно не е изненадващо, че жените издирват донори на сперма, които са атлетични, магнетични, богати и влиятелни. Но като човек, расъл без баща, си мисля какво в крайна сметка означава това за дете, което никога няма да познава биологичния си баща? Пък и нещата, които не притежаваме, например сините очи, мускулестото тяло или красноречието, могат да ни помогнат да развием други дремещи в нас качества. Много таланти се раждат от мрака, по необходимост. В търсенето на съвършени бебета се пропуска изненадващата роля на случая, на съвпадението и липсите в развитието на личността.

Вечерта се връщам в стаята си. Настанила съм се в помещение от около дванайсет квадратни метра. Към него има възможно най-малък кухненски бокс и душ, толкова тесен, че мога да се къпя или само отпред, или само отзад.

Преди мен тук е живяла художничка индийка и стените и досега миришат на боя. А преди нея — социоложка от Зимбабве. В стаята са се настанявали десетки жени от цял свят. Художничката индийка е оставила след себе си петна от боя и точилка с красиви шарки по нея. Жената учен от Зимбабве пък ми е завещала страховита стенна маска, която хвърля дълга тънка абаносова сянка.

Какво ли ще оставя аз на студентката, която догодина ще живее тук? „Преди мен в стаята са настанили турска писателка“, ще каже тя. Не се сещам какво друго да ѝ завещая, освен думи. Може би ще ѝ оставя една от любимите си турски думи, която съществува също и на английски: късмет^[2].

Лягам на леглото. Самотата, на която толкова се радвах днес следобед, ми помрачава настроението. Какво правя тук, толкова далеч от Истанбул, от хората, които обичам, от мястото, където се развива действието в романите ми, от приятелите, майка ми и майчиния ми език? Дали не се хвърлям в непознати води, колкото да проверя дали мога да плувам?

Ами ако не мога?

Спомням си как майка ми ми е казвала, че умея да си стоя сама. „Сякаш нямаш нужда от никого — беше ми заявила. — А това не е хубаво. Не е добре да си прекалено независима. Трябва да зависиш от някого, пък било то и съвсем малко.“

Бях изненадана да го чуя точно от нея — тя беше отказала да се омъжи повторно, въпреки че за обществото бе „жена без мъжко рамо до себе си“. Сега обаче се улавям, че възприемам в нова светлина съвета ѝ.

Жените на моята възраст си имат съпрузи, деца и кошници за излет. Не скачат в автобуси с Питър Пан и не тръгват да се скитат из остров Никога. Такива неща се правят, когато наскоро си навършил двайсет, току-що си завършил училище и „животът“ ти още не е започнал. Но не и когато си на трийсет и пет-шест. В живота ми би трябвало вече да има някакъв ред и стабилност. Моите връстнички закусват бъркани яйца със семействата си и се придържат към обществени ритуали, които обичат да повтарят. А мен и досега ме вее вятърът, сякаш съм хвърчило с откъснала се връв.

Участничките в Хора на несъзвучните гласове явно са доволни, че са тук и могат да вършат своите си неща. Госпожица Циничната Интелектуалка няма вид на човек, който смята да напуска някога библиотеката. Ако ѝ се появи свободно време, ходи по семинари и конференции. Малката Госпожичка Практична пък посещава компютърни занятия: „Пауър Пойнт“, „Ексел“, „Линукс“. Последния път, когато видях Дамата Дервиш, тя медитираше — природата тук е толкова красива! Колкото до Милейди Амбициозната Поклонница на

Чехов, тя винаги е в интернет — пише нещо, кандидатства за едно или друго, намира си какво да прави.

Всеки е в своя си свят. Но къде ли е Мама Сутляш?

Не съм я виждала от онзи път в самолета. Може би не е влязла в Щатите. Може би в края на краищата не е минала паспортната проверка. Или се е изгубила някъде в Ню Йорк... Изведнъж ми се свива сърцето. Може ли да ти е мъчно за нещо в теб, което дори не познаваш? На мен ми е мъчно.

Докато се унасям, си мисля за Мама Сутляш. Жалко, че не я познавам по-добре.

---

[1] Юлия Кръстева (р. 1941) е френска изследователка от български произход. Завършва френска филология в Софийския университет през 1964 г., след което заминава за Франция и се посвещава на научна дейност. Трудовете си в областта на философията, психоанализата, лингвистиката и семиотиката пише на френски език. — Б.ред. ↑

[2] Думата *kismet* (турски) се среща по този начин и в английски език. — Б.ред. ↑

ОТСТРАНИ НОРМАЛНА

Веднъж Кортни Лав е казала: „Във всекидневния живот обикновено предпочитам да се държа изключително нормално и разумно — дори и дълбоко в себе си да съм погълната от нездравословни видения за насилие, терор, секс и смърт“. Всичко е нормално — поне докато изглежда така отстрани. Но какво е нормално? И коя точно жена е нормална? Кои женски качества са вродени? И кои — наложени от културата? Дали момичетата са предопределени генетично да бъдат майки, да са грижовни и емоционални, или такива ги правят семейството и обществото? Или пък вродените и наложените от културата качества са преплетени толкова тясно, че вече е трудно да се каже кои характеристики предопределят едно или друго?

Прилагателните вървят по двойки. За всяко красив някъде има грозен. Докато са се готвели за библейския Потоп, прилагателните може би са се качили като животните по двойки на Ноевия ковчег. Затова винаги възприемаме нещата двойствено. Ако съществува вече установено определение до какво се свежда „идеалната жена“, то се е появило благодарение на точно толкова дълбоко вкорененото определение за „идеалния мъж“. За жените и мъжете от плът и кръв и двете определения и поражданите от тях очаквания могат да бъдат еднакво мъчителни.

Докато растях, пред очите ми имаше два вида жени. От една страна, майка ми, високообразована съвременна туркиня, която отстоява ценностите на Запада и не е силно религиозна. Винаги разумна. Винаги делова. От друга страна, нейната майка — баба ми, която също се грижеше за мен и не бе така образована, беше по-духовна и определено не така разумна. Гледаше на кафе и лееше куршум — тайнствени фигурки от олово против уроки. При нея идваха мнозина, хора с тежка форма на акне по лицето или брадавици по ръцете. Баба изричаше някакви арабски думи, взимаше червена ябълка и забиваше в нея бодли от рози, толкова на брой, колкото бяха

брадавиците, които искаше да премахне. После около всеки бодил рисуваше с тъмно мастило кръгче.

Сред най-ярките ми спомени от детството са червените ябълки, бодилите от рози и тъмните кръгове. Истината е, че при баба идваха какви ли не хора с кожни заболявания и аз не съм виждала нито един, който да си е тръгвал нещастен или неизлекуван. Питала съм я как го прави. Дали със силата на молитвата? В отговор тя обясняваше: „Да, молитвата помага, но също така отчитай силата на кръговете“. Наред с другото съм научила от нея един жизненоважен урок: ако искаш да унищожиш нещо, било то дефект, акне или човешка душа, единственото, което трябва да направиш, е да я оградиш със стени.

То ще изсъхне.

В живота ми има много също толкова „ирационални“ уроци, които днес са ми много скъпи. На човек, който се придържа строго към разума, те могат да се сторят пълна безсмислица, дори безумие. Обществото и културата ни учат какво точно е нормално и приемливо. В началото на седемдесетте години на XX век лековете на баба ми бяха нещо „обичайно“ за мнозина в този квартал на средната класа в Анкара, макар че на един виенчанин те вероятно са щели да се сторят доста странни. Но отделните хора също се различават в представите си за нормално и ненормално. Майка ми никога не е вярвала в суеверията, които бяха толкова скъпи на баба ми. „Кафето е за пиене, не за гледане“, отсъждаше мама. Колкото до мен, аз наистина подозирах, че в живота и любовта има известна доза магия и че човек, който на пръв поглед прилича на красив принц, лесно може да се превърне в грозна жаба.

Както знае всеки белетрист, когато разработваме сюжета, не е задължително да се вменяме в ограничителните рамки на логиката. Точно обратното, можем да се гмурнем безогледно в бездънното езеро на ирационалното. Можем да пишем за суеверия, магия и феи. В литературата има място за всичко. Въпреки че във всекидневния си живот се придържаме към други правила и се движим в подчинен на разума свят, стъпили здраво на земята.

Векове наред от момичетата и жените навсякъде по света се очаква да съответстват на едни изисквания, а от момчетата и мъжете — на други. Животът става много по-сложен, ако и когато чертите на индивида включват качества, присъщи и на едните, и на другите. Дори

жена, възприемана като „мъжкарана“, може често да реагира бурно, същото важи и за мъж, смятан за прекалено „женствен“. Колкото по-традиционно е обществото, толкова по-малко вероятно е качествата, на които трябва да отговарят жените и мъжете, да се преплитат — поне външно. Но този подход към отношенията между половете в никакъв случай не е присъщ само на традиционните общества. Макар и постоянно да се променя, в същността си той се наблюдава навсякъде. От древните митове до съвременните романи с ярко описани в тях подробности, от фолклора до рекламите, този дуализъм в мисленето се е просмукал в много области на живота ни.

Мъж__	Жена
Мъжки	Женска
Дързък	Скромна
Властен	Безучастна
Култура	Природа
Ден	Нощ
Разумен	Емоционална
Ум	Тяло
Разбираем	Чувствителна
Отвесен	Хоризонтална
Движещ се	Уседнала
Полигамен	Моногамна (или с много партньори)
Действа	Говори
Обективен	Субективна
Логос	Патос

Колкото и да е странно, жените също са свикнали да възприемат себе си в такава светлина. Отношенията, които градим помежду си, разговорите, които водим една с друга, и начинът, по който възпитаваме дъщерите си, са засенчени от дихотомията на свързаните с половете модели.

Колко от женското начало е вродено и колко — усвоено от обществото? Колко от желанието да станем майки ни е изначално

присъщо и колко — наложено отвън? Чисто съвпадение ли е, че съм започнала да се замислям дали да не родя, след като съм навършила трийсет и пет? Дали защото биологичният ми часовник тиктака? Или защото общественият хронометър, който постоянно тласка нас, жените, да се сравняваме една с друга, е ускорил своя ход?

Когато всичко е белязано до такава степен с обществените условности, как да разбере кое е вродено и кое — наложено от средата?

ДА СЕДИШ НА РЪБА

Зелда Сейър Фицджералд е родена на 24 юли 1900 година в Алабама. Като малка е безстрашна, палава и обградена с много любов от майка си — вероятно с опасността да стане доста разглезена. Колкото до отчуждения ѝ баща, страховит съдия, Зелда получава от него много по-малко обич и внимание. Детството ѝ се люшка между тези две емоционални крайности. Каква е била по характер, проличава от едно дребно произшествие, предизвикано от нея, когато е била малка.

Веднъж в местния полицейски участък се обажда някой, за да съобщи, че някакво дете ходи по покрив. Когато отиват на адреса, полицаите заварват малката Зелда да седи на покрива и да ги чака. След доста суетене успяват да я свалят долу. Малко по-късно се разбира и какво всъщност е станало. В полицията се е обадил не друг, а самата Зелда. Първо звъннала, после се покатерила на покрива, успяла да стигне някак до края и след като седнала там, зачакала да бъде спасена. Това малко или повече си остава до края на живота ѝ неин *modus vivendi*^[1]. Дори като зряла жена Зелда пак често застава на ръба и спокойно наблюдава паниката, която е предизвикала.

Почти винаги очерците и книгите, посветени на Зелда Фицджералд, се въртят около три неща:

1. Зелда е съпруга и най-голямата любов на Ф. Скот Фицджералд.
2. Самата тя е талантлив творец.
3. Подлага се на сериозно лечение, страда от депресия и накрая умира в лудница.

Зелда и Скот Фицджералд се запознават към края на Първата световна война. Всеки от двамата си спомня различно първата им среща. Мъжът намира жената за привлекателна и умна, но е притеснен, че тя постоянно флиртува с други. Първите му впечатления от нея са противоречиви.

От друга страна, жената смята мъжа за обаятелен и талантлив, с изумителен ум. Зелда е от жените, които първо се влюбват в ума на

мъжа.

През април 1920 година двамата се оженват, носени от ветровете на взаимното привличане и страст. Попитан от журналист каква е най-голямата му амбиция в живота, Скот Фицджералд отговаря, че иска да напише най-добрия роман, създаван някога, и да остане влюбен завинаги в любимата си жена. Ала още от самото начало те се възприемат един друг като потенциални съперници. За брака им не допринася и това, че и при най-малките неприятности и двамата имат склонност да посягат към бутилката. С времето разногласията им стават по-силни и болезнени.

Алкохол, цигари, нощен живот... Двамата познават добре живота на бързи обороти... Но са най-пристрастени вероятно към любовта си. В отношенията си, които наподобяват влакче на ужасите, Зелда и Скот се обожават, карат се и се иронизират взаимно. Всеки знае къде са слабите места на другия и как да го нарани. Правят бурни скандали, а след миг се мятат на колата и подкарват с бясна скорост по пътища с остри завои. Обичат да предизвикват съдбата. Като артистична, прочута и амбициозна двойка, склонна към самоунищожение, се превръщат във фокус на медиите. Както би могло да се очаква, не всичко, писано за тях, отговаря на истината. Много са клюките и догадките, а малцина са репортерите, които разполагат с времето и желанието да отсеят фактите от лъжите.

През следващите години Скот Фицджералд става все по-известен и бързо се изкачва по стъкленото стълбище на литературния пантеон. Изумителното е, че образите, които описва, и темите, които засяга, често са вдъхновени от Зелда. Някои от героините говорят точно като нея. Дали е „крадял“ идеи от жена си? Дали е плякосвал едно или друго от онова, което е пишела? От време на време Зелда разказва подигравателно как някои от записките в дневниците ѝ, понякога цели абзаци, които пази у дома, накрая се озовават в романите на съпруга ѝ. В рецензията, която пише за „Красиви и обречени“, тя огласява на всеослушание тези намеци: „Струва ми се, че на една страница съм разпознала част от свой стар дневник, който изчезна мистериозно, след като се омъжих, а също изречения от писма, които, макар и редактирани из основи, ми звучат някак познато. Всъщност господин Фицджералд — мисля, че той изписва така името си — явно е на мнение, че плагиатството започва у дома“^[2].

Всеки писател вероятно е, в една или друга степен, джебчия, който краде от живота вдъхновение. Като свраки, които не могат да устоят да не задигнат някой лъскав предмет, писателите кръжат из безбрежното небе и търсят теми, по които да пишат. А щом намерят, ги грабват. Както и да го погледнете, и досега не е установено докрай какъв е бил обхватът на „литературния патент“ между Скот и Зелда Фицджералд.

Славата и признанието не носят на Скот Фицджералд голямо щастие. Заобиколен от жени, които го обожават, от критици, които го възхваляват, и репортери, които във всяка негова крачка откриват сочен материал, той се пропива. Когато не мисли за следващия си роман, затваря съзнанието си за света, когато не пише се налива с алкохол и понякога заспива на най-невероятни места. Зелда е най-малкото точно толкова нещастна, колкото и той. Двамата не могат да си донесат един на друг щастие, но и нямат сили да тръгнат по различни пътища. Като две хвърчила с преплетени връвчици се гънат и гърчат в обятията си.

Историците на литературата са озадачени от зародилото се по онова време приятелство между Скот Фицджералд и Ърнест Хемингуей. Те са неразделни — двама писатели бохеми, които се напиват заедно до припадък. Зелда не може да го преглътне. Според нея Хемингуей е мъжкар с раздуто его. Смята, че той не влияе добре на съпруга ѝ. С времето приятелството се разпада.

Зелда е пословична с ревността си. Постоянно изпада в пристъпи, при които си гори дрехите, унищожавя вещите си и дори руши помещенията. Веднъж на многолюдно изискано парти си сваля накитите и ги хвърля в гореща вода, за да приготви „супа от бижута“. Често е заслепявана от ярост. Друга вечер забелязва, че мъжът ѝ обсипва с внимание прочутата Айседора Дънкан, и прави сцена, като се хвърля по мраморното стълбище. Когато я вдигат от пода, е цялата в кръв.

Двамата имат дъщеря, която обичат много — Скоти, родена през октомври 1921 година и поверена на грижите на бавачка. Още преди да е излязла от упойката, Зелда прошепва: „Дано е красива и безразсъдна... малка безразсъдна красавица“. Същият израз се появява и във „Великия Гетсби“ когато Дейзи говори за дъщеря си. Както винаги, животът вдъхновява художествената литература.

След Скоти Зелда прави три аборта. Колкото и да обича дъщеря си, не иска повече деца — най-малкото толкова скоро след нея. Детето не забавя ритъма им на живот, нито смекчава скандалите. На покъсните етапи от брака им Зелда все търси нещо, което да прави, извън интересите на съпруга си. За кратко се опитва да ходи на уроци по балет. Мъжът ѝ се отнася презрително към нейния интерес и го нарича пилеене на време. Накрая балетът не успява да направи Зелда щастлива^[3].

Точно тогава тя започва да ревнува — този път не от друга жена, а от творбите на мъжа си. Все по-често се опитва да го разсее през часовете, когато той работи върху литературните си произведения. За всички, освен за самите тях, е очевидно, че двамата не могат да останат повече под един покрив. Скот Фицджералд иска да държи жена си у дома. Притеснява се, че ако тръгне да излиза сама, тя ще започне да флиртува и дори ще си намери любовник, за да му отмъсти и да облекчи болката в сърцето си.

Руми оприличава ума на странноприемница. Всяка сутрин посрещаме нов нечакан гост — понякога във вид на радост, друг път облечен като скръб. В странноприемницата на Зелда Фицджералд отседат какви ли не неприятни посетители: Госпожа Тревога, Госпожа Паническа атака, Господин Негодование, Господин Огорчение...

Накрая, през юни 1930 година, след месеци, през които Зелда е имала нервни срывове и халюцинации и е направила опит за самоубийство, ѝ слагат диагноза „шизофрения“ и тя е откарана в болница. Прекарва следващите осемнайсет години сред грижите на психиатрите. Малко след това пише на Скот писмо, твърде показателно не само за душевното ѝ състояние от онова време, но и за яркия ѝ бурен стил: „Каквото и да става от тук нататък, пак знам дълбоко в себе си, че това е безбожна мръсна игра: че любовта е горчива и няма друго освен нея, а останалото е за емоционалните просяци по земята...“^[4].

Въпреки всичко престоят ѝ в клиниката сякаш отприщва творческата ѝ енергия. През този период Зелда не спира да пише: дневници, разкази, писма. Не само рисува красиви картини, но и създава полуавтобиографичния си роман „Запази ми този валс“. В него описва пределно откровено себе си като изобретателна, но и трудолюбива красавица от Юга, която обича да се забавлява, говори и

за вътрешното преображение, което е изживяла в брака. Спира се подробно и на двете взаимно изключващи се страни в характера ѝ: едната независима и безгрижна, а другата — нуждаеща се от любов и сигурност.

Веднага щом написва романа, го изпраща на издателя на Скот. Съпругът ѝ още не го е виждал и когато научава, се вбесява. По онова време той работи върху „Нежна е нощта“. Тъй като двамата са използвали сходен материал (разказа за душевното заболяване на Зелда и годините, които са прекарвали заедно в Париж и на Ривиерата), двете книги до голяма степен се припокриват. Следва шумен скандал, отразил се на брака и на творчеството им, и накрая Зелда се съгласява да преработи ръкописа. Когато излиза, книгата не е посрещната добре от критиците и от нея се продават малко бройки. Обезверена, Зелда не издава друг роман.

Съпругът ѝ взима под наем къщи недалеч от различните клиники, където тя е настанена, за да е близо до нея, докато пише. През следващите години двамата се срещат само в дните за свиждане, между хапчетата, лекарите и лечението. Той умира от сърце през 1940 година. Осем години по-късно в лечебницата за душевноболни в Ашвил, щата Северна Каролина, избухва пожар. Сред пациентите, загинали в пожара, е и Зелда Фицджералд.

Навремето Фокнър е казал, че некрологът на един писател би трябвало да е кратък: „Пишеше книги, после умря“. Но какво да гласи некрологът на писателка като Зелда Фицджералд: тя седеше на ръба, танцуваше така, че си разби сърцето, рисуваше света в изумителни цветове, отгледа дъщеря, обичаше с голяма страст, пишеше разкази, после умря.

Скот и Зелда оставят след себе си огромен въпрос, на който няма отговор: ако не са се изтозили взаимно до изнемога, дали са щели да живеят по-дълго и да създадат по-велики творби? Не знам. В някои дни ми се струва, че е щяло да бъде съвсем различно, ако са направели така, че да живеят по-лесно, друг път подозирам, че ако всекидневието им е било безпроблемно, това е нямало да им повлияе особено. Резултатът е щял да бъде същият.

Зелда Фицджералд не е „нормална“ жена, която се е придържала към общоприетите роли на половете. Скромността и покорността не са били нейна стихия. Но ако е била точно обратното, ако е била в

състояние да живее по-уседнало и сигурно, дали е щяла да пише по-добри книги, повече книги? Дали днес сме щели да я помним като по-добра писателка?

Сега, докато пиша това, подозирам, че е вярно обратното. Зелда и Скот Фицджералд са били в състояние да пишат, да обичат и да живеят толкова ярко именно благодарение на постоянните си войни, възходи и падения, защото са дръзнали да се отклонят на километри от строго установените представи за брака.

---

[1] Начин на живот (лат.). — Б.ред. ↑

[2] Bryer, J. R., C.W Barks, Dear Scot, Dearest Zelda. New York, 2002, p.xxviii. ↑

[3] Сред добрите биографии е „Зелда“ на Нанси Митфорд (Mitford, N. Zelda. New York, 1983). — Б.а. ↑

[4] Bryer, R., C. W. Barks, eds. Op. ext. ↑

ДЪРВОТО С МОЗЪКА

Центърът за изследвания на жените в колежа „Маунт Холиоук“ се помещава в голяма бежова триетажна къща в стил, присъщ на Нова Англия; там аз съм се настанила в стая със самостоятелен вход на първия етаж. На втория етаж се намират кабинетите на факултета и други преподаватели. Стените и таванът са толкова тънки, че чувам добре разговорите им, те пък със сигурност чуват как крещя на своите Палечки, което отчасти обяснява защо понякога виждам как хора от факултета ме гледат угрижено.

Стаята ми е свързана с Центъра с врата, толкова тънка, че първия път, когато готвих в кухнята карфиол, дни наред смърдеше целият факултет. Миризмата се просмуква през вратата като от мукава и прониква във всяко кътче. Опитвам да приготвя други прости, но не толкова миризливи рецепти — винаги със същия успех. На място, където всички пият екологично чисти, купени на пазара билкови чайове с антиоксиданти, дори миризмата на турското ми кафе е прекалено натрапчива. Затова се отказвам от кухнята и карам на плодове, бисквити и вода.

Вечерно време всички си тръгват, а аз оставам в сградата. Страшно е да си сам в такава голяма къща, която изведнъж е станала тиха и тъмна. Нощем се опитвам да спя, а сън не ме лови.

Днес вечерта обаче не е така. Гледам от тясната като кутийка баня снежинките, които в слабата светлина на отворения прозорец се сипят от бездънното небе върху студентското градче на „Маунт Холиоук“. Под покривалото на снега светът прилича на друга планета, а аз седя и се чувствам спокойна и ведра, каквато не съм била от месеци.

Банята едва ли е най-подходящото място да наблюдаваш такъв романтичен пейзаж, но само тук в цялата сграда мога да попуша, без другите, и най-важното, противопожарните аларми, да засекат дима. Щастливите феминистки с техния здравословен живот може и да ми простят карфиола, но според мен не и „Марлборо Лайтс“.

Нуждата обаче е майка на изобретателността. Скоро след като пристигнах, пренесох в банята мъничка дъска за гладене — да ми служи за бюро, сложих капака на коша за пране и след като метнах отгоре една възглавничка, го превърнах в нещо като удобно кресло. Ето къде пиша колонката за вестника и разказите си. Заклучвам се вътре, закузвам, обядвам и вечерям червени ябълки и си пуша на воля.

И така, в тази снежна вечер отново съм тук, гледам през прозореца, докато пиша, когато от унеса изведнъж ме изтръгва силен писък:

— Помощ! Помощ! Крадец!

Гася цигарата, излизам от банята и поглеждам часовника в ъгъла на леглото. На него пише 3:08. Грабвам от стената африканската маска и хуквам, без да се замислям какво правя. Не че ставам за героиня. И да съм смела в този миг, то е, защото нямам представа какво става. А и няма за кога да спирам и да се стряскам.

— Крадец на покрива! Помощ!

Сега вече разпознавам гласа. Пищи Госпожица Циничната Интелектуалка. Намирам я закрепена върху ваза — прилича на безкрило синигерче, спотаило се сред коледната звезда, пребледняла е като призрак.

— Какво има? Защо крещиш така?

— Току-що се върнах от библиотеката. Вървах сама в тъмното и после го видях. По-точно, видях я. Ходи по покрива!

— Дали не е някоя от другите Палечки?

— Не, невъзможно е. И трите са тук, не виждаш ли?

Поглеждам през рамо. Така е. И трите са скочили от леглата и са се строили зад мен: Дамата Дервиш по дълга нощница, Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов по тъмнозелена пижама като на командос и Малката Госпожичка Практична по удобен анцуг. Надаваме ухо и слушаме странните звуци, които кълтят някъде другаде в къщата.

— Я да повикаме полиция — подканя Малката Госпожичка Практична.

В деня, когато се нанесохме тук, тя си записа на листче телефоните на полицията, пожарната и Бърза помощ и го залепи върху хладилника.

— Чакай, не бързай толкова. Нека първо отида и погледна — спира я Дамата Дервиш.

Но Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов не одобрява.

— И дума да не става, ти си последната, която ще го прави.

— Защо? — пита спокойно Госпожица Дервишката.

— Знам те аз теб. Когото и да видиш на покрива, ще кажеш: „Бог не току-така ни е пратил този крадец“, и накрая ще вземеш да го поканиш на вечеря! Прекалено мекушава си. По-добре да ида аз.

Признавам, Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов е права. Винаги е била най-смелата в Хора на несъзвучните гласове. Но откакто замисли преврата, е станала три пъти по-дръзка.

— Добре де, иди ти — казвам аз.

Тя насочва цялото си внимание към възложената ѝ задача, грабва за оръжие една пластмасова вилица и изчезва в мрака.

Още щом се скрива, на покрива насава олелия, която гони нощната тишина. Катериците, които живеят по дърветата около Центъра, надзъртат от хралупите в опит да видят какво става. Няколко скачат на земята и изчезват.

Чуваме как Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов крещи с пресипнал глас на някого. Осезаемата тревога в тона ѝ бързо е изместена от гняв и омраза. На когото и да крещи, той не се кара с нея, не ѝ отговаря.

След десет минути Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов се връща долу и разярена и фучаща, се опитва да прониже с вилицата една мандарина. Всички гледаме как виличката се чупи надве.

— Какво има? Какво се е случило? — питам аз.

— Виж сама — подканя тя. После се извъръща към вратата и направо съска: — Ще влизаш ли най-после?

Бавно и свенливо в стаята се появява Палечка, която явно би дала всичко, само и само да изчезне в непрогледната нощ. Познавам я на мига. Мама Сутляш.

— Здравей! — вдигам я и я слагам върху дланта си.

— Познавате ли се? — пита Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов.

— Ами, хмм... Среждали сме се веднъж — пелтеча аз.

— Виж ти! И кога? — пита свъсена Госпожица Циничната Интелектуалка. — И как така ние не знаем за това?

След като решавам, че най-добрата защита е доброто нападение, се тросвам:

— Всъщност аз би трябвало да ви задам този въпрос. Защо през цялото време не сте ми споменавали за Мама Сутляш?

Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов се замисля за кратко.

— Какво според теб щеше да се случи, ако ти бяхме казали? Какво щеше да спечелиш?

— Имам правото да знам, че притежавам и майчинска страна — настоявам аз.

— Страхотно, точно каквото ни трябва — мърмори Госпожица Циничната Интелектуалка. — Прекосихме цял океан, за да се отървем от тази досадница. А тя ни се натресе и тук!

Изведнъж проумявам за какво става въпрос. Дали именно заради Мама Сутляш не са ме накарали да напусна на пожар Истанбул?

— Чакайте, чакайте — подканям. — Заради това ли ме доведохте чак в Америка?

Госпожица Циничната Интелектуалка и Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов се споглеждат гузно.

— Време е да си поговорим сериозно! И да кажем истината — заявява Малката Госпожичка Практична и свива нехайно рамене.

— Добре де, така да бъде — заявява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. Извъръца се с блеснали очи към мен. — Не знам дали помниш, но преди известно време пътува с параход и до теб седеше възпълна жена с двама синове.

То оставаше да не помня. Кимвам.

— Е, може и да не си забелязала, но бе силно развълнувана от срещата си с тази жена. Тя беше млада и чакаше третото си дете. Докато я гледаше, ти съжаляваше горчиво за изгубените възможности. Направо ти се искаше да си на нейно място. Ако не се бях намесила незабавно и не те бях накарала да напишеш „Манифеста на несемейното момиче“, като нищо щеше да се хванеш като в капан в мечтите да станеш майка — опазил ни Бог!

— Значи съм написала манифеста заради теб?

— Да, разбира се — заявява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, докато снове напред-назад. — Мислех, че с това ще се приключи. Но щом забеляза, че гледаш с любопитство

бременните и майките с новородени деца, Мама Сутляш реши, че е крайно време да излезе от укритието си и да се представи. Опитвахме се да я вразумим, после я заплашихме. Тя обаче не искаше и да чуе. Щеше да наруши статуквото, затова осъществихме военен преврат. Принудихме те да напуснеш Истанбул, но както личи, Госпожица Досадницата ни е проследила до тук.

— Щом е от Хора на несъзвучните гласове, би трябвало да е равнопоставена по всички въпроси — престаствавам се да възразя.

— Благодаря, но не, благодаря. Не можем да го допуснем — отсича Госпожица Циничната Интелектуалка и си разтърква слепоочията, сякаш всеки момент ще я заболи глава.

— Не сме демокрация. Винаги сме били монархия, а сега сме строг военен режим — рева Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. Тя се извъръща с блеснали очи към съмишленицата си. — Свикваме спешно заседание.

Като председателки на изпълнителния комитет на Върховния военен съвет Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и Госпожица Циничната Интелектуалка се оттеглят в ъгъла, където започват да шушукат ожесточено. Сякаш след цяла вечност се връщат с мрачни лица и с кънтящи решителни крачки.

— Елате с нас навън — подканя Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов.

— Къде, за бога, ще ходим посред нощ?

— По-бързо — кара ми се тя и крясва на останалите: — Ей, вие! Всички навън!

В три и половина след полунощ под бдителния поглед на похрабрите катерици излизаме под строй на снега. Минаваме с тракащи зъби и премръзнали пръсти покрай библиотеката и общежитието.

— Колко спокоен е тази нощ светът — мълви тихо Дамата Дервиш и си поема дълбоко въздух.

За мен е пълна загадка как успява и при най-потискащи обстоятелства да намери нещо положително, което да каже. Взимам я и я пъхвам под пуловера си — да не настине. Вървим по този начин и накрая излизаме до огромно дърво.

— Какво е това? — питам аз.

Отговорът идва от Госпожица Циничната Интелектуалка:

— Открих това дърво веднага щом пристигнахме. В слънчеви дни е много приятно да четеш под него. Бих предпочела да ти го покажа на дневна светлина, но се налага да го направя сега. Обърни внимание на дънера. На какво прилича?

Колкото и да е странно, от ствола се показва мамутска издатина като балон. Прилича на гигантска изсъхнала слива или на грамаден нагънат орех с прорези по него. Или на...

Госпожица Циничната Интелектуалка ме стрелва с крайчеца на окото.

— Кажи ми, на какво ти прилича отдалеч тази издатина?

— Ами не знам... почти... като мозък е — отвърщам аз.

— Право в десетката! Това е Дървото с мозъка — одобрява Госпожица Циничната Интелектуалка.

— И така, тази нощ всички сме се събрали под Дървото с мозъка — продължава Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и се впуска да държи реч. Покатерила се е на един клон, откъдето гледа нацупено като диктатор, преценяващ умствения багаж на хората си, преди да им дръпне конско. — Това е исторически момент — крещи тя. — Дошло е време да направим веднъж завинаги своя избор — сочи с укор Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов към Мама Сутляш. — Като нея ли искаш да бъдеш? Отчаяна съпруга? Или предпочиташ да изживееш живота си като величествен дървесен мозък?

Не мога да откъсна очи от дървото. В кадифения мрак на нощта, сред целия този сняг, дървото изглежда страховито и внушително.

— Много те моля, не ги слушай — прошепва Мама Сутляш, която се е вкопчила в крака ми.

В очите ѝ са избили сълзи. Колко крехка е само! И колко малко знам за нея! Виждала съм я всичко на всичко два пъти, а другите са с мен от години.

— Ние с теб можем да се сработим чудесно — допълва тя.

— Съжалявам — отвърщам аз.

Духа силен поривист вятър и завихря снежинките. Имам чувството, че съм на снимките на „Доктор Живаго“. Това тук не е Русия и е изключено в студентското градче да избухне болшевишка революция, но пак наблюдавам дълбоки емоционални промени.

Накрая събирам смелост да отговоря:

— Ако трябва да избирам, със сигурност ще предпочета Дървото с мозъка.

— Но нали ми обеща нещо! — избухва Мама Сутляш.

— Съжалявам — повтарям аз и не смея да я погледна в очите.

Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов скача от клона, а Госпожица Циничната Интелектуалка ѝ се усмихва и вика:

— Дай да си стиснем ръцете!

Съучастнички в престъпление. Ръкуват се толкова сложно, че чак си преплитат ръцете и пръстите, а всички ние ги наблюдаваме със страхопочитание.

След като шоуто приключва, Дамата Дервиш въздиша тежко, Малката Госпожичка Практична си сваля очилата и ги бърше припряно, а Мама Сутляш плаче беззвучно.

— А сега повтаряй след мен — нарежда Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов: — *Прекосих надлъж и шир света...*

Подчинявам се. В заснеженото студентско градче на „Маунт Холиоук“, под изумителното Дърво с мозъка се заричам пред себе си:

— *Прекосих надлъж и шир света и направих писането средоточие на живота си. Най-после взех решение за Тялото и Мозъка. Оттук нататък искам да съм само и единствено Мозък. Тялото вече няма да има власт над мен. Не искам да съм жена, не искам къщна работа, съпругески задължения, майчински инстинкти и раждания. Искам да съм писателка и не смятам да се стремя към друго.*

В онзи миг, наред с многото други неща, си давам сметка, че това е повратна точка в живота ми и правя рязък завой. Докато го взимам, не знам какво ме чака зад ъгъла.

— *Нека Тялото гние и нека Умът сияе. Нека мастилото се лее от писалката ми като океан, за да захранва романите, които растат вътре в мен.*

Повтарям обета три пъти. След като приключвам, чувствата ми са някак притъпени, сякаш съм под упойка. Сигурно е от студа. Или започвам да проумявам сериозността на решението, което съм взела.

ЗАГАДКАТА, НАРЕЧЕНА МОЗЪК

Вече е минал и половин месец, и тялото ми започва да показва признаци на промяна. Първо изсъхва косата ми, след нея и кожата по лицето и дланите. Отслабвам. Коремът ми става плосък. После един прекрасен ден си давам сметка, че вече нямам мензис. Не ми идва един, сетне и втори месец. В началото не обръщам внимание, всъщност дори ми олеква, че съм се отървала от женските си признаци. Каква свобода ще изпитам, ако вече не ми тежат женствеността и сексуалността и се превърна в ходещ мозък! Чувствам се като обезумял учен, който прави в мрачната си лаборатория опити с какви ли не непознати вещества, с тази разлика, че опитното зайче съм аз. Не че се превръщам в зелен чудовищен великан с вид на човек. Но се преобразявам в необщителна, безполова, затворена в себе си писателка, която сигурно е не по-малко страшна от Невероятния Хълк.

В края на май преглеждам списанията в чакалнята на Центъра за женско здраве, докато ме повика добрият висок и слаб гинеколог, направил ми най-различни хормонални изследвания. Накрая медицинската сестра ме кани да вляза.

— Интересен случай — отбелязва лекарят, след като се появявам в кабинета. — Как се чувствате, по-добре ли?

— Няма промяна — отвърщам аз.

— Така, така, я да видим какво имаме тук... — продължава гинекологът и разглежда иззад очилата резултатите от изследванията.

— Хормоналното ви равнище се е възстановило, същото важи и за изследванията на щитовидната жлеза.

— Нормална сте си — отсъжда до него сестрата, сякаш не може да повярва.

— Защо тогава вече нямам менструация?

— При тези обстоятелства има само един отговор — отговаря лекарят. — Мозъкът ви е заповядал на тялото да нямате менструация.

— Нима е възможно? — изумявам се аз.

— О, възможно е, и още как — оповестява гинекологът с леко присвити очи, сякаш се опитва да надзърне в душата ми. — Налага се

да го обсъдите с мозъка си. Бих го направил и аз, но не знам езика му.

— Ще ни отнеме доста време, докато научим турски — намига медицинската сестра.

Смеят се в пълен синхрон, както умеят само хора, работили дълго заедно.

През това време аз чакам и мълча — не зная какво да отговоря.

— Бихте ли ми казали какво работите? — пита гинекологът.

— Писателка съм.

— О, ясно — заявява той все по-заинтригувано. — Какви книги пишете?

Това е въпрос, който предпочитам да избягвам. Не знам към коя точно категория да причисля книгите си и не съм сигурна, че дори искам да го правя. Този въпрос всъщност е твърде неудобен за всички писатели, които не се вместили в строго установени жанрове като любовните или криминалните романи. За щастие, лекарят се интересува не толкова от отговора ми, колкото от мисълта, която току-що му е хрумнала.

— Представете си, че мозъкът ви е увлекателен напрегнат криминален роман — казва той.

— Добре — отвърщам.

После той снишава глас, сякаш ще ми разкрие ужасна тайна.

— Мозъкът ви е похитил вашето тяло...

— Така ли?

— Ами да. Сега единственото, което трябва да направите, е да му кажете да престане. Можете, повярвайте ми.

— Извинявайте, но изгубих нишката. Какво е мозъкът ми, криминален роман или самият криминалист, или извършителят на престъплението?

Лекарят се обляга и въздиша тежко, много тежко. Точно тогава осъзнавам, че колкото и прекрасен да е той като човек, не е добър в метафорите. Опита се да изясни нещата с езиков похват и накрая само ги усложни още повече.

Не тръгвам да търся други лекари. Не казвам на никого и каква странна диагноза са ми сложили. Затова пък ходя редовно на посещение при Дървото с мозъка и търся ведър стоицизъм, какъвто то не може да ми даде. Докато милвам дебелия стари коренища, показали се над земята, и наблюдавам листата по безбройните му

клонове, подновявам обета и гледам как женското начало в мен погива ден след ден.

Всяка сутрин ходя с Госпожица Циничната Интелектуалка в библиотеката. Сега вече сме първи приятелки. Всичко се развива според плана, който са разработили двете с Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. Постоянно чета, постоянно изследвам. Често стоя до среднощ, сгърбена над книгите на място, от двете страни на което се виждат две колекции: английска политическа философия и руска литература. Ако ми се доспи, подремвам на кафявото кожено канапе между двете дълги редици с рафтове книги.

В свободното си време ходя по семинари, каквито на такива места има колкото щеш: „Тежкото положение на жените от третия свят“, „Феминизмът и хип-хоп културата“, „Женските образи при Уолт Дисни: Потиска ли Мики Маус Мини?“, и така нататък. Не пропускам нито един.

Вечерно време седя пред компютъра и до късно през нощта си водя записки или попълвам дневници. Вече не общувам с никого. Колкото и да ми се иска, не ходя по купони и по приеми. Не допускам в живота ми да прониква нищо друго освен писането и книгите.

Мама Сутляш ме наблюдава отдалеч с очи, които не могат да скрият обидата. Опитам ли се да пообщувам с нея, тя се извърща, вторачва се някъде в пространството и седи, без да се помръдва, като мраморна статуя. Понякога, докато лежа в кревата, я чувам да плаче.

Веднъж от един от най-тиражните турски вестници взимат от мен интервю за живота ми в Щатите. Разговарям с журналиста по телефона близо четирийсет минути. Тъкмо да затворим, когато той ме пита за брака и майчинството.

Отговарям, че точно сега съм на светлинни години от тези неща. Добавям, че е огромна отговорност да даваш живот в този свят. Но че си представям как когато остарея, тоест след още доста романи, мога да стана приемна майка или да отглеждам чужди деца, да помагам с образованието им и така нататък.

В края на седмицата интервюто излиза с възможно най-гръмкото заглавие: „Подготвям се за мащеха“.

До откровението има моя снимка: застанала съм пред двореца Топкапъ в Истанбул. Облечена съм от глава до пети в черно, от силния вятър главата ми прилича на копа сено, гледам смръщено. Когато

съпоставиш образа ми с онова, което съм казала, изглеждам като черен паяк, готов да се нахвърли на първия срещнат разведен мъж с деца.

Решавам известно време да не давам повече интервюта.

Приблизително по същото време, сякаш от небето върху главата ми е паднала муза, започвам да пиша нов роман. Казва се „Светецът на зараждащите се безумия“. В него скръбта е забулена с хумор, а хуморът — със скръб. Разказва се за няколко чужденци в Щатите, които са дошли от най-различни култури и се борят — невинаги успешно — с натрапчивото отчуждение. Пиша за „местни“ и за „пришълци“, за това да се числиш и да не се числиш към средата, да се чувстваш като преобърнато дърво с корени в небето.

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА
НИКОГА НЕ КАЗВАЙ „НИКОГА“

СЛАДКА ЛЮБОВ

Имаме една ниска закръглена чистачка мексиканка — Розарио, и всяка сутрин в седем часа тя минава с прахосмукачката северозападната част на библиотеката, където обикновено работя нощем. Още говоря испански, макар и спънато. Розарио обича да слуша смешното ми произношение и да поправя грешките ми. Освен това всеки ден ме учи на нови думи и се черви и кикоти, докато ги повтарям, защото някои са доста нецензурни.

Заспя ли на коженото канапе само на няколко крачки от колекцията с произведения на Джон Стюарт Мил^[1], именно Розарио ме буди. Носи ми кафе, толкова силно и черно, че след като отпия и глътка, сърцето ми бумка цели три минути. Въпреки това не ѝ казвам да го прави слабо. Сигурно ми е симпатична.

— Защо работиш толкова много? — пита ме тя веднъж, като сочи лаптопа и купчината книги.

— Ти също работиш много — отвръщам и соча прахосмукачката и парцала.

Тя кимва. Знае, че съм права. После си сваля верижката и ми я показва. На сребърния медальон са закачени четири пръстена. Питам я какво означават, а тя отвръща, ухилена до уши:

— По един пръстен за всяко дете.

Майка е на четири деца. Затова работи толкова много. Исква да живеят по-добре от нея.

— Ами мъжът ти? — питам я. — Tu marido^[2]?

— Marido ли?... Бум — уточнява Розарио, сякаш говори за барут. Не разбирам дали е починал, дали е избягал с друга, или никога не е имало такъв. Без да обръща внимание на объркването ми, тя се усмихва отново и ме сръчква с лакът. — Децата са благословия — заявява.

— Радвам се за теб.

Розарио ме потупва по рамото толкова искрено и приятелски, че аз изпивам с нея още две чаши кафе, от които сърцето ми направо ще се пръсне.

— Добро момиче си — казва ми Розарио.

— Някои от момичетата в мен наистина са добри — отвърщам, понеже съм се сетила за своите Палечки.

На Розарио това ѝ се струва забавно и тя прихва така, че за малко да изгуби равновесие. След като идва на себе си, казва:

— Щом завършиш книгата, не е нужно да я пращаш на издател. Има по-лесен начин.

— Така ли? — питам и се приближавам малко към нея.

— Ами да — кима Розарио. — Прати я на Опра. Ако тя сложи печат на книгата, вече няма да ти се налага да работиш толкова много.

— В Щатите слагат печати на книгите, така ли? — интересувам се.

— Si claro miјer^[3]. — Розарио върти очи и добавя: — Нямах си представа колко луди понякога са тия американци.

Благодаря ѝ за съвета. После се връщам към романа си, а тя — към работата — тръгва бавно, като влачи прахосмукачката и дърпа до себе си кофата на колелца с миешки препарати и сапун. Изчезва между пътеките с рафтове, по които са наслагани книги с твърди корици. Бум!

През лятото се прибирам за малко в Истанбул. Тук съм, за да събера някои неща от старото си жилище, да се видя с приятелите и майка си, да прочета в града някои книги, да подпиша едно друго и да скрепя договора с турския издател на „Светецът на зараждащите се безумия“, която току-що съм завършила. После, след десет дни, се връщам в Щатите.

Животът обаче е немирно дете, което, докато кроим планове, се промъква зад нас и ни прави смешни физиономии.

Първата вечер, след като съм се прибрала в Истанбул, едни приятели ме канят да пийнем по нещо в „Якуп“ известна кръчма, отдавна посещавана от журналисти, художници и писатели. Още не съм преодоляла разликата във времето и съм малко кисела, но въпреки това се съгласявам да се срещнем.

Когато влизам в заведението, ме посрещат смях и дърдорене, а също гъст облак дим. В кръчмата или има комин, или всички пафкат най-малко по две хавански пури едновременно. След стерилния живот в „Маунт Холиоук“ пейзажът се е сменил рязко.

Отивам на масата на приятелите ми, където познавам всички, с изключение на млад мъж с тъмна къдрава коса и усмивка с трапчинки, седнал в края. Представя се като Еюп. Не ми хрумва, че това всъщност е името на пророка Йов, когото в миналото съм критикувала често. За кой ли път в живота ми ангелите ме сочат с млечнобели пръсти и се кикотят. За кой ли път пропускам да забележа иронията.

Наблюдавам цяла вечер Еюп — първо предпазливо, после все по-заинтригувано. Колкото повече го слушам, толкова повече се убеждавам, че е олицетворение на всичко, което съм изключила и изтласкала от живота си. Самото възплъщение на търпението, на уравниовесеността, на разума, на спокойствието, на хармонията. Роден рибар.

Дори не мисля, че го харесвам. Просто се влюбвам на мига до уши в него. Но съм решена да не допускам да го забележи никой на масата, и най-вече Еюп. За да скрия чувствата си, се мятам в другата крайност, постоянно се заяждам с него и се въся на всяка негова дума.

След няколко часа, както става винаги в Истанбул, ако няколко мъже и жени изпиват повече от гарафа вино и два пъти повече ракия, хората подхващат разговор за сърдечните неща. Някой предлага да се редуваме и да казваме крилати мисли за любовта, които знаем.

Една от приятелките ми по свое желание е първа:

— Ето една от Шекспир — заявява и в гласа ѝ се долавя гордост: — „Обичай всички, доверявай се на малцина.“

Цитатът е посрещнат добре. Всички вдигат наздравица.

— Ето един на Алберт Айнщайн — обажда се друг. — „Земното притегляне няма нищо общо с това, че хората се влюбват.“

Отново вдигаме наздравици.

След няколко кръга и Еюп се включва с блеснали очи в играта.

— Това пък е от Марк Твен — казва той: — „Когато си тръгнал на лов за любов, използвай за примамка сърцето, а не ума си.“

Всички ръкопляскат. Аз се въся. Но въпреки това също вдигам чашата.

След десет минути всички на масата гледат мен и чакат да си кажа цитата. Вече съм изпила повече от обикновеното и в главата ми е мъгла. Оставям чашата на масата със самоувереност, каквато не ми е присъща, и малко по-силно, отколкото съм смятала. Размахвам пръст във въздуха и казвам:

— „Бил ли си някога влюбен? Какъв ужас, нали? Ставаш толкова уязвим. Това разтваря гърдите ти, разтваря сърцето ти и означава, че някой може да проникне вътре в теб и да разбърка всичко.“ Колко тъпо!

За миг всички са вцепенени и не казват и дума. Някои кашлят, сякаш нещо им е заседнало на гърлото, други пък се усмихват от немай-къде любезно, никой обаче не вдига наздравица.

— От Нийл Геймън е — обяснявам аз.

Пак мълчание.

— „Пясъчният човек“... „Звезден прах“... „Книга на гробището“... — бързам да добавя. — Нали се сещате, Нийл Геймън. — Облягам се на стола, поемам си дълбоко въздух и довършвам цитата: — „Правиш си броня, така че никой да не може да те нарани, после някакъв тъпанар, който не се различава от всички останали тъпанари, ти нахлува в тъпия живот“... Колко тъпо!

Всички ме гледат с нещо като презрение върху лицата. Провалила съм всичко, така че настроението се е сменило от пиански весело на мрачно и сериозно. Винаги можем да се върнем към забавните цитати за любовта, но няма да бъде същото. Всички на масата изглеждат леко смутени и подразнени... с изключение на един човек, който ме наблюдава с неописуемо сърдечна усмивка и ми намига, сякаш само двамата знаем някаква тайна.

---

[1] Джон Стюарт Мил (1806–1873), британски философ и политикономист. — Б.пр. ↑

[2] Мъжът ти (исп.). — Б.пр. ↑

[3] Ясно е, жено (исп.). — Б.пр. ↑

МАДАМ ЛУКОВА ГЛАВА

Разхождам се в съня си из пищна огромна градина. Наоколо има какви ли не цветя, растения и птици, аз обаче знам, че съм тук не заради тях. Продължавам да вървя с бастун в ръка, докато не стигам до грамадно дърво. Стволът му е от кристал, като коледна украса от него стърчат сребърни клони, окичени с листа. Във всички хралупи по дървото има катерици, които гризат орехи. Една от хралупите прилича на голяма като пещера уста.

— Толкова си красиво — казвам, приятно изненадана. — Мислех, че е зима. Как си успяло да запазиш всичките си листа?

— Зимата вече свърши — оповестява Дървото с мозъка. — Остави ме да съм такова, каквото съм.

— Но аз дадох обет, не помниш ли? Казах, че тялото ми ще изсъхне, така че да разцъфти мозъкът ми. Ако не си удържа на думата, Бог ще се разгневи.

— Не, няма да се разгневи — възразява Дървото с мозъка. — Ти не познаваш бога.

— А ти познаваш ли го? Виждало ли си го? — питам аз. — Как изглежда?

Но дървото не обръща внимание на въпросите ми и заявява:

— Всичко на този свят има срок на годност. Обетът ти също. Дори аз ще загина след малко.

Сякаш в отговор на последните думи на Дървото с мозъка ветровете се усилват и блъскат с невидими пестници по него. Точно тогава забелязвам, че клоните му са от тънко-претънко стъкло. Те се натрошават на стотици мънички парченца направо пред очите ми.

— Не боли, не се притеснявай — крясва Дървото с мозъка, за да го чуя през шума.

Като внимавам да не се порежа на стъклата, покрили земята, тръгвам, разплакана, макар и да знам, че не съм тъжна. Просто не се съдържам. Отдалечавам се в това състояние от дървото.

Когато се обръщам да го видя още веднъж, с изненада забелязвам, че мамутското дърво се е свило до размерите на бонзай.

Ето какво ми се присъни първата нощ, която прекарах с Еюп.

След като Дървото с мозъка ме пуска, ние с тялото ми се запретваме да отстраняваме пораженията. И този път усещам как вътре в мен започва бърза промяна — сега в обратната посока. Кожата ми става по-мека, косата — по-лъскава. Сега, когато съм влюбена, решавам да се грижа възможно най-добре за тялото си. Тръгвам по магазини за козметика и купувам кремове, прахчета и лосиони, каквито дотогава не съм използвала.

После един следобед, точно когато реда покупките по полицата в банята на Еюп, забелязвам, че там се движи нещо. Усетило погледа ми, то се шмугва бързо зад едно бурканче с крем за лице. Стъписана, отмествам бурканчето.

Виждам пред себе си една Палечка с ръст приблизително петнайсетина сантиметра и тегло петстотин и шейсет грама, която обаче не прилича на другите. Медено русата ѝ коса се спуска на буйни къдрици чак до кръста. Над устата ѝ има нарисувана с молив бенка, а аленото ѝ червило е толкова ярко, че ми заприличва на подпален китайски фенер. На ръцете си Палечката е надянала плътно прилепнали черни ръкавици до лактите. По пръстите над тях е наслагала пръстени с големи камъни в различни цветове и се е издокарала в официална червена рокля по тялото. Гърдите ѝ, аха, да изскочат от дълбокото деколте, а изпод дългата цепка чак до бедрото се подава десният ѝ крак. Обута е с червени обувки на тънък ток, толкова висок, че недоумявам как изобщо се придвижва.

Без да ме удостои с поглед, тя взима цигаре. С усвоено отегчение пъха в него цигара. После, като примигва с натежали от туша мигли, се извъръща към мен.

— Намира ли ти се огънче, скъпа? — пита ме.

Кръвта ми се смразява. Коя е тази жена?

— Не, не ми се намира — отвърщам, решена да сведа до минимум общуването с нея.

— Нищо, скъпа — казва тя. — Все пак благодаря.

Отваря дамската си чанта с вид на мъничка седефена кутийка за лекарства, вади запалка и пали цигарата. После, издула устни, започва да пуска съвършени клъбца дим и ги праща едно по едно към мен.

Зяпнала от изумление, наблюдавам странното същество.

— Не ме позна, нали? — пита жената с кадифен, но и заядлив глас като на Рита Хейуърт в „Гилда“. — То оставаше да ме познаеш, разбира се. Кога ли си ме познавала?

Навежда се напред и ми показва дълбокото си деколте. Притеснена, извърщам очи. Няма ли срам тази жена?

— Но, скъпа, аз не съм непозната. Аз съм ти. От Хора на несъзвучните гласове. Изяви желание да се помириш с тялото си и аз на драго сърце проявих инициатива. Затова съм тук.

— Но коя точно си? — питам пак — не се сещам друго.

— Казвам се Незабравка Бовари.

— Звучи доста... — подхващам, но започвам да търся дума, с която да не я обидя.

— Поетично ли? — притичва ми се на помощ тя.

— Ами да. Звучи напевно — потвърждавам.

— Благодаря, скъпа — намигва ми Палечката. — С името си отдавам почит на Ема Бовари, жената, направила всичко по силите си, за да избяга от еднообразието и скуката на живота в дълбоката провинция.

— Точно така... но както може би знаеш, тя е и доста проблемен образ. Проблемен, ако смяташ да изневеряваш на съпруга си, постоянно да го лъжеш и да умреш мъчително, след като се нагълташ с арсен.

— Не се притеснявай — отвърща тя. — По-добре да живееш със страст, отколкото да умреш от скука. — Отваря още веднъж чантата си, вади пудриера и обиграно си пудри върха на носа. След това хвърля към мен пронизващ поглед. — Обичам чувствените парфюми, копринените дрехи, секси бельото и сатенените нощници. Enchantee^[1], скъпа.

Усещам как лицето ми пламва.

— Стига си ме наричала „скъпа“ — казвам треперливо. — Нямам вътрешен глас като теб, невъзможно е да имам. Със сигурност е станала грешка.

— О, скъпа, не започвай пак! Искаш отново да ме запратиш в мрачната бездна на пренебрежението — заявява тя, след като си дръпва от цигарата. — Плаша те до смърт, нали?

— От къде накъде ще се страхувам от теб? — питам аз.

— Ако не те страхуваше, защо позираш толкова на снимките. На всяко интервю, което даваш, изглеждаш сдържана и сериозна. Със свъсено лице, със замечтани отчуждени очи. Позата на съзерцаващата писателка. Уф!

— Ей, я чакай малко — спирам я аз.

Но още докато се мъча да възразя, си спомням за един анализ, направен от Ерика Джонг. Тя казва, че днес не е толкова трудно жените писателки да напишат творбите си и да ги издадат. Но наистина е трудно да погледнат на нас сериозно. Според Джонг предубеденото отношение към жените писателки проличава още по-силно в литературните рецензии. „Никога не съм виждала рецензия за жена-писателка, където по един или друг начин да не се споменава половата ѝ принадлежност.“ Знам, че е вярно. В Турция една писателка може да издаде колкото реши книги, но от нея пак се иска дълга борба и много повече работа, та традиционната литературна общност да я възприеме сериозно.

— Защо да не носиш огненочервено червило и рокли на цветя и да не покажеш малко плът? Писателската ти кариера ще пострада ли от това? По-малко писателка ли ще станеш? Ужасена си да бъдеш Жена Тяло. Я ми кажи, скъпа, защо те е толкова страх от мен?

Думите ме напускат.

— За разлика от теб аз съм голяма почитателка на всичко чувствено и плътско. Обожавам сладките удоволствия, с които сме дарени ние, обикновените простосмъртни. В края на краищата съм скорпион. Хедонизмът е моят девиз в живота. Харесва ми да съм жена — не спира тя. — Но заради онези грубиянки, другите Палечки, съм цензурирана и потискана, а устата ми е запушена.

Плисва ме вълна чиста паника. Плувам в пот.

— То оставаше да не се потиш — подмята тя, наклонила глава на една страна. — Винаги се обличаш като Мадам Лукова глава — пластове и пластове дрехи. Ще се почувстваш много по-добре, ако си сложиш нещо леко по тялото.

Питам се дали не е права. Може би наистина съм се превърнала в Мадам Лукова глава. В жена, която отказва да привлича вниманието към Тялото си, защото се стреми да бъде уважавана заради Мозъка си, и която, появява ли се пред хора, се облича с пластове дрехи. Винаги се крия зад облеклото, използвам го за броня. А заставам ли да ме снимат

по време на интервю, внимавам да не се усмихвам много, за да не погледнат на мен през пръсти в този мъжки свят. Старая се да изглеждам ужасно сериозна и често по-възрастна, отколкото съм.

— Пък и тези твои романи... — мърмори Незабравка Бовари, докато нанася по ръцете си крем от папая — точно като одалиска от ориенталска картина.

— Какво за романите ми?

— А, нищо, просто понякога оставам с впечатлението, че вие, писателките, не умеете да пишете за секса така свободно, както мъжете... Сцените със секс винаги са кратки, почти ги няма. Нали помниш как в старите филми, ако предстои сексуална сцена между двама, камерите се завъртат настрани. Точно по същия начин вие, жените, пишете за секса. Натъкнете ли се на такава сцена, химикалката ви напуска страницата.

— Не е вярно — възразявам аз. — Има колкото щеш жени-писателки, които пишат надълго и нашироко за еротика и секс!

— Да, скъпа, но аз не ти говоря за любовните и еротичните романи — напомня тя. — Само защото обичам сатена и желанията, не означава, че съм невежа. Знам прекрасно, че повечето автори в тези жанрове са жени. Но за друго става въпрос. Говоря ти не за такива книги. — Тя се изправя и отмята косата си, като тръска бързо глава. — А за истинска литература. Не се обиждай, скъпа, но жените писателки, които могат да пишат без недомлъвки за секса, се броят на пръсти, ако изобщо съществуват.

— Все трябва да има начин — възразявам, макар че и досега не съм особено убедена.

— О, има — потвърждава тя с дяволита усмивка. — Жените белетристски могат да пишат свободно за секса само при три условия.

— И какви са те?

— Първото е лесбийството. Ако жената е лесбийка и не го крие, няма от какво да се страхува, нали? Писателките лесбийки умеят да пишат по-добре за тялото от вас, останалите.

Докато Незабравка Бовари продължава монолога си, установявам, че съм все по-запленена от кадифения ѝ глас и маниерните жестове. Вече е късно да умувам накъде се е насочил разговорът. Вместо това питам:

— И защо според теб е така?

— Вероятно защото вече са дамгосани и могат да говорят на такива деликатни теми, без да се страхуват, че ще бъдат заклеямени. Това ги прави по-интересни и искрени.

Знам един добър пример. Разтърсващият роман „Джунглата с нарочете“ на американската писателка Рита Мей Браун излиза през седемдесетте години на ХХ век и отправя предизвикателство към подхода на традиционното общество не само към секса и сексуалността, но и към лесбийството. Друг пример е „Опакото на кадифето“ на английската писателка Сара Уотърс, която нарича книгите си „исторически лесбийски лудории“.

— Второто условие, скъпа, е възрастта. Когато за обществото си „възрастна писателка“, имаш свободата да пишеш колкото си искаш за секса. Смята се, че възрастните жени са над природата. Могат на воля да говорят за секса и това ще бъде наречено „мъдрост“.

Сецам се за Александра Колонтай, руска революционерка, теоретичка, писателка. Макар и цял живот да пише страстно, да критикува буржоазните нравствени ценности, да прославя любовта и сексуалността като положителни жизнени сили, в по-напреднала възраст тя изразява още по-безрезервно мнението си по такива теми. Колонтай отстоява икономическото, общественото и сексуалното освобождение на жените, възгледи, които не са посрещнати особено радушно от управляващия елит. В романа си „Червена любов“ разработва теорията си за любовта и сексуалността, на които им е чуждо собственическото чувство, същото прави и в противоречивия си очерк „Разчистете място за Крилатия Ерос“, подложен от водещите фигури в комунистическия режим на унищожителна критика.

В очарователно искрен и увлекателен очерк за „Ню Йорк Таймс“ Барбара Кингсолвър твърди, че навремето е писала най-кратките сексуални сцени, появявали се някога — най-вече чрез интервалите между думите. Но че след като е родила две деца и е прехвърлила четирийсетте, е дръзнала да напише „нецеломъдрен роман“ и да се отскубне на свобода.

— А третото условие? — питам аз.

— Или пък трябва да си безогледна, готова да те одумват всички и да клюкарят за теб. Трябва да си достатъчно нагла, за да не ти пука какво ще си помислят хората, докато четат как си описала секса.

Замислям се за онова, което Ерика Джонг е направила в „Страх от летене“. Веднъж тя казва пред един журналист, че е приела страха като неразделна част от живота, особено страха от промените. Но това признание не я спира: „Продължих нататък, въпреки че сърцето ми туптеше като обезумяло и повтаряше: *Връщай се!*“.

Незабравка Бовари е замълчала, в случай че имам да добавя нещо, а щом вижда, че мълча, продължава все така разпалено:

— Колкото до теб, със съжаление трябва да отбележа, че не отговаряш на никое от тези условия. Сериозно ти говоря, скъпа, като кон с капаци си. Никога не пишеш открито за тялото. И то се знае, именно аз поемам удара. Целият ми живот е цензуриран.

Май е права. Но има нещо, което пропуска. Не само аз, не само ние, жените писателки, избягваме като самозащита да описваме в книгите си сексуалността. Същото важи и за жените учени, жените репортерки, жените политици и жените, навлезли в света на бизнеса. Всички ние сме малко безполови, лишени от женственост. Не можем да се движим самоуверено с телата си в общество, настроено срещу жените. Контролираме телата си, за да бъдем „мозък“ в общественото пространство.

Спомням си Халиде Едип Адивар, туркиня феминистка, политическа активистка и белетристка, дивата на турската литература от османско време. Макар и самата Адивар да вярва пламенно в равенството между половете и да се бори за по-добър живот за жените, в романите си тя често повтаря дихотомията „добра жена — лоша жена“ и лишава от сексуалност първата. Героините ѝ са умни, волеви и толкова скромни, че не се събличат дори пред съпрузите си. Главната героиня в романа ѝ „Палячото и неговите дъщери“ влиза в дрешника, за да си облече нощницата, и чак тогава отива в леглото, където я чака съпругът ѝ.

В традиционното мюсюлманско общество, където Рабия служи за образец на жена, жените могат да се срещат с телата си само вътре в дрешника или зад затворени врати. Същият подтик е отразен и в разказвачеството ни. По-често, отколкото ни се иска да признаем, ние, жените писателки, особено онези от нас, които са расли далеч от влиянието на Запада, се притесняваме да пишем за секса.

Възможно ли е изобщо да бъда като Незабравка Бовари? Мога ли да нося като нея крещящо червило, тесни поли и дълбоки деколтета?

Мога ли да отмятам коса като в реклама за шампоан? Вероятно не. Ако направя и две крачки с такива токове, единият ще се заклеци между плочките и ще се счупи. Няма да се справя.

— Опитвала ли си някога, скъпа, да си секси? — пита тя, сякаш прочела мислите ми.

Сега, като се замисля, само ме предизвиква с такъв въпрос.

Същата вечер моля Еюп да ме чака за вечеря в изискан рибен ресторант край Босфора. Никога не съм ходила в ресторанта, но един приятел ми го препоръча горещо и заяви, че бил „изтънчен като Кейт Мос“.

Еюп отива там в седем вечерта и започва да ме чака. Всъщност и аз съм в ресторанта, но с тази малка подробност, че се крия в тоалетната и се опитвам да събера смелост, за да изляза.

Как се е стигнало дотам, че да се крия в тоалетната ли? Същия следобед отидох на фризьор — да ми боядисат косата, да ми направят маникюр и да ми изскубят веждите. Първите десет минути беше забавно, после обаче ми стана толкова скучно, че ми идеше да избягам, както бях с кърпата на главата и с ръце, топнати в сапунена вода. В салона няма почти нищо за четене, само списания за прически със стотици снимки, но с някакви си двайсетина думи.

Все пак издържах. И ето ме с красива прическа, с лице, блеснало от пластове грим, и макар да не се претраших да облека червената рокля, която носи Незабравка Бовари, успях да се напъхам в тясна дълга рокля — черна, разбира се — с боа от пера.

След трийсет и пет минути се появявам от тоалетната не защото съм готова, а защото вътре влизат и излизат все повече жени и всички спират и ме оглеждат с любопитство, което не си правят труда да крият. Затова напускам убежището си и като внимавам да не си настъпя подгъва на роклята и да не си счупя десетсантиметровите токчета, моля сервитьора да ме отведе на масата, където Еюп чака търпеливо — вече е изял три кифлички и половината масло.

Ние със сервитьора прекосяваме ресторанта под изпитателните погледи на посетителите от единия до другия край: той крачи уверено, а аз куцукам след него не в крачка, и двамата обаче сме с неестествено сериозни лица.

Еюп вдига очи и вижда, че се задавам. Зяпва ме и разтваря леко уста, сякаш току-що е присъствал на магия.

— Предупреждавам те, точно сега самочувствието ми клони към нулата, затова те моля да не казваш нищо лошо — заявявам веднага след като сядам.

— Не съм смятал да казвам нищо — едва успява да не се усмихне той.

Изпитвам потребност да обясня още малко.

— Опитвам се да разреша вътрешните си противоречия. Трябва да заровя томаховката и да подпиша мирен договор с тялото си.

Той прехапва долна устна, но въпреки всичко се оказва, че смехът е по-силен от него.

— Заради това ли си се облякла така?

В този миг ми хрумва да погледна по-внимателно другите в ресторанта. Той със сигурност е изискан, лъскав и скъп. Става ми ясно, че на фона на останалите съм попрекалила с облеклото. Приличам на начинаеща актриса, която се е изгубила на червения килим.

— Дали да не помоля за шал или... — пелтеча аз, понеже изпитвам отчаяна нужда да поприкривя с нещо изрязаното деколте и смешните пера.

Поглеждам покривката върху масата, но тя няма да ми свърши работа. Прекалено плътна, прекалено бяла е.

— Не се притеснявай — казва Еюп. — Просто се облегни. Поеми си дълбоко въздух. Доколкото разбрах, маслото си го бива.

Това и правя. Забравям за всичките си вътрешни борби, за онези, които познавам добре, а също за борбите, които ми предстои да видя, и се наслаждавам на мига. Никога не съм яла по-вкусно масло.

---

[1] Приятно ми е (фр.). — Б.пр. ↑

В ПРОСЛАВА НА ЕГОИЗМА

Айн Ранд е сред малкото писателки, които имат верни читатели в цял свят и се радват на трайна слава. Освен белетристка тя е и есеистка, драматург, сценарист и философ. От четирийсетте години на ХХ век насам се случват много неща, допринесли философията ѝ да се разпространи навсякъде по земята, и между тях е финансовата криза от последно време. Айн Ранд е сред най-обичаните и най-мразените писатели в литературния свят.

Родена през 1905 година в Санкт Петербург в семейството на руски евреи, Алиса Зиновиевна Розенбаум е будно надарено дете. Почти не проявява интерес към света на приятелките си и жените в рода и предпочита да чете книги, а не да си играе с кукли и да се притеснява за външния си вид. През 1926 година, след като завършва история в Петроградския университет, се преселва в Съединените щати с малко пари в джоба и острата нужда да се преоткрие. Никога вече не се връща в родината си и не вижда семейството си. Сякаш прерязала нишката от кълбо прежда, решително загърбва миналото. Скоро се преименува, като взима фамилията от пишещата машина, която използва „Ремингтън Ранд“. Дава си името Айн Ранди с него се преражда в Новия свят.

Ранд е страдна анти комунистка, но всъщност е страдна във всички възгледи, които изповядва. Омъжва се за актьора Чарлс Франсис О'Конър и пише много сценарии за нискобюджетни холивудски филми. Въпреки че първият ѝ полуавтобиографичен роман „Ние, живите“ привлича значително внимание, истинският ѝ пробив е през 1943 година с бестселъра „Изворът“, който Айн Ранд пише в продължение на седем години. Най-значимото ѝ произведение е „Атлас изправи рамене“ научнофантастичен любовен роман на идеите. Именно в него тя въвежда онова, което смята за нова нравствена философия — нравствеността на рационалния егоизъм.

Айн Ранд не е сред поклонниците на Кант и го нарича „най-злия човек в човешката история“. Още по-сурово отговаря на онези, които я обвиняват, че е превърнала в карикатура извора на западната

философия: „Не съм превърнала Кант в карикатура. Никой не може да го направи. Той го е направил сам“.

С времето името ѝ става синоним на индивидуализма, капитализма и рационализма. Твърдо убедена, че човек трябва да избира ценностите си, като впряга разума, Айн Ранд защитава правата на отделния човек от обществото и държавата и се противопоставя на всякакъв род държавна намеса (оттук и популярността ѝ днес сред онези, които не одобряват, че държавата подпомага банките).

„Никой не може да впрегне мозъка си, за да мисли вместо друг — обича да казва Айн Ранд. — Всички действия на тялото и духа са лични. Затова не могат да бъдат споделени или прехвърлени.“ Колкото и да е изумително, тя разглежда „разума“ като основа не само на избора на отделния човек, но и на любовта между различните полове. Според нея дори физическото привличане е дело на мозъка. Ако не бъдат обуздавани от обществото, любовта, сексът и желанието могат да изглеждат егоистични, но въпреки това — или може би точно благодарение на това — те правят отделния човек обект, достоен да привлича и да бъде оценяван. Както се твърди в „Изворът“: „За да кажеш: «Аз те обичам», първо трябва да знаеш как да кажеш Аз“.

Възгледите ѝ за женската сексуалност могат да се разглеждат като проблемни — най-мекото казано. От една страна, Айн Ранд е сред малкото белетристски, които са в състояние да пишат за плътските желания и сексуалния фетишизъм, без да се цензурират сами. От друга страна, тонът ѝ понякога е видимо дискриминационен и по думите ѝ „красивата жена“ често е „руса, с бяла кожа и дълги крака“, каквато Айн Ранд не е и никога няма да бъде. В почти всички сексуални сцени в книгите ѝ се повтаря един модел: в началото жената се дърпа, мъжът настоява, понякога до степен да прилага физическа сила, и накрая жената се предава.

Като човек, който никога не се съобразява с нищо, Айн Ранд обича да скандализира феминистките с възгледите си за жените, особено с твърдението, че те трябвало да обожават своя мъж. По ирония на съдбата това не важи за собствения ѝ брак.

С годините съпругът ѝ Франк О'Конър е все по-засенчван от славата на жена си. Често стои без работа, понеже не е особено талантлив като актьор и продуцентите рядко го търсят. От мига, в който се женят, му тежи, че съпругата му е по-прочута и успяла от

дватамата. Често го обръща на шега и се представя като „господин Айн Ранд“.

През 1951 година, когато двамата отиват да живеят в Ню Йорк, Айн Ранд се запознава с деветнайсетгодишния студент по психология Натаниъл Брандън. Той я цени, възхищава ѝ се и може би се страхува от нея. Обожава я до степен да основе институт, който да разпространява надлъж и шир идеите ѝ. Онова, което започва като интелектуално привличане, бързо прераства и във физическо. Магнетичната страст между застаряващата прочута интелектуалка и младия амбициозен и емоционален мъж се засилва все повече. Ранд не крие от мъжа си и малко по малко изгражда любовен триъгълник, в който се поставя в средата. „Атлас изправи рамене“ е посветен и на Брандън, и на О'Конър.

Колкото и да е сложен такъв живот, не направил никого щастлив, той продължава четиринайсет години. Когато Айн Ранд навършва шейсет и една, Натаниъл я зарязва заради млада манекенка. Прочутата писателка, която възприема дори сексуалната връзка като „интелектуална обмяна“, не е в състояние да преглътне, че дългогодишният ѝ любовник е предпочел „тялото“ пред „ума“.

Тя така и не му прощава. От това, че Натаниъл се отказва от философията ѝ, вероятно я е заболяло повече, отколкото от физическата раздяла. В пълна с огорчение статия в „Обдъективист“ Айн Ранд съобщава на всички, че тя и Брандън са поели по различни пътища. Двамата не се виждат повече.

Айн Ранд е от писателките, които от самото начало избират да нямат деца. Те не играят никаква роля в живота ѝ и затова не присъстват често и в романите ѝ^[1]. Критикуват я, че не пише за деца и дори не се опитва да ги разбере, но нищо в записките ѝ не навежда на мисълта, че тя изобщо е обръщала внимание на такива нападки. Единствените деца, които изобщо е искала да има някога, са книгите.

Айн Ранд е писателка с искрящи идеи и жена с невероятни противоречия, такава е и наследството ѝ. Не току-така дори след смъртта ѝ и онези, които ѝ се възхищават, и хората, които не я харесват, не искат да отстъпят и на милиметър. Макар че Айн Ранд защитава пламенно капитализма, в личния си живот тя предпочита да има връзки, граничещи с тоталитаризма. На думи се застъпва за личната свобода и критичното мислене. Всъщност обаче мрази до

смърт да я критикуват: отхвърля и презира всеки, който не е съгласен с нея. Очаква от най-приближените си покорство и вяроност. Въпреки че е волева и романите ѝ са пълни с независими героини, твърди, че жената трябва да се подчини на мъжа. Друг въпрос е, че самата тя не го прави в личния си живот.

Като истински борец не иска да се разчува, че се е разболяла от рак. Разглежда дори болестта си като грешка, която трябва да се поправи. И Айн Ранд я поправя и успява да победи рака. Според нея това е поредното тържество на ума над тялото. Потвърждение на възгледа ѝ.

Но през 1982 година внезапно и неочаквано умира от сърдечен пристъп.

Днес поклонници на литературата от цял свят излагат в интернет схващанията си, като задават въпроси от рода на „Какъв ли психар щях да стана, ако Айн Ранд ми беше майка?“ или „Какъв ли щеше да бъде животът ми, ако бях женен за Айн Ранд?“.

Може би са прави. Айн Ранд не е родена да бъде майка и съпруга. Ако е станала майка, сигурно е щяла да бъде властна и да разглежда всяко от децата си като различен научен експеримент. Но всички ние може би грешим много. Айн Ранд може би е щяла да смята майчинството за „прекрасно, наситено, вълнуващо интелектуално изживяване“, както описва като малка в дневника си училището и часовете. Любопитно ми е какво ли е щяла да направи, когато детето ѝ е станало непокорен тийнейджър.

Точно толкова правдоподобно е Айн Ранд да е осъзнала рано, че в отношенията между майка и дете победител винаги е детето. Може би точно това е истинската причина да не е искала деца. Обичала е да печели.

Стигало ѝ е да ражда книги.

---

[1] В „Химн“ има семейство с дете. Но дори в този роман истинската цел да имаш дете е да създадеш нов човешки род и човек от друг вид. Когато пише за образованието на децата, Айн Ранд го прави почти винаги за да покаже как ще функционира рационалното общество с подчинени на разума индивиди. — Б.а. ↑

КОГАТО КАПАЛЪ ЧАРШИ СЕ УСМИХВА

Точно след една година ние с Еюп седим в кафене на Капалъ чарши. Палечките не се виждат никъде и аз подозирам, че са тръгнали да пазаруват всяка по своите си магазини. След „Маунт Холиоук“ бях на специализация в Мичиганския университет в Ан Арбър. Преподавах на курсове по женски науки и се заех да пиша бавно новия си роман „Копелето на Истанбул“.

Ето че отново е лято. Върнала съм се в Истанбул. Ние с моята любов седим тук сред сребърните гривни, лулите, килимите и месинговите лампи, които ми приличат на Аладиновата лампа. Около нас цари врява. Младежи, бутаци колички със стока, старци, които играят табла, търговци, които се пазарят на всички езици, познати на човечеството, туристи, които се мъчат как ли не да се отскубнат от нахалните продавачи, чираци, понесли на сребърни табли чаши чай, котки, които мяукат пред ресторантите, деца, които хранят котките, докато родителите им не гледат... всеки е в своя си свят.

Най-неочаквано Еюп ме хваща за ръката и казва високо, за да го чуя през олелията наоколо:

— Само се питам, скъпа. Още ли си против брака?

— Разбира се — отговарям убедено, но после добавям, — на теория.

— И какво по-точно означава това *на теория*?

— Означава „най-общо казано“. Като отвлечена представа. Като философски модел... — опитвам се аз да обясня.

— На обикновен език, ако обичаш — подканя той и бърка с лъжичката чая в чашата.

— В смисъл, против съм хората да се женят, повечето от тях де, защото наистина не им се отразява добре, но с тази уговорка...

— С тази уговорка ли? — повтаря Еюп.

— Не съм против например аз да се омъжа за *теб*.

Той се смее... а смехът му е като меч, изваден от копринена ножница, за да бъде забит.

— Според мен току-що изрече възможно най-мъглявото предложение за женитба, правено някога на мъж.

— Направила съм предложение ли?

Той кима закачливо.

— Можеш да си го вземеш обратно, разбира се.

— Няма пък — отвърщам, защото това изпитвам. — Предлагам ти да се ожениш за мен.

Капалъ чарши се превива от смях на безкрайните ми противоречия, ехти от звънчетата, разлюлени от вятъра, потраква с чаените лъжички. С този мой характер коя съм аз, че да съдя непоследователността на Айн Ранд?

Очите на Еюп се разширяват състрадателно.

— Шегувам се.

— Аз пък съм съвсем сериозна — заявявам и чакам, не смея да си поема дъх.

Еюп се вглежда дълго в очите ми, сякаш търси нещо там, после лицето му грейва като слънце, отразено в сребърен купол.

— И аз приемам с удоволствие — отсича. — Да.

Навремето Оскар Уайлд е казал: „Мъжете се женят, защото са уморени, жените — от любопитство“. Но ако тук има някой, който да е уморен, то това вероятно съм аз. Уморена съм от собствените си предубедености. Уморена съм от това, че все не успявам да видя красотата в дребните неща, да съм против брака и семейния живот, да се терзяя, да влача куфари от град на град, от държава на държава.

Но след като завържа възела, ще спра ли да пътувам?

Английското *matrimony* — „брак“, идва от латинската дума, която означава „майка“, а съответната турска дума *evlilik* е свързана с това да създадеш дом. Предварително условие за брака е да пуснеш корени.

— Знаеш, че ми е сложно да стоя на едно място — казвам гузно.

— Забелязал съм — отвърща Еюп.

— Не ти ли пречи? — питам го и ме е страх да чуя отговора.

— Скъпа, спрял съм да очаквам нещо нормално от теб в деня, когато цитира Нийл Геймън като свой девиз за любовта — споделя той.

— Ясно.

Еюп навежда глава и допълва по-тихо:

— Ще се постареем да постигнем най-доброто. Ти ще бъдеш номадката, аз пък онзи, който води уседнал живот. Ти ще ми носиш от далечни страни екзотични плодове, аз пък ще отглеждам за теб в задния двор портокали. Ще намерим равновесната точка.

Извърщам се. От истинската доброта в очите ми винаги избиват сълзи, които, предполагам, мога да скрия, но какво да правя с носа си, който тутакси почервенява? Еюп ми подава хартиена кърпичка и пита:

— И тъй като именно ти обикаляш надлъж и шир света, я ми кажи къде по земята би искала да кажеш „Да“?

— Някъде, където от младоженките не се очаква да са в бяло — гласи отговорът ми.

Еюп заявява, размахвайки като диригентска палка лъжичката, за да наблегне на думите:

— Така ни остават три възможности: девически манастир, за предпочитане средновековен, заведение, където се събират рокери или мотоциклетисти, или снимачната площадка на филм за Джони Кеш. Ето кои са местата, където можеш да облечеш черна булчинска рокля и на никой няма да му се стори странно.

Замислям се върху всеки от трите варианта, после питам:

— Ами Берлин?

— Какво Берлин?

— От Института за съвременни изследвания там ми предложиха специализация. Ако приема, догодина ще прекарам известно време в Берлин.

— Хмм, логично е — казва Еюп, изведнъж е станал сериозен. — Ще бъдем като Източен и Западен Берлин, изключително различни и доскоро независими, а сега изненадващо обединени.

МАЛКИ ЖЕНИ, ГОЛЕМИ СЪРЦА

Когато бях младо момиче, сред любимите ми литературни героини беше Джо от „Малки жени“. Джо писателката. Джо мечтателката. Джо романтичната идеалистка, независимата сестра, която обича приключенията. Бях ужасена, когато само за да си отмъсти, сестра й Ейми изгаря ръкописа — в един-единствен екземпляр. Трябваше ми много време, за да простя на Ейми, въпреки че в края на краищата самата Джо не бе съвсем невинна, тъй като не бе поканила Ейми на една пиеса и за малко да я удави, докато се пързаят със зимни кънки по леда. При всички положения разказът за четирите сестри Марч по време на Гражданската война в САЩ изобщо не приличаше на живота ми като дете на самотна майка туркиня, но пак много неща ми бяха познати: отсъстващият баща, борбата с паричните затруднения, несъответствието по отношение на общоприетите роли на половете... Силата в думите на Луиза Мей Олкът беше в това, че тя бе създала общо значима сага, споделяна от милиони навсякъде. Искане доста голяма магия, та след едно столетие да „пренесеш“ разказ, написан в края на деветнайсети век, до читатели навред по света.

Жена, изпреварила времето си, писателка, която се прекланя пред Гьоте, Луиза Мей Олкът също има предпочитания към Джо и донякъде прилича на нея: пълна с енергия, идеи и мотивация. Историите, разказани в „Малки жени“, имат много допирни точки с живота в семейството й, където тя е втората от общо четири сестри. Олкът наблюдава внимателно хората, които среща, поглъща диалозите, които чува, и после ги вмества в повествованието си. Вечно замисля нови книги, изживява фабулата наум, твори, където я застигне вдъхновението, решена е да печели от писане. „Никога не съм имала кабинет — казва веднъж. — Работа ми вършат всяка хартия и писалка, единственото, което ми трябва, е стар атлас върху коленете.“

След като излиза от печат, „Малки жени“ носи на авторката си слава и успех, надхвърлящи скромните й очаквания. Олкът пише ненаситно, понякога забравя да се храни и да спи. Читателите и критиците искат продължение на историята и това вероятно я е и

мотивирало, и ограничавало. Първоначално писателката не смята Джо да се омъжва, иска тя сама да си изкарва с пот на челото хляба, но издателят е на друго мнение. Заради постоянния натиск, който и той, и други оказват на Олкът, тя въвежда в живота на Джо и мъж: професор Беър. И читателят знае, че Джо е разкъсвана между два подтика: между отговорността пред семейството и желанието да храни личността и свободата си. „Ще се постарая да бъда каквато той обича да ме нарича: «малка жена», да не съм груба и дива, да изпълнявам дълга си тук, вместо да искам да съм някъде другаде...“ Джо се бори с очакванията, които семейството ѝ има за нея, и накрая избира брака и семейния живот пред писателското поприще, крайно решение, каквото самата Олкът няма да вземе никога.

Тя се отнася подозрително към брака като институция. Ясно ѝ е, че на жени, които искат да си стъпят на краката, ще им бъде трудно да се приспособят към семейния живот. „За много от нас свободата е по-добър съпруг от любовта“, заявява тя, като намеква, че понякога жената писателка може да намери свобода единствено като остане стара мома.

Сестра ѝ Мей, надарена и плодовита художничка, предпочела да живее в чужбина, е щастливо омъжена. Има вид на жена, постигнала всичко: успешна кариера и добър брак. Луиза Олкът сравнява самотата си с пълноценния живот на сестра си и казва: „Тя винаги получаваше каймака на всичко и го заслужаваше“. За беда, Мей умира малко след като ражда момиченце. Последното ѝ желание е новороденото, кръстено на леля си Луиза Мей и получило прякора Лулу, да бъде пратено при леля си и тя да го отгледа.

Така Луиза Олкът, която така и не се омъжва, се оказва принудена да се грижи за дъщерята на сестра си. Дарява на момиченцето цялата си любов и дори пише за него разкази, по-късно озаглавени „Библиотеката на Лулу“.

Във втората книга от поредицата „Малки жени“ — „Добри съпруги“, има великолепен пасаж, в който Олкът разказва за желанието на Джо, а според мен и за своето, да пише белетристика. Мисля, че това е едно от най-добрите описания на творческия процес изобщо, и всеки път, когато го чета, се усмихвам неволно: „Тя в никакъв случай не се смяташе за гений, но когато изпадаше в пристъп на писане, му се отдаваше изцяло и живееше блажено, без да забелязва

потребностите, грижите и лошото време — седеше щастлива, на сигурно, в един въображаем свят, пълен с приятели, почти толкова истински и скъпи за нея, както приятелите от плът и кръв“^[1].

Изключително работлива е, в природата ѝ има нещо от Чехов: „Не искам да живея, ако не мога да съм полезна“, заявява тя. Така и умира в Бостън през 1888 година, когато от старост вече не може да пише.

Родена на 22 ноември 1819 година, Мери Ан Евънс е срамежливо, затворено и чувствително дете, което обича да чете и да учи. Животът ѝ се свежда до едно преображение, до пътуване, превърнало я в неспокойната, волева и откровена писателка, позната на всички като Джордж Елиът. Когато е на трийсет и две години, тя се влюбва във философа и критик Джордж Хенри Луис. Той е женен, но бракът му е „отворен“ — дори според днешните представи. Жена му Агнес има любовна връзка с друг мъж и когато ражда от него, Луис с удоволствие твърди, че детето е негово. Въпреки че двамата си остават женени, те са престанали да се виждат като съпруг и съпруга. Мери Ан и Джордж живеят под един покрив. Тя приема синовете му като свои. Във викторианското общество не е нещо нечувано хората да имат извънбрачни връзки, но двамата са толкова открити в любовта си, че това поражда скандал.

Във време, когато жените писателки се броят на пръсти, тя не само пише на воля, но и става заместник-редактор на „Уестминстър Ревю“. Известно време се представя като Мариан Евънс — все още търси име и проверява какво е да вземеш мъжки псевдоним. В опитите да се разграничи от жените белетристички, пишещи любовни романи, решава, че ѝ трябва литературен псевдоним на мъж. В прослава на любовта си към Луис взима неговото име Джордж, а после се спира и на Елиът — за благозвучие.

През 1856 година Луис изпраща на издателя си разказ със заглавието „Тъжната участ на преподобния Еймъс Бартън“ с твърдението, че го е написал „един приятел свещеник“. В отговора си издателят съобщава, че ще го помести, и поздравява новия писател, задето е „достоеен за честта да бъде печатан и да получава хонорар“. Така започва нов етап в литературния път на Елиът. Тя държи да

остане възможно най-дълго инкогнито, да се радва на предимствата от това, че никой не знае коя всъщност е, и така да бъде недосегаема. Благодарение на литературния си псевдоним Елиът надскача мястото, което Викторианската епоха е отредила на двата пола, и успява да разшири зоната си на съществуване.

Една вечер, по време на увеселение, Луис чете на глас увлекателен разказ на Елиът и пита гостите какъв човек според тях го е написал. Всички стигат до извода, че авторът е мъж: завършил е Кеймбриджкия университет, високо образован е, че е семеен свещеник с деца. (Сходна е реакцията и когато разказите на Елиът са пратени на други писатели. Само Чарлс Дикенс е на мнение, че авторът явно е жена. Единствен той познава.)

Обичам да си представям тази сцена в жилище с високи тавани, с десетина-петнайсет гости, които, насядали удобно по меки канапета и фотьойли, отпиват от чашите и се споглеждат, докато слушат разказ от неизвестен за тях автор и се взират в разгорелия се в камината огън, а мислите им са на километри — те се опитват да познаят от какъв пол е писателят и не успяват.

В много четения си шедьовър „Мидълмарч“ който Вирджиния Улф описва със знаменитото „един от малкото английски романи, създадени за пораснали хора“, Елиът въвежда вълнуващ образ с името Доротея. Тя е умна, страстна, щедра и амбициозна, по всяка вероятност за прототип е послужила самата писателка. Учените феминисти открай време са разочаровани, че и Доротея, и другите женски образи на Елиът така и не постигат успеха и свободата, на които се радва тя. Но нима жената писателка трябва да създава измислени образци за подражание, с които да вдъхновява читателките си? Подобно на всички добри разказвачи, Елиът изпитва удоволствие да съчетава предизвикателствата и състраданието. „Ако изкуството не увеличава състраданието между хората, в нравствено отношение то не постига нищо“, пише тя. В разрез с разпространеното схващане Елиът не презира нещата, смятани за женски. Въпреки че има мъжки черти, мъжки литературен псевдоним, на който много държи, и известна предубеденост към писателките и дързостта, която по онова време се смята за черта, прилягаща само на мъжете, Елиът се радва в пълна степен и на своята женственост. Именно това необичайно съчетание направо омагьосва онези, които я познават лично.

След смъртта на Луис тя се омъжва за човек, който е с два̀сет години по-млад от нея и с когото има общи интелектуални интереси. Подобно на Зелда Фицджералд, и Джордж Елиът се влюбва първо в ума, подобно на Айн Ранд, е доста властна в личните си отношения. Умира скоро след това, през 1880 година, на шейсет и една. Погребана е на гробищата „Хайгейт“, на парцел, запазен за религиозни дисиденти — дори в смъртта не е като всички останали.

Луиза Мей Олкът и Джордж Елиът, две писателки, живели по едно и също време и с еднаква страст към писането, едната смятана за автор, отстояващ женското начало, а другата известна с това, че се отърсила от всичко женско, и двете еднакво оригинални по свой начин. Те ми напомнят през вековете и културите, че освен общоприетия брак и майчинството има и други пътища за жените. Бракът може би е не толкова правна или обществена институция, колкото книга, очакваща тълкуване. Всеки читател внася своя поглед върху текста и накрая чете разказа различно.

---

[1] Alcott, I. M. Good Wives. Mont., 2010, p.29. ↑

ЕДНА СИНЯ, ЕДНА РОЗОВА

Две години, след като съм казала в Берлин „Да“, треперя като листо на пода в банята в Истанбул. Плочките по стените са изумрудени, с изрисуван по тях тъмнозелен бръшлян, който съответства напълно на настроението ти, ако си се разтреперил като листо.

Последната година и половина съм преподавала в Университета на Аризона блискоизточни науки. След като се преместих от леденостудения Ан Арбър в слънчев Тусон, трябваше да сменя напълно гардероба си, който, слава богу, се състоеше от два куфара. През цялото това време сновях като луда между Тусон и Истанбул, а сега съм тук — седя, облежната на ваната, и си поемам дълбоко въздух, за да успокоя сърцето си, което бие като обезумяло.

Държа мъничък предмет. Странно ми е, че отдавам такова значение на някакво си малко пластмасово нещо, но наистина е така. Отзад на кутийката, откъдето съм го извадила, пише: „Ако върху екранчето се появят две черти, това показва бременност. Само една синя черта означава, че не сте бременна“.

В този миг обаче се старая да не гледам екранчето и съм насочила вниманието си към всички други дребни подробности, например към срока на годност и мястото, където е изработен предметът. Направен е в Китай. Заради това платих за него една трета от цената на другите домашни тестове за бременност в аптеката. Питам се доколко изобщо може да му се вярва. Нали по вестниците пише, че китайските играчки предизвиквали алергии? Дали и китайските тестове за бременност не грешат в резултатите?

По-интересно ми е да знам доколко сигурен е продуктът в ръката ми, отколкото какво е физическото ми състояние, но въпреки това погледът ми се плъзга надолу към бялото екранче. Облекчение. О, чудесно! Има само една черта. Синя. Не бях готова за втората. Сега вече мога да тръгна. Но дълбоко в себе си не мога да се отърся от някакво неприятно подозрение и нещо ми подсказва да не бързам, да

не съм толкова припряна. После, точно както и очаквах, се появява — малко по малко — и розовата черта.

Защо първо не се показва розовата и чак след това синята? Или защо не изникват едновременно? Така няма да седиш на тръни и да се страхуваш. Дали китайските производители не са направили теста такъв, за да е по-вълнуващо за жените?

Трябват ми няколко минути, докато спра да се разправам с китайските производители и осъзная в какво положение съм. Бавно, но сигурно, умът ми си дава сметка за онова, което сърцето вече е приело: бременна съм.

И сега какво? Имам нужда да поговоря с някого, но с кого? Първото, което ми хрумва, е да се допитам до Палечките. Но бързо се отказвам. Засега не мога да им кажа нищо. Особено на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, която, опасявам се, ще вземе да срути стените. Или на Госпожица Циничната Интелектуалка — определено не мога да кажа и на нея. Струва ми се неуместно да разговарям дори с Дамата Дервиш. Тя няма да ме посъветва как да изляза от трудното положение и ще каже да се оправям сама. Но съм изпаднала в такава паника, че не е по силите ми да го постигна.

Щом не мога да поговоря с тях, към кого ли да се обърна?

Точно тогава се сецам за Мама Сутляш. Само тя от Палечките разбира от бебета и бременности. Но къде ли е сега? Как е? Не съм разговаряла с нея от онази нощ при Дървото с мозъка. Трябва спешно да я видя. Но дали тя ще поиска да говори с мен? Сигурна съм, че и да ѝ изпратя покана, Мама Сутляш ми се сърди и няма да отговори. Вероятно се налага да я потърся сама.

И този път взимам трепкаща свещ и се спускам в лабиринта на душата си. И този път ми се струва, че тук, долу, ще се изгубя, понеже няма пътни знаци, няма и светофари. Не знам къде живее Мама Сутляш и не си представям как изглежда домът ѝ.

След едночасово лутане намирам къщата ѝ. Направена е от кутия за прясно мляко, има си и дантелени пердета и саксии с лалета, карамфили и зюмбюл по перваза. Натискам звънеца. Той чурулика като пеещи птици.

— Какво искаш? — пита Мама Сутляш, след като отваря вратата и ме вижда.

Облечена е в рокля на рози и е прихванала косата си с шноли в най-различни цветове. Струва ми се понапълняла. Обута е в цикламени чехли с помпони. Отпред е с червена престилка на бели точки, в горния ѝ край пише: „Най-добрата готвачка“. Из къщата се носи божествена миризма. На нещо сладко, дъхаво като плод.

— Извинявай, че ти разбих сърцето — подхващам смирено аз. — Не знам какво да направя, за да ми простиш, и ме е страх, че може би съм закъсняла. Но има нещо, което трябва да обсъдим спешно. Може ли да вляза?

— Съжалявам — отвърща тя ледено. — Малко бързам, нямам време за теб. — Поглежда през рамо към кухненския плот — аха, и да ми затръшне вратата под носа. Може и да го направи. — Готвя на печката — обяснява Мама Сутляш. — Телешки кебап с артишок. По специална рецепта, която изисква пределно внимание. Освен това варя ягодов мармалад. Ако кипне, ще се захароса. Трябва да се връщам към работата.

— Чакай, моля те. — Думите засядат на гърлото ми, но все пак успявам да изрека членоразделно едно изречение: — Слушай, не знам какво да правя и съм уплашена. Имам нужда да поговоря с някого, другите Палечки обаче няма да ме разберат. Можеш да ми помогнеш само ти.

— И защо така? — вдига тя вежда.

— Защото съм бременна.

Най-неочаквано вратата се отваря широко, всичко се оглася от радостен писък, а Мама Сутляш изхвърча навън с грейнало лице и разперени ръце. От щастие скача нагоре-надолу. Никога не съм виждала човек, който да се радва толкова от новина, и за миг се притеснявам, че Мама Сутляш е полудяла.

— Честито! — вика тя с цяло гърло и ме гледа с широко отворени очи, като дете в цирк.

— Изслушай ме, моля те. Толкова съм объркана, че не знам какво да правя и как да се чувствам. Да ти призная, май не бях готова за такова нещо.

— Страхотно! Невероятно! О, благословена да си! — крещи отново Мама Сутляш. — Влизай, влизай, ела да хапнеш. Сега трябва

да се храниш по-добре.

През следващия час не правя друго, освен да се тъпча. Макар и да не успява да ме убеди да хапна месо, Мама Сутляш ме кара да изгълтам щедро парче малинов чийзкейк, а после ми пъха в устата домашни пасти и супена лъжица мармалад. След като се уверява, че не мога да хапна и залък повече, се обляга — изведнъж е станала сериозна.

— Така, така. Ето как стоят нещата — заявява Мама Сутляш. — Значи си опряла до помощта ми?

Промяната в гласа ѝ не ми допада, но въпреки това кимвам.

— Добре де. Ще ти помогна. Но при едно условие.

— Какво?

— Политическият режим трябва да се промени. Няма повече да живеем във военен режим, ясно ли е? Приключихме с този преврат.

— Разбира се, определено — потвърждавам като добра овчица. — Винаги съм искала Хорът на несъзвучните гласове да се доближи до пълнокръвната демокрация. Това ще бъде началото на нова епоха.

— Понеже стана дума за това... — подхваща Мама Сутляш, но изведнъж получава пристъп на кашлица.

— Нещо ти заседна на гърлото ли?

Мама Сутляш идва на себе си.

— Нека бъде ясно едно — отсича тя. — Не се застъпвам за демокрацията. Всъщност искам да се върнем отново към монархията с тази малка разлика, че този път царица ще бъда аз.

Сигурно се шегува. Тъкмо да изсумтя, когато нещо в очите ѝ ме спира.

— Имаше ли демокрация, когато бях онеправдана? — пита Мама Сутляш. — Защо сега, когато съм се нагърбила с всичко, да търпя демокрация? Око за око, зъб за зъб. Крайно време е вълната да се обърне.

Изведнъж започва да ме дразни, почти да ме плаши.

— Върви да ми направиш златна корона — подканя Мама Сутляш. — Онези двете, най-лудите, вече не са на власт. Ще ги пратя да гният в Алкатраз!

— Вътре в мен и Алкатраз ли има? — питам.

— Няма, но аз ще построя — рева тя. — Най-последно ролите са разменени. Je suis l'etat!^[1]

На връщане се отбивам у Госпожица Циничната Интелектуалка и ѝ съобщавам новината. Тя ме слуша, без да казва и дума, пребледняла е като платно. Двете отиваме заедно в жилището на Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и я предупреждаваме, че предстои смяна на властта.

— Не можеш да ни разкараш просто така — възразява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, но в гласа ѝ няма сила.

— Не можеш да ни причиниш такова нещо — повтаря като нервен папагал и Госпожица Циничната Интелектуалка.

— Не съм в състояние да направя нищо — отбелязвам аз. — Тази бременност промени всичко. Към днешна дата с преврата ви е свършено.

Вътре в мен първо имаше олигархия, после преврат.

Сега в Моите земи се възцари монархия.

---

[1] Аз съм държавата! (фр.). — Б.а. ↑

ЧАСТ ПЕТА
В РЪЦЕТЕ НА СЪДБАТА

ДНЕВНИК НА БРЕМЕННОСТТА

Пета седмица

Днес на престола се качи Мама Сутляш. Разхожда се с корона на главата, носи в ръката си скиптър с размерите на кибритена клечка. За да изглежда по-висока, напоследък носи високи токове. Ако трябва да се придвижи от едно на друго място, я пренасям на носилка, с каквито носят големците от Изтока. Скромната румена жена, с която се запознах в самолета, е изчезнала. На нейно място се е появила тиранка.

Първото, което прави Нейно Величество царицата, е да въведе нова конституция. Член първи гласи: „Майчинството е свещено и почитено и трябва да се зачита като такова“. Неоспоримо, недосегаемо, неподлежащо на промяна.

Днес и най-безобидните нападки към брака и майчинството ще бъдат наказвани от закона. Книгите на Симон дьо Бовоар бяха иззети и изгорени на огромна клада. Силвия Плат, Дороти Паркър, Анаис Нин, Зелда Фицджералд и Севги Соисал са строго забранени. Сега, по време на бременността, ми е разрешено да чета само една от тях.

Мама Сутляш ми позволява да държа подръка само една книга.

— Чети „Малки жени“. Те ще ти напомнят колко важни са семейните връзки и така ще те подготвят за майчинството — заявява тя.

— Но аз чета отдавна тази книга — недоволствам аз.

— В такъв случай просто иди и я разлисти още веднъж.

Разбирам, че за Мама Сутляш е все едно дали ще четеш книга, или ще плетеш пуловер. Точно както можеш отново и отново да плетеш една плетка или години наред да готвиш една рецепта, можеш да се задоволиш и само с няколко книги върху лавицата и да си ги препрочиташ.

Шеста седмица

Тази седмица научих, че не е задължително сутрешното гадене да бъде сутрин. Можеш да го получиш по всяко време.

— Мамо Сутляш, през цялото време се чувствам уморена и ми се спи, сякаш мъкна чувал с камъни — оплаквам се аз. — Как ще издържа?

Тя удря със скиптъра по земята толкова шумно и силно, че подът под краката ми се разтреперва.

— Ще издържиш, както са издържали майките, бабите и прабабите ни. Ами селянките, които раждат направо по нивите, след като цял ден са превивали гръб? Те разрязват пъпната връв с каквото имат подръка и без изобщо да роптаят, отново се запретват да прибират реколтата.

Приличам ли на селянка героиня? Дори не мога да различа ечемик от елда, но не дръзвам да го напомня на Мама Сутляш.

— Пак бъди благодарна, че не си се родила слоница — заявява Мама Царицата. — Ако беше слоница, щеше да си бременна двайсет и два месеца! Бъди признателна, че си се родила под щастлива звезда.

Тъжна, че не съм селянка, но щастлива, че не съм слоница — така мога да обобщя настроението си тази седмица.

Осма седмица

Не проявявам интерес към храната, интересуват ме само закуските. И тъй като повечето закуски са натъпкани с калории, се притеснявам, че накрая ще стана като дебелианата от парахода.

За да си набавя по-здравословни закуски, отивам на пазар и купувам: нискомаслени бисквити, нискомаслени гевречета, нискомаслено прясно мляко, нискомаслено кисело мляко, нискомаслено сирене и оризови крекери без сол. След като се прибирам, Мама Сутляш скача от престола си и оглежда една по една покупките в пазарския плик.

— Това пък какво е?

— Нищо, разни неща, които да хапвам от време на време — обяснявам аз.

Тя изстрелва като с катапулт плика през прозореца.

— Ужас! Как не те е срам! Никаква сол, никаква захар, нискомаслено, обезмаслено. Какво е това? Това тук да не е клиника за отслабване? Кой ти мъти главата, Незабравка Бовари ли? Само да си посмяла да я слушаш тази никаквица!

Озадачена и обидена, се замислям какво да ѝ отговоря, ако изобщо ѝ отговоря.

— За теб само едно има значение — да ядеш каквото е полезно за детето — заявява в заключение Мама Сутляш. — Чудо голямо, ако напълнееш и от четирийсети станеш четирийсет и осми размер, кого го е грижа?

Бузите ми пламват виновно. Дали не е права? Дали за мен външният ми вид не е по-важен от здравето на детето? Научавам от Нейно Величество царицата една съществена човешка истина, че литературният псевдоним на майчинството е „вина“.

Колкото да се отърва от тази вина, излапвам огромна кутия бисквити с лешници. А дори не обичам лешници.

Дванайсета седмица

Кристиан Аманпур взема по телевизията интервю от сираците на починали от СПИН в Африка. Екипът на Си Ен Ен се е разположил в барака и е подредил камерите по застлания със слама под. Природата там е сурова, не прощава. Стиснала кърпа в ръката си, гледам и плача.

Напоследък се разплаквам от какво ли не. На електрическия стълб зад ъгъла са окачени чифт обувки, избелели сини кецове „Конвърс“ и всеки път, когато минавам покрай тях, усещам как в мен се надига скръб. Питам се на кого ли са гуменките. Как са се озовали там, горе? И в дъжд, и в пек са на стълба — сам-сами, толкова беззащитни.

Де да бяха само кецовете! Към тях се добавят хлапетиите, които се бият на детската площадка, двете улични котки, спречкали се за парче месо в кофите за боклук, кльощавият уличен търговец кюрд, който продава кебап с червиви кестени, съседката, която тупа през прозореца килима си и сипе прах върху минувачите, топящите се айсберги на Антарктика, замърсяването на атмосферата, безпътицата в Палестина, смачканата филия хляб на земята. Всичко е толкова потискащо. Светът се разпада в пръстите ми като пясъчник от вятъра и дните ми са обагрени с тъга.

По вечерните новини дават куче, мъничък териер с кафяви уши и бяло телце. На врата му е завързана огромна джуфка. Кученцето е на пенсионирана учителка по химия. Учителката свири на пиано, а палето

седи в краката ѝ и вие под негов съпровод. Гледам сцената и се просълзявам.

— Защо плачеш пак? — пита Еюп, чието пословично търпение е на път да се изчерпи.

— Клетото кученце — хлипам аз.

— Какво му е клетото на кученцето? Вероятно го хранят по-добре от хиляди деца, които всяка вечер си лягат гладни.

— Всяка вечер хиляди деца си лягат гладни — повтарям и, аха, да ревна.

— О, боже, защо ли си отворих устата — казва тихо Еюп.

Той не ме разбира. Как да го накарам да проумее, че ми е мъчно за кученцето? Мъчно ми е за всички териери с джуфки на врата. Мъчно ми е, защото все ламтим за лустрото на славата, мъчно ми е, защото не можем да преглътнем, че някой ден ще умрем, мъчно ми е, защото са ни прогонили от Райската градина — усещам тежест в гърдите си само защото съм най-обикновен човек. Не мога да дишам.

Шестнайсета седмица

Мама Сутляш ми връчва кутийка с компактдискове.

— Вземи ги и чуй всеки поне по три пъти — заповядва ми тя.

Поглеждам кутийката и мърморя:

— Но аз всъщност не обичам опера.

— Не са за теб, за бебето са — оповестява Мама Сутляш и пуска до дупка плейъра.

След миг в стаята, а и в целия квартал екват „Ловци на бисери“ на Жорж Бизе.

Жената отсреща, която си тупа килима, надзърта от прозореца и се оглежда наляво-надясно, за да види откъде идва плътният мъжки глас. Изведнъж лицето ѝ се сгърчва от ужас: тя е разбрала, че музиката гърми от нашето жилище. След като присвива тъмни пронизващи очи, се визира през прозореца ни в разтрепераната ми душа.

— Би ли намалила звука? — моля аз Нейно Величество.

— Защо? Бебето получава първа представа от културата — и учи френски. Не знаеш ли, че докато са в утробата, децата чуват звуците?

Тя слага друг диск. Долитат звуците на дъжд, който барабани по покрив, после блеене на кози и подрънкване на хлопатари в

далечината.

Смаяна, питам:

— Това пък какво е?

— Ведрите звуци на Майката Природа — обяснява Мама Сутляш. — Записани са специално за бременни. Действат им успокояващо. Отлично средство, ако не можеш да заспиш, не ти трябват никакви лекарства.

— Нямам проблеми със заспиването, всъщност спя много — отвърщам, като се опитвам да я вразумя и да не избухна. За бебето не знам, но мен тези звуци вече ме вбесяват. — Мен ако питаш, птиците, които чуруликат под дъжда в Австралия, могат като нищо да ти докарат безсъние.

— Тогава какво ти се слуша? — пита Мама Сутляш.

— Пънк, постпънк, индъстриъл метъл. Ето каква музика слушах през цялото време, докато пишех романите си. Няма да ми дойде зле малко Pearl Jam, Chumbawamba, Bad Religion...

— И дума да не става — отсича свъсена тя. — Забрави ги тези просташки звуци. Сега не правиш роман. Правиш бебе.

И така цяла седмица в „Кузгунджук“ един от най-тихите и стари квартали на Истанбул, кънтят мучене на крави, квакане на гъски, бухане на бухали и френски арии.

Осемнайсета седмица

Вече не плача толкова много, затова пък всичко ми мирише странно. Като ловджийска хрътка, пусната в гората, прекарвам деня с издути ноздри и търся откъде ми мирише на щипка джинджифил, сложена в огромна тенджерка зеленчукова супа, на водорасли, въпреки че съм на километри от морето, на саламура върху щанд в магазин на пет пресечки от нас. Разхождам се като Жан-Батист Грьонуй от „Парфюмът“ на Патрик Зюскинд.

Сред всички миризми има една, от която ми се повдига, и аз побягвам в обратната посока: кокосов орех.

Кой да предположи, че Истанбул мирише на кокосови орехи! Да си рече човек, че градът е вдигнат на тропически остров. Кокосовите орехи и лепкавата им миризма са буквално навсякъде: ароматизаторите по огледалата за обратно виждане в такситата, течният сапун по

обществените тоалетни, белите стърготинки, с които са поръсени отгоре тортите, свещите по кафенета и ресторанти, бисквитите от промоциите в супермаркетите. Кога турският народ е обикнал толкова кокосовите орехи?

Истанбул е голям кокосов орех, разрязан на две. Едната половина е азиатската част, другата — европейската. Няма къде да се скрия.

Двайсета седмица

Разбрахме какво е детето. Момиче.

Аз съм щастлива. Еюп също. Мама Сутляш е на седмото небе.

— Много по-лесно е да обличаш невръстни момиченца, освен това е и доста по-забавно — заявява тя с блеснали очи.

Обличаме новородените момиченца в бледорозово, тъмнорозово и цикламено, а новородените момченца — в тъмносиньо, кафяво и морскосиньо. На малките момиченца им купуваме кукли Барби и чаени сервизчета, на момченцата — автомати „Калашников“ и камиончета. Питам се дали мога да възпитам дъщеря си различно.

— Какъв е смисълът да си блъскаш главата върху такива безполезни неща? — пита Мама Сутляш, след като споделям с нея какво си мисля. — Дори да обличаш дъщеря си в сапфирено и изумрудено, веднага щом тръгне на училище, тя ще се пристрасти към розовото. Ще поиска да се облича като приятелките и любимите си героини. Барби има розова къща, Дора Изследователката е по розови панталонки, Котенцето Кити също е розово. Защо се опитваш да вървиш срещу течението?

Същата нощ насън плувам в река, розова като захарен памук. Никога не сънувам цветни сънища — най-малкото не помня да съм сънувала. Вълнувам се, че ми се е присънил такъв, пък бил той и розов.

Двайсет и първа седмица

Отивам тайно да се видя с Госпожица Циничната Интелектуалка. Както винаги, я откривам в град, който като Ню Йорк прелива от идеи, зад богато украсена желязна врата, със стени, все така облепени с плакати на Че Гевара и Марлон Брандо. Пак е облечена в набрана

хипарска рокля. Окачила е на врата си гердан от големи сини и лилави топчета.

— Красив е — казвам аз.

— Харесва ли ти? Изработен е от селяните, които живеят край Мачу Пикчу. Купих го, за да подкрепя местните хора против неумолимия глобален капитализъм.

Усмивхам се неволно. Беше ми домъчняло за Госпожица Циничната Интелектуалка, единствена тя от Палечките може да ти говори за най-обикновен гердан и после внезапно да се прехвърли на анализа на корпоративната глобализация.

— Е, как върви бременността? — пита тя.

— Добре, видях бебето на ултразвук. Прекрасно чувство.

— Хмм — отвърща Госпожица Циничната Интелектуалка.

— Но се чувствам малко куха. Не правя друго, освен да спя, да плача, да ям и да усещам миризмата на кокосов орех. — Гласът ми потреперва леко. — Истината е, че съм закопняла за задълбочените ни разговори.

Госпожица Циничната Интелектуалка си поглежда краката, сякаш именно те са виновни за положението.

— Преди ние с теб говорехме за романи, филми, изложби и политическа философия. Ти плюеше всичко, злословеше срещу всички, критикуваше културната хегемония... Загубих връзката с книгите. Освен с „Малки жени“ де.

Госпожица Циничната Интелектуалка пали цигара, но вижда лицето ми и веднага я гаси. Спомнила си е, че съм отказала цигарите.

— Наистина ли ти липсвах? — пита ме.

— И още как!

— Ти на мен също. Четяхме с часове и одумвахме другите писатели. Беше забавно. Вече нямаме възможност да го правим. — Тя претегля нещо наум и после ни в клин, ни в ръкав ми намигва. — Ела да почетем Севги Сойсал.

— Но аз не мога. Тя е в списъка на забранените писатели — отвърщам несигурно.

От гняв Госпожица Циничната Интелектуалка пламва до лилаво.

— Я стига — ревна. — Тази Мама съвсем се оля. Никой не може да забрани книга.

Съгласявам се.

Госпожица Циничната Интелектуалка отваря напосоки една страница и започва да чете, а аз слушам гласа ѝ, напевен като приспивна песен.

Леля Роза вярваше, че все ще дойде ден, когато ябълката ще бъде ябълка, а бащата — баща, когато войната ще бъде война, а истината — истина, когато любовта ще бъде любов, и писне ли ти, наистина ти е писнало, когато бунтът ще си бъде бунт, а тишината — тишина, когато несправедливостта ще бъде несправедливост, редът — ред, а бракът — брак.

Двайсет и втора седмица

И аз не знам откъде Нейно Величество царицата е разбрала, че съм ходила при Госпожица Циничната Интелектуалка, но е разбрала отнякъде. Притеснявам се, че ще ми вдигне скандал, тя обаче не го прави.

— Значи ти е липсвало да четеш книги — въздиша Мама Сутляш, сякаш при самата мисъл се уморява.

После вади от палтото си пакет.

— Какво е това? — питам я.

— Купих ти подарък — отвърща тя. — Реших, че сигурно ще му се зарадваш.

След като отварям пакета, отвътре изпада книга: „Моето бебе и аз“. Както личи, Мама Сутляш вече я е чела. Някои изречения са подчертани, някои глави са отбелязани със звездичка: „Как да подготвите бебешката стая“, „Страхотни рецепти за пюрета“. Благодаря ѝ и оставям книгата. Някой път ще я прочета.

На Мама Сутляш не ѝ убягва, че не съм особено въодушевена.

— Добре де — съгласява се тя. — Може би се поувлякох, когато забраних книгите ти и изгорих всички химикалки и хартия в къщата.

Аз мълча.

— Ти си човек, свикнал да се изразява с писане. Затова ще ти предложи нещо. Защо не напишеш писмо на бебето си?

Усмехната, кимвам. Това е най-добрият съвет, който някога съм получавала от Нейно Величество.

Двайсет и пета седмица

Скъпо бебе (още не знам как се казваш, дано не възразяваш да те наричам така),

Това е първото писмо, което ти пиша. Навремето четох как в някои традиционни племена смятат, че бебетата сами си избират родителите. Тогава се изсмях, но сега ми се струва правдоподобно. Представям си как седиш на небето заедно с ангелите и разглеждаш подвързан с кожа огромен каталог със снимките на възможните майки. Под всяка снимка има кратко описание. Ангелите обръщат изключително търпеливо страниците. Ти разглеждаш като купувач всички кандидатки.

— Не тази — казваш. — Не, не и тази...

Пред очите ти се изнизват лекарки, инженери, домакини и предприемайки. Макар и да има много достойни кандидатки, жени, които си вършат добре работата и са постигнали много, ти ги подминаваш.

Точно тогава ангелът разлиства поредната страница и изскача моята снимка. Не е особено добра, косата ми — за кой ли път — не е сресана и гримът ми е размазан. Облечена съм с няколко ката дрехи — като лукова глава. Под снимката ми има описание: *Умозрителна и разпиляна, понякога склонна към безразсъдство, още не намерила себе си, търси неуморно отговори. Обича да разказва истории. Писателка. Журналистка. Литераторка.*

Не знам защо от всички майки във Вселената накрая си избрало мен. Може би си шантаво момиче. И ти се вижда скучно да имаш идеална майка. Или може би вече ме познаваш по-добре, отколкото се познавам самата аз. Може би съзираш в мен някакви възможности. Може би искаш да ми помогнеш да се преборя с недостатъците си. Можеш да ми бъдеш водачка, учителка.

Както вече казах, нямам представа защо си избрало мен, но искам да знаеш, че за мен това е чест. Дано никога

не съжаляваш за решението си и не кажеш: „О, защо от всички майки във Вселената избрах точно тази?“.

С обич, твоя майка, която очаква с нетърпение да
дойдеш: Елиф

Двайсет и осма седмица

Мама Сутляш настоява да съм ходела на йога за бременни. Трябвало да усвоя някои техники на дишане.

— Не се притеснявай, мога да си дишам много добре — заявявам аз.

Но тя си знае своето. Иска да родя естествено и здравословно, както според нея са раждали в миналото нашите прапрабаби. Не й напомням, че прародителките ни едва ли са се занимавали преди раждане с йога.

Двайсет и девета седмица

На курса по йога има десет жени. На девет от тях коремът им стига чак до носа. Или терминът им е близо, или от занятията се издуваш като балон, напълнен с горещ въздух. Докато ни учи как да дишаме, инструкторката може би ни помпа с топъл въздух.

В помещението не е бременна само тя — атлетична весела бразилка с дълга къдрава кестенява коса. Посреща ме с перленобяла усмивка и ме представя на групата.

— Нека кажем на Елиф и детенцето й „добре дошли“ в нашия кръг на любовта — казва инструкторката и след като затваря очи, се понася нанякъде.

— Здравейте — поздравявам всички в групата, но и те са със затворени очи.

— Нека първо прочистим чакрите си. И да подсилим личната си енергия. След това ще упражняваме техниката за дишане Пранаяма. Ще усетим как енергията се издига по Сушумна към главата ни и после се съединява със Сахасрара.

Въпреки че нямам представа какво се очаква да правим, повтарям движенията на останалите: сядам с кръстосани крака на пода, затварям очи и се опитвам да се съсредоточа върху този нов език.

— А сега да усетим аурата, обвила като топла ръкавица тялото ни — казва преподавателката. — Чувствате ли колко е нежна, почти копринена?

За мое изумление наистина усещам нещо, ново присъствие — с тази малка подробност, че то не обвива нежно тялото ми, а ме ръга грубо по рамото.

— Хайде всички да кажем на тази наша нежна енергия: „Радвам се да се запознаем!“ — продължава инструкторката.

— Радвам се да се запознаем — пелтеча аз.

— Аз също — еква веднага отговорът и от изненада аз направо подскачам.

Гласът ми е странно познат. Обзета от подозрения, отварям очи и виждам, че Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов стои на рамото ми и ме гледа вторачено.

— Какво търсиш тук? — шушукам ядосано.

— А, нищо. Не сме си говорили отдавна и ми стана любопитно какво правиш с живота си.

— Е, ето ме.

— Явно разполагаш с много време, щом се занимаваш с такива глупости — продължава тя. — Последния път, когато те оставих, пишеше романи. Я се погледни сега!

Не знам какво да отговоря, затова чакам следващото изречение.

— Ставай, сега би трябвало да пишеш белетристика. Разкази, идеи, сюжети, светът на въображението... Всички те те чакат. А ти си седнала тук да отваряш чакри и да мърмориш индийски думи, които дори не можеш да произнесеш! О, жалко, че не ме послуша, когато те посъветвах да си вържеш тръбите.

През това време инструкторката обяснява усърдно:

— На санскрит йога означава „да обединя“. Нашата цел е да постигнем единство на тяло, ум и душа.

Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов сумти:

— Ами единството на Палечките? Страдаме ужасно при тази монархия, най-ужасната досега.

— О, я стига — казвам аз. — Военният ви режим беше още по-страшен.

— А сега ще навлезем в царството вътре в нас, където ще медитираме под ударите на сърцето си — допълва инструкторката. — Така ще се слеем с вселената.

— Тръгвам си — отсича Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. — Пък ти стой тук и се сливай с каквото си искаш за двеста и петдесет лири на час.

Без да обръща внимание на опитите ми да кажа нещо, тя скача върху перваза на прозореца, козирува и си тръгва. Аз затварям очи и седя, без да се помръдвам, но полза никаква. Вече не мога да се оставя във властта на йогата. Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов може би е права. Не мога да се слея дори с Палечките вътре в мен, камо ли пък с вселената.

Трийсет и втора седмица

Ходя заедно с Мама Сутляш на пазар и прекарвам доста часове в магазините за бебешки стоки. Не съм и подозирала, че има цяла модна индустрия за бебета с колекции красиво облекло. То е толкова прелестно и толкова скъпо, особено след като си спомниш, че всяка от дизайнерските дрешки ще бъде носена най-много няколко седмици, да не говорим пък, че детето ви постоянно ще повръща, ще се лигави по нея и ще се напишква.

Питам се колко от тези бебешки стоки наистина са ни нужни. Пластмасови патета, които писукат във ваната, одеялца от екологично чиста мериносова вълна, екологично чисти хавлийки за лятото, екологично чисти хавлийки за зимата, специални звънчета за детски колички, нетоксични четки, с които да миеш патетата за вана, дъсчици с вид на динозавърчета, с които да подпираш вратата и тя да не се блъска и затваря, светещи в тъмното стикери във формата на планети и звезди за тавана на детската стая...

Всички тези безбройни дрънкулки привличат като магнит Мама Сутляш. Стиснала кредитната ми карта в ръка, тя обикаля от магазин на магазин, решена да изхарчи за красиви розови бебешки нещица всичките ми пари до последната лира. Толкова се е залисала в

истерията си да пазарува, че ми иде да избягам. Но къде? Може ли една бременна да се скрие от майчинската си страна?

Трийсет и четвърта седмица

Тази седмица научавам колко важен е за бъдещата майка въпросът дали детето ѝ ще бъде умно. Нейно Величество направо е луднала. Хапове с Омега-3, дражета рибено масло и някаква течност, която вони ужасно... Тя ме тъпче с всичко това, убедена, че ако гълтам достатъчно такива неща, детето ще се роди с висок коефициент на интелигентност.

— Най-полезен е черният хайвер — оповестява тя. — Ако бременната яде по две супени лъжици на ден, нищо чудно да роди и гений.

— По тази логика всички на Каспийско море трябва да са страшно умни — напомням аз.

Мама Сутляш подминава хапливата ми забележка, като маха с ръка, все едно гони досадна муха.

— Прави каквото ти казвам — заповядва ми.

Не я разбирам тази обсебеност с коефициента на интелигентност. И то не само при Мама Сутляш. По чакалните пред лекарските кабинети, по телевизията, в блогове и електронни страници, по вестниците, навсякъде и през цялото време бременните търсят начини да повишат коефициента на интелигентност на децата си.

— Да предположим за миг, че тази теория за черния хайвер е вярна — преставам се да вметна аз.

— Добре — съгласява се Мама Сутляш.

— Да кажем и че майките в Турция са създали това „свръхумно дете“. И после какво? То се ражда и когато порасне достатъчно, за да проходи и да проговори, се изяснява, че е свръхталантливо. Че има дарба за музикант, художник, скулптор или математик. Обича да чете и още на пет години направо поглъща класиката.

— Накъде биеш? — усъмнява се Мама Сутляш.

— Въпросът ми е какво ще стане с тези захранени с хайвер бебета в среда, където никой не е възнаграден за това, че се различава от другите и има необичайни дарби. Какъв е смисълът да си мечтаеш

за умно бебе, а да не можеш да признаем творческите заложби на едно дете?

Мама Сутляш удря яростно със скиптъра.

— Стига! Знам откъде идват целият този хленч и вой — заявява тя. — Напоследък разговаряш с Госпожица Циничната Интелектуалка, нали? Срещаш се с нея зад гърба ми, а?

Изчервявам се като домат, млъквам и не казвам нищо повече.

Трийсет и шеста седмица

Вярно е. Продължавам да навещавам тайно Госпожица Циничната Интелектуалка. Дръпваме пердетата, заключваме и си говорим за книги, точно както в доброто старо време. Както приляга на истински интелектуалки, одумваме всички останали и клюкарим за тях, вирим си носовете, чувстваме се като най-ярките крушки по кристалния полилей на обществото. Превивам се от смях, когато Госпожица Циничната Интелектуалка се намята с чаршаф и вместо скиптър грабва шушулка зелен боб — ненадмината имитаторка е.

Веднъж ми казва най-неочаквано:

— Запитвала ли си се някога защо, когато се обръщат към невръстните си деца, майките употребяват местоимението „ние“?

— В смисъл?

— Помисли само. Говорят много странно. „Изцапахме ли се?“ казват. „Жадни ли сме?“ „В гащите ли се напишкахме?“

Извивам врат и слушам внимателно.

— Ако детето падне, майката подхваща: „О, миличкото ми то, паднахме ли? Няма страшно, не боли!“. Откъде знае дали боли, или не боли? Нали е паднала не тя, а детето?

— Да, права си — заявявам.

— Детето има свое си тяло, различно от тялото на майката, и затова онтологично е друг човек. Доста майки просто не го приемат.

— Много вярно — съгласявам се аз.

Гласът ѝ изведнъж омеква.

— Просто бъди такава, каквато си — подканя тя. — Не позволявай Мама Сутляш да те превърне в една от майките снежни топки.

— Какво ще рече „майки снежни топки“?

— Това са полуистеричките, които говорят пискливо като жаба играчка на децата си дори когато те вече не са бебета. И искат да ги кърмят, докато те влязат в университета. Покрай майчинството са превъртели. Живеят във вакуум. Целият свят за тях е снежна топка. Отвътре е пъстър и прекрасен, дума да няма, но заради прекалената опека му липсва въздух. Не ставай като...

Госпожица Циничната Интелектуалка не се доизказва.

— Кой? Аз ли? Никога! — отсичам самоуверено.

— Вододелът между майчинство и фашизъм е много тънък — заявява тя.

— Вярвай ми — отвърщам аз. — Няма да карам детето си да яде насила. Ако не му се яде, няма да яде. Още от самото начало ще му давам простор на действие и свобода. Ще видиш каква демократична майка ще бъда.

— Чудесно — възкликва Госпожица Циничната Интелектуалка. — Много съм доволна от голямото си Аз!

Трийсет и осма седмица

Тази седмица научих, че тялото на бременната принадлежи не на нея, а на всички жени.

Завчера, докато бях на пазар, една възрастна дама, която не бях виждала никога през живота си, дойде при мен и провери какво има в количката.

— О, купувате патладжани — възкликна тя с лице, върху което се беше изписал състрадателен ужас.

— Да — отвърнах предпазливо.

— Но в тях има никотин — допълни жената и се извърна към продавача, сякаш не друг, а той е виновен за невероятната грешка. — Бива ли такова нещо, да й давате патладжани! Вземете си ги обратно.

Момчето кимна, явно сметна жената за достатъчно авторитетна. Без да ме пита, извади от количката ми патладжаните.

— Заменете ги с броколи — нареди възрастната дама.

И този път продавачът я послуша.

— И малко спанак. Много е полезен. Да не забравяме и чушките! Каквото и да готвите, винаги добавяйте зелени чушки.

В количката ми се появи пакет спанак и четвъртинка зелени чушки.

— Приключихте ли с пазаруването ми? Може ли вече да си тръгвам? — попитах аз.

И двамата ми се усмихнаха.

Същото се случва и когато отивам в съседния плувен басейн. Всички жени изпитват потребност да кажат нещо, каквото и да било, само и само да ми помогнат да отметна още един ден от бременността.

— Внимавайте. Хлъзгаво е — казва една.

— По-добре стойте на сянка — предупреждава друга.

— Гледайте да не се гмуркате с корема напред — допълва жената до нея.

— Не гълтайте от хлора — включва се четвърта.

На улицата, в автобуса, на корабчето, по кафенета и ресторанти ме съветват хора, които изобщо не познавам. Ако някой случайно яде нещо, тутакси ми предлага половината.

Колкото и да повтарям „Не, благодаря“, настояват, докато не се съглася. И така, вървя и дъвча чуждите сандвичи и сладкиши. Не е важно, че никога не съм срещала тези жени и няма да ги видя никога отново. Където има бременност, всички се държат свойски. Когато всички се държат свойски, те ти нахлуват в личното пространство.

Средата на четирийсетата седмица

Обгърнала ме е вълна на спокойствие. Ветрецът разсейва полека маранята по хоризонта, в Истанбул са нацъфтели лалета: лилави, червени и жълти. Изведнъж светът се е превърнал в изтънчено място, а животът е райски. Усмихвам се толкова много, че мускулите около устата ми чак увисват.

Днес, докато минавам покрай електрическият стълб, забелязвам, че гугенките „Конвърс“ вече ги няма. Явно някой ги е свалил. Страхотно! Колко прекрасно е времето, колко добри са хората, колко синьо — небето. Какъв приказен свят!

— На това му се казва хормон на щастието — обяснява Мама Сутляш. — Произвежда се, когато наближи жената да ражда.

За пръв път през живота ми хрумва колко силно е влиянието на хормоните върху нас. Винаги съм смятала, че съм мислещ човек, който

прави избор и твори. Но колко от живота ни, от връзките, поведението и избора ни е подвластно на хормоните? Щом те са в състояние да повдигнат духа ни, могат ли да направят и обратното, да ни изстрелят в дълбините на тъгата? Но животът е прекалено красив, за да мисля върху такива тревожни неща, и аз не го правя.

Четирийсет и първа седмица

Паника! Вече е време и аз съм изпаднала в ужас. Нейно Величество царицата прави всичко възможно да ме успокои, но полза никаква. Точно сега само една от Палечките може да ми помогне. Трябва да поговоря с нея.

С корем чак до брадичката, като внимавам да не се подхлъзна, се спускам по стълбището в подземие на душата ми. Там, в град, духовен като Атонската планина, зад дървена врата откривам Дамата Дервиш, която седи с кръстосани крака на един лозов лист. Обута е със светлосини сандали, носи на врата си сребърен Хю.

— Може ли да поговорим, Дама Дервиш?

— Разбира се — отвърща тя. — Думите са дарове, които един човек поднася на друг.

— Добре, а помниш ли как навремето бях признателна, че не съм слоница? Сега съжалявам, че не съм. — Забелязвам какво се е изписало върху лицето ѝ и решавам да опитам друг подход. — Не съм готова за това раждане, не знам какво да правя. Девет месеца са много малко.

— Първо се успокой — отвърща нежно тя.

— Но какво ще правя?

— Нищо — отсича Дамата Дервиш.

— Как така нищо?

— Свикнала си през цялото време да правиш нещо и сега изпадаш в ужас, задето не ти се налага да правиш нищо. А това носи успокоение. Не се притеснявай, тялото ти знае какво да прави, а също бебето и вселената. Единственото, което трябва да направиш, е да капитулираш.

Думата *капитулираш* не ми харесва никак, затова прехапвам устна и въздишам.

— Знаеш ли, привържениците на суфизма смятат, че светът е майчина утроба — обяснява Дамата Дервиш. — Всички ние сме деца в утроба. Когато му дойде времето, трябва да напуснем този свят. Знаем го, а не ни се тръгва от тук. Страх ни е, че след като умрем, вече няма да ни има. Но смъртта всъщност е раждане. Проумеем ли го веднъж, вече няма да ни е страх от нищо.

Действа ми успокояващо на нервите да си представям, че светът е голяма утроба и че милиардите хора от всякакви раси и религии чакат да се родят в друг живот.

— Дама Дервиш! — подхващам. — Само как ми липсваше!

— И ти на мен — отвръща тя. — А сега върви и се остави в ръцете на съдбата, капитулирай. Останалото ще се нареди от само себе си.

Призори след два дни будя Еюп и двамата се отправяме спокойно към болницата. Оставям се в ръцете на съдбата и всички упражнения за дишане, йоги за бременни, черен хайвер, броколи и дори „Малките жени“ вече са без значение.

КНИГИ И ДЕЦА

В света на литературата рядко ще срещнете метафора, при която децата са оприличавани на книги, но затова пък често ще видите, че книгите са приравнявани към децата. Джейн Остин смята романите си за свои деца и говори за героините си като за „моята Ема“, „моята Фани“, „моята Елинора“. Джордж Елиът също нарича книгите си „мои рожби“. В същия дух в дневниците на Вирджиния Улф е пълно с редове, където писането се оприличава на майчинство. Примерите наистина са много, аз обаче се дразня, че тази метафора се употребява все от жени-писателки. Никога не съм чувала за мъж писател, който да нарича романите си свои деца.

Колкото и разпространена да изглежда метафората, има съществена разлика между бебетата и книгите, която не би трябвало да остава незабелязана. Човешките бебета наистина са голямо изключение в това, че веднага след като се родят, изискват огромни грижи и внимание. Безпомощно и беззъбо, новороденото дълго е напълно зависимо от майка си.

А при книгите не е така. Още от самото си раждане — от датата на издаване — те си стъпват на краката и веднага могат да плуват точно като новородените морски костенурки: да поемат развълнувано, упорито, несигурно от топлите пясъци на издателствата към необятните сини води — читателите.

Или романите може би приличат на току-що излюпени патета. Веднага щом отворят очи за света, те решават, че първият, изпречил се пред тях, е тяхната майка. „Майки“ могат да бъдат не само писателите, но и редакторите, преводачите и, да, преизпълнените с любов читатели. В такива случаи, родят ли се книгите, вече не се налага авторите им да ги държат под око или да ги обсъждат точно както не е нужно книгите да дават интервюта, да позират за снимки или да тръгват на обиколки, за да се представят. Не те, а ние, писателите и поетите, копнеем за признание и похвала. Иначе книгите не се нуждаят от това авторите да се грижат за тях.

Има една писателка, присмивала се на раздутото его и амбиции в света на изкуството и културата: легендарната Дороти Паркър. С ръст метър и петдесет, слабичка, тя вероятно не е изглеждала внушително, но и до ден-днешен думите, излезли от писалката ѝ, изумяват и развеселяват читателите. Наложила се като „най-остроумната жена в Щатите“ критичката с хаплив език от „Ванити Феър“ и „Ню Йоркър“ пише по най-различни въпроси, без да си крие ноктите. Тя е най-мълчаливата измежду участниците в прочутата Алгонкуинска кръгла маса^[1], но и досега си остава най-известната от тях.

Умее както никой друг да обича неподходящи, дори невъзможни мъже и страда често от нещастните си връзки, от депресия, помятания и един аборт. Но едва ли някоя от връзките ѝ е оставила върху живота ѝ такъв дълбок отпечатък, както брака ѝ с актьора и драматург Алън Кембъл, с когото ту се събират, ту отново се разделят. Като две планети, които кръжат по еднаква орбита, но така и не се срещат, двамата се уморяват взаимно до припадък — до онзи ден през 1963 година, когато Кембъл се самоубива. През годините самата Паркър оцелява след няколко опита за самоубийство и вероятно след всеки от тях се пропива все повече.

Като страдна защитничка на равенството между половете и гражданските права, Паркър критикува наложената представа за обществените роли от онова време. В стиховете, разказите и очерците си подлага на съмнение най-различни клишета и табути. В едно от по-ранните ѝ стихотворения откриваме обобщения ѝ възглед за живота:

*„Ако се въздържам да се веселя както мога,
вероятно ще постигна много,
но ще си остана такава,
защото пукната пара не давам.“*

Близкото ѝ приятелство с Дашиъл Хамет и Лилиан Хелман е любима тема на литературните историци. След години, попитана дали някога е имало съперничество между двете писателки, Хелман ще отговори: „Никога“. В отношенията си те са зависими и Хелман споделя: „Според мен между мъже и жени, дори между приятели трябва да има зависимост... Независимият човек не се притеснява от

зависимостта“. В контекста на параноята от началото на петдесетте години на ХХ век те доста бързо се озовават в прословутия черен списък на Холивуд^[2]. Не че им пука особено. Те са творци с уклон към саморазрушение, числят се към поколение, което пие, вдига скандали, спори и се смее на воля, и умират кой рано, кой в депресия.

Паркър не е голяма поклонница на романтичната любов, семейния живот и майчинството. Забележи ли на обществено място майка, която трепери на детето си, не пропуска възможността да я осъди пред всички. Смята майчинството за нещо като капан или състояние, в което постоянно се чувстваш нещастен. Умът ѝ е хаплив, настроенията — променливи, ехидността — пословична, а тъмните ѝ очи преливат от дяволитост почти до мига, когато Паркър умира на седемдесет и три години от сърдечен пристъп сам-сама в една хотелска стая.

Ако някога в света на литературата е имало глас, който да е туптял от гняв, състрадание, справедливост и любов — и всичко това едновременно, с еднаква мощ — то това е гласът на Одри Лорд. Тя е душа с много дарби и какви ли не роли: поетеса, писателка, чернокожа, жена, лесбийка, активистка, човек, победил рака, просветителка и майка на две деца. Още съвсем млада променя начина, по който се пише името ѝ: от „Audrey“ на „Audre“, не само защото ѝ харесва симетрията с презимето, но просто защото го може. Обича да се преоткрива отново и отново, да преобразява като две топки меко тесто сърцето и съдбата си. На церемония, проведена преди смъртта ѝ, получава още едно име — Гамба Адиса, или „Воин. Жена, която прави така, че значението ѝ да е пределно ясно“.

Понякога си е сама майка, друг път — сама дъщеря. Смята, че е брънка от безкрайна верига, част от „континуум на жените“. Превръща се в мост, свързващ различията през границите, опълчва се срещу расизма и пренебрежителното отношение към жените и хомосексуалистите и насърчава онова, което според нея се свежда до „преобразяването на тишината в език“. Чрез думите ние разбираме себе си и се разбираме помежду си, вадим на показ заложената във всеки от нас мъдрост. Едно от нещата, които прави най-добре, е да установява връзки между писател и читател, между бели и чернокожи,

между сестра и сестра. „Аз съм такава, каквато съм, правя каквото съм дошла да правя, действам ви като опият или длето, така че, докато ви откривам в себе си, да ви напомням за вашата аз-овост.“^[3]

В автобиографичния си роман „Зами. Как се пише новото ми име“ Лорд разглежда по-отблизо детството си в Харлем и съзряването си като чернокожа лесбийка феминистка. Тя казва, че открай време е искала да бъде и мъж, и жена, да включи в характера си най-силните и най-прекрасни качества и на майка си, и на баща си. Творбите ѝ са просмукани с убеждението, че вероятно се състоим от синтеза на привидни противоположности. Във всяка жена са заложени и мъжки черти, във всеки мъж — и женски. Ако отчетем това, е голяма заблуда да възприемаме двата пола така, сякаш взаимно се изключват, защото това ни отдалечава от разбирането на човешката същност в цялата ѝ сложност и пълнота.

Колкото и да е изумително, в произведенията на Лорд майчинството получава ново определение и е възхвалявано, без да бъде обявявано за свещено. Божествено е, но в него няма никаква святост. Според Лорд във всички нас, независимо дали сме майки или не, има по една черна майка. Мъжете също носят в себе си това качество, въпреки че твърде често предпочитат да не посягат към него. Черната майка при Лорд е метафората на гласа на интуицията, творческото начало и невъзпираната от нищо страст. Белите бащи са ни казали: „Мисля, значи съществувам“, а Черната майка вътре във всеки нас — поетесата — нашепва в сънищата ни: „Чувствам, значи мога да бъда свободна“.

Лорд не отхвърля открито рационализма и емпиризма, но иска веднъж завинаги да се разбере колко ограничаващи са те, когато опознаваме света. Не е привърженица на прекалено аналитичното мислене и на преклонението пред отвлечените теории. Връзката ѝ с езика и с пулса на всемира е безогледно чувствена. Одри Лорд е на мнение, че личността, а оттам жената и майката, всъщност са многопластови. Затова отказва да бъде вметвана в прокрустовото ложе на някоя статична категория. Тя едновременно е много неща и си остава такава и след смъртта.

Ако днес беше жива и се бяхме срещнали, тя сигурно щеше да се изсмее на шестте ми Палечки, а после щеше да извади наяве и своите

многобройни Палечки, така че всички да потанцуват заедно под топлия летен дъжд.

Сандра Сиснерос е красноречива писателка и изявен учен и се представя като „ничия майка и ничия съпруга“. Винаги говори искрено и смело за трудностите — и красотата — на това да си несемейна жена в патриархална среда и писателка на вододела между две култури, мексиканската и американската. Тя казва: „Според мен писателите винаги са раздвоени между това да живеят, от една страна, и да се наблюдават как живеят, от друга“.

Родена през 1954 година в Чикаго, тя е единствена дъщеря в семейство с шестима братя и наблюдава отблизо как те възмъжават и колко болка има в това да не се вписваш в отредената ти от обществото роля по полово принадлежност. Макар и израсла сред много хора, в шумна къща, Сиснерос получава щедро любов и от двамата си родители, които ѝ предоставят нейно си пространство. „Аз съм рожба на пламенна жена, достатъчно смела, за да възпита дъщеря си в разрез с традициите“, споделя тя.

Сиснерос заявява, че иска да разказва истории, които обикновено остават неразказани. „Къщата на улица «Мангова»“ е увлекателно повествование за Есперанца, млада американка с мексикански корени, която расте в латиноамериканския квартал на Чикаго. В книгата се говори открито за пренебрежението към жените, за шовинизма и борбата на цветнокожите жени да намерят своя глас. Не след дълго Есперанца открива, че писането цери раните ѝ, освобождава душата ѝ. Помага ѝ да развие вродените си дарби, да установи коя всъщност е и да устои на промиването на мозъците, което заради половата, културната и класовата ѝ принадлежност я ограничава в избора.

Сиснерос подлага на съмнение и мексиканските, и американските възгледи за жената и се стреми да изследва други модели. Схващанията ѝ за брака и майчинството винаги са били противоречиви. В едно интервю тя споделя, че в много отношения и досега се чувства дете. И точно заради това не избира децата и не им трепери. Децата не правят така помежду си. Сиснерос обяснява как преди да навърши трийсет, а после и четирийсет, все е отлагала брака и раждането на деца, за да се съсредоточи върху писането и работата.

Когато става на четирийсет обаче, усеща, че скоро трябва да мине под венчило не защото го иска тя, а защото настоява баща ѝ. Трябва да минат още няколко години, докато Сиснерос осъзнае, че брак не ѝ трябва, и да вземе окончателното решение да не се омъжва никога. Попитана защо е предпочела да няма свое семейство, тя отговаря с интригуващото: „Мое дете е писането и не искам между нас да застане никой“.

Дороти Паркър, Одри Лорд и Сандра Сиснерос, жени, отказали да отъждествят творческото начало в жената с възпроизвеждането и отдали се страстно на писането. От тях се учим да гледаме в нова светлина на това как се става съответно жена, сестра, мъж. Четенето на творбите им отваря нашите души, пробива черупката на всекидневните ни навици. След като научим повече за живота им, си даваме сметка, че културната предразположеност, насаждана във всеки от нас от ранно детство, не е нито неоспорима, нито неизменна. Да, наистина, тези три писателки имат различен личен живот и идват от различна среда. Но има едно, което ги обединява: те не възприемат за даденост ролите, отредени на половете, и преградите. Поставят под въпрос установените норми и най-важното, променят света, като първо променят себе си.

---

[1] Известен и влиятелен кръг писатели, критици и мислители от Ню Йорк, сформирал се през 20-те години на ХХ век. Кръгът носи името на хотела, в който групата интелектуалци се събира. — Б.ред. ↑

[2] Черният списък на Холивуд е списък с имена на сценаристи, актьори, режисьори, музиканти и други професионалисти от развлекателната индустрия, на които в средата на миналия век им е отказвана трудова заетост в областта заради техните предполагаеми политически възгледи и участия в граждански каузи. — Б.ред. ↑

[3] Lorde, A. *Sister Outsider: Essays, Speeches*. Berkley, 2007, p.12.

↑

МОРЕ БЕЗ БРЯГ

Бебето спи в люлката. Който е въвел израза „да спиш като бебе“, няма представа за какво говори. Бебетата се унасят на пресекулки и постоянно се будят, сякаш за да проверят дали си още там и дали не им се е присънило, че са се родили.

Колкото до мен, аз не спя изобщо. Още в мига, в който затворя очи, върху мозъка ми на порой се изсипват неприятни мисли и стряскащи образи. Кой да знае, че в главата ми има такъв арсенал от тревоги! Не съм мигнала от няколко дни. Около очите ми има кръгове, тъмнобежови и кръгли като истанбулските симити. И през ум не ми е минавало, че в сърцето ми може да се загнезди такава мрачна болка.

Облечена съм в дълга светлолилава нощница, по гърдите тук-там има шарки. Една от презрамките се е скъсала и е завързана набързо на възел. Но тъй като сега е по-къса от другата, отдалеч бието изглежда криво и създава впечатлението, че се плъзгам на една страна — точно като потъващ кораб. Може и да се плъзгам. Колкото до шарките по нощницата, макар и да изглеждат като творение на превъртял дизайнер, те всъщност са петна от кърма и повръщано.

Откакто съм родила, са минали седем седмици.

Искам да съм страхотна, съвършена майка, а накрая обърквам всичко. Направо съм като на тръни, когато трябва да сменям памперсите, да вдигам детето, за да се оригне, или да измисля как да направя така, че да спра пристъпа му на хълцане. Самочувствието ми прилича на купчинка сладолед, който се топи бързо под бремето на майчинството. Нямах да бъде зле Еюп да е до мен, но той отиде да отбива задължителната си военна служба. Следващата половин година ще се обучава в малко военно поделение в Северен Кипър и аз ще бъда сама.

Пет пъти в седмицата по един от телевизионните канали повтарят нощем „Колелото на късмета“ — за онези, които не могат да спят. Две блондинки в оскъдни къси полички и лъскави потници обръщат буквите по дъската, задвижвана на ръка.

Седя и гледам. На дъската пише „д-пр-ия“, аз обаче отказвам да го прочета на глас.

През това време в главата ми се върти грамадно колело на късмета, което проблясва с ярки крушки. Аз разпределям в различни цветове всекидневните си задачи и оценявам всяка с тази малка подробност, че оценките са все отрицателни.

Предизвиквам бебето да повърне, като го вдигам рязко от люлката	15 точки
Креция на хората и си го изкарвам на тях, задето съм сгрешила	25 точки
Чувствам се изключително некадърна	30 точки
Издавам в паника, когато бебето се разплаче и ревам заедно с него	50 точки
Не спирам да плача дори след като бебето се е успокоило	70 точки

В края на всеки ден събирам точките и винаги излизам на червено. Резултатът ми като майка прилича на индекс на фондовата борса, който се носи стремително надолу. Имам силното подозрение, че на другите жени са им казали да се подготвят години наред за промените, настъпващи с раждането на детето, а аз съм пропуснала да го направя. Не ми идва отвътре, без усилия, да съм женствена, а какво остава за майчинството?

Знам, че се нуждая от помощ, но изобщо не ми хрумва да поискам.

Мисля си за Дорис Лесинг, великолепа писателка, отстоявала своите идеи. Родената през 1919 година в Персия, нобеловата лауреатка прекарва детството си във ферма в Южна Родезия (Зимбабве). Отгледана е от властна майка, която я праща в католическо училище, където е обучавана в приличие и благочестивост. Днес тя си спомня своето детство в колонията като време на „малко радост и много тъга“. След като навършва тринайсет години, напуска училище,

две години по-късно бяга от дома и майка си и всъщност ѝ се налага да се гледа сама.

Дорис Лесинг е момиче-жена, която сама си е майка.

На деветнайсет се омъжва и ражда две деца, син и дъщеря, революционно изживяване, което описва най-подробно в двутомната си автобиография — „Под кожата ми“ и „Да вървиш в сянката“. Разказва искрено за противоречивите си чувства от онзи период: за копнежа да прекарва повече време с други млади майки, с които да обсъжда бебетата и пюретата, и за точно толкова силното си желание да избяга от всички тях. Критикува безпощадно начина, по който много способни жени явно се променят, след като родят. Според нея такива жени са щастливо задомени за известно време, но рано или късно стават неспокойни, вечно недоволни и дори получават невроза. „Няма по-страшна скука от скуката на умна млада жена, която по цял ден стои с невръстно дете“, казва тя. Когато се връща назад към ранните години на майчинството, с изненада си спомня колко много е работела и колко уморена е била през цялото време. „Недоумявам как съм се справяла. Кълна се, младите майки са снабдени с някакъв сок или хормон, който им вдъхва сили да понесат всичко.“^[1]

Лесинг не се чувства щастлива от тройната роля на домакиня, майка и съпруга. През 1943 година напуска съпруга си и двете си деца, за да се омъжи за комуниста активист Готфрид Лесинг. Ражда им се син — Питър. Бракът се разпада през 1949 година. Лесинг вече не понася живота в Родезия, особено расизма на бялата управляваща класа. Взима със себе си своя син, малко пари и се прибира във Великобритания заедно с много призраци. Решението е важно и болезнено, тъй като Лесинг трябва да остави двете си деца при първия си съпруг.

Пристига в Англия с ръкописа на дебютния си роман „Тревата пее“. След година книгата излиза от печат и оттук нататък Лесинг се посвещава изцяло на писането.

В главата ми кипи казан. Ами ако се проваля и от мен не излезе добра майка и добра съпруга? Не искам да изневерявам на себе си или да се правя на такава, каквато не съм. Онова, което ме плаши най-много, е, че между писането и домашните задължения ще се получи някаква химическа реакция на отхвърляне. Писателите са самовлюбени хора, които не обичат да насочват вниманието към този

факт. В същото време от майките се очаква да са жертвоготовни — поне за известно време — и да дават повече, отколкото получават. Вероятно се притеснявам прекалено много, но притесненията си вървят ръка за ръка с мисленето.

Как да наредя на мозъка си да не мисли?

Еюп се обажда по телефона при първа възможност между ученията. Линията винаги пука, някъде в далечината се чуват маршируване и блъскане, крясъци и викове и всичко това е пълна противоположност на живота ми в Истанбул, където гледам по телевизията предавания за бебета и слушам как дъждът трополи по бегониите.

— Здравей, скъпа — казва Еюп.

— Здравсти — отвръщам аз. — Как си, любов моя?

— Отслабнал съм четири килограма — заявява той, — но още съм жив. Всяка сутрин правим по сто лицеви опори, по сто коремни преси и тичаме три километра. Сега съм с бицепси като на Чък Норис и от слънцето лицето ми е много почерняло, няма да ме видиш в тъмна улица.

Усмиввам се, сякаш Еюп може да ме види.

— Ужасно ми липсваш — допълва той и гласът му потреперва леко.

— И ти на мен.

— Какво правеше, когато ти позвъних?

— Слагах в лъжицата десет капки отвара от копърово семе, защото бебето хълца, и си мислех за Дорис Лесинг.

— Помага ли?

— Всъщност не, може би дори пречи.

— Кое? Отварата от копърово семе или Дорис Лесинг?

— И двете — отговарям аз.

В другия край на линията настъпва кратко мълчание. После Еюп мълви:

— Мислиш прекалено много, скъпа. Така си усложняваш живота.

— В смисъл?

— Мнозина не анализират непрекъснато всяка дреболия, просто си вършат всекидневната работа — отбелязва той. — Например, когато знаеш, че трябва да направиш сто лицеви опори, просто го приемаш и ги правиш.

— Искаш и аз да започна да правя лицеви опори ли? — питам аз.

— Стига де, знаеш какво имам предвид — смее се тихо Еюп. — Не можеш ли поне за малко да живееш, без да мислиш?

— Не знам — признавам си. — Нека помисля.

---

[1] Moyra, D. ed. *Mother Reader: Essencial Writings on Motherhood*. New York, 2001, p.11. ↑

ЗАЩО ИЗПАДАМЕ В ДЕПРЕСИЯ, КОГАТО ИСКАМЕ ДА СМЕ ЩАСТЛИВИ?

На другата вечер Хорът на несъзвучните гласове започва да вряска вътре в мен. Задавам им на всички един и същ въпрос: как може да съм толкова умърлушена, при положение че всъщност съм щастлива и признателна?

1. Да, от хормоните е — казва Малката Госпожичка Практична. — Всичко ще се нареди. Ще направим изследвания и ще видим какъв е проблемът. Глътни няколко хапчета за щастие. Знаеш ли как ги наричат? Бутилирани усмивки. Мощната десница на западната наука ще реши за нула време проблема. Звънни на лекаря и помоли да ти помогне. Нека те го решат. Бъди практична!

Може би е права. Не е зле да се обадя по телефона на лекаря. Но не мога от гордост... или суета. Не искам да ме съжالياват и да се съмняват, че съм полудяла. Лекарят винаги се е държал дружелюбно и бащински, имаме отлични отношения, не искам той да ме вижда точно когато са ми потънали гемииите.

— Нека първо се посъвзема и после ще говоря с него — обещавам аз.

И така, съставям план: ще отида да ме прегледа специалист, когато съм много по-добре и вече няма да е нужно да ме преглежда специалист.

2. Остави ги тези лекари и хапчета. Всъщност имаш нужда от книги — подканя Госпожица Циничната Интелектуалка. — Вкиснала си се, защото не четеш достатъчно. Липсва ти интелектуалният свят. Липсвам ти аз. Умът ти е приспан от всички тези бебешки храни и памперси. Трябва да събудиш интелекта си, и готово!

Може би е права. В мозъка ми сигурно ще се появи някакъв ред, ако започна да чета отново романи. Ако насоча вниманието си към историите на другите, ще престана да се въртя в кръг около своята. Пруст ще ме спаси.

Но има нещо, което не мога да призная на Госпожица Циничната Интелектуалка. Вече подозирам, че в месеците след раждането

мозъкът на родилката не работи както преди. И да искам, няма да съм в състояние да чета. Какъв ти Пруст, не мога да се съсредоточа дори върху рецепта за доматиена супа.

3. Не са ти притрябвали никакви книги. Онова, което трябва да направиш, е да махнеш тази ужасна нощница и да облечеш нещо секси — предлага Незабравка Бовари. — Ако обръщаш поне малко внимание на външния си вид, направо ще я изриташ тази депресия през вратата. Дай да те заведе на фризьор. Не си ли чувала, че първото, което би трябвало да направи една жена, изпаднала в депресия, е да си смени прическата? Ще те подстрижат, ще ти боядисат косата и това, скъпа, ще излекува и най-силната тъга.

Може би е права. Ако отида на фризьор, а после на пазар, вероятно ще се почувствам по-добре. Но не ми се ходи никъде. Точно обратното, иде ми да се вкопча още по-силно в мазната си коса, в бледата кожа и опърпаните дрехи. В свят, който ми се струва все по-чужд, само тази нощница ми е позната и ми вдъхва спокойствие.

4. Пълни глупости — възразява Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. — Има само една причина да си потисната: не използваш целия си потенциал. Трябва да те измъкна от тук час по-скоро. Я да ти уредя една литературна обиколка. Трябва отново да се заемем с работа.

Може би е права. Ако сега имаше панаир на книгата или представяне на мой роман, където да давам автографи, сигурно щях да се измъкна от мрачното си настроение. Винаги се ободрявам от срещите с читателите си, докато слушам искрените им думи, отговарям на въпросите им и представям творбите си. Напоследък обаче нямам почти никакви амбиции и желание. Как ще давам автографи, при положение че ръцете ми през цялото време са пъхнати под мишниците — да се постопят? Както Джейн Смайли го е показала красиво в „Тринайсет начина да възприемеш един роман“, има разлика между писателя като човек, занимаващ се с литература, и писателя като литературна личност.

Според Смайли литературната личност винаги е по-зряла, полустросана и обиграна, с други задължения и отговорности. Тя се е изградила под влиянието на три неща: литературата, живота и езика, и затова не е изцяло във властта на автора.

Ако Смайли е права, а според мен тя е права, тогава пропастта между литературната личност и мен като жив човек никога не е била по-голяма. Сега между двата бряга е зейнал огромен следродилен каньон.

5. Милейди дрънка небивалици — сумти Мама Сутляш. — Чувстваш се така, защото не си насочила всичките си сили към майчинството, нищо повече. Сега е време, когато трябва да загърбиш всичко останало, всички свързани с творчеството и литературата тъпотии, и да бъдеш майка на пълен работен ден. Само тогава ще се измъкнеш от депресията.

Може би е права. Докато съм с дъщеря си, се чувствам добре, въодушевена и благословена. Дали да не се затворя за външния свят и от тук нататък да бъда само майка? Може би съм изпаднала в депресия, защото още не съм осъществила докрай това решение.

Но има нещо, което не мога да обясня на Мама Сутляш, нещо, за което знам, че тя няма да разбере никога: в общество, където майчинството се разглежда като най-доброто, което може да се случи на една жена, при възпитание, вгълпило ни, че не бива да се примиряваме с нищо друго освен с отличните постижения, как да се сравнявам с другите майки? И когато се поставям до тях, как да не им завиждам за успехите и как да не се срамувам от недостатъците си? Не се гордея, че си го мисля, но дълбоко в себе си се чувствам именно така. Съмнявам се не в любовта към своето дете. Любовта си е тук — чиста и нежна, обгърнала душата ми с перлено сияние. Съмнявам се в дарбата си да бъда майка.

6. Постарай се да го възприемаш като изпитание — съветва Дамата Дервиш. — Бог обича от време на време да ни подлага на изпитания. Понякога го прави чрез провалите и уязвимостта, друг път чрез успеха и властта и повярвай, ние не знаем кое е по-лошо. Но помни едно: там, където има трудности, следва лекота.

Може би е права. Трябва да помня, че това е временен етап и от него вероятно ще се роди нещо добро, въпреки че сега не го разбирам. По-късно, когато се обърна назад, ще съдя за нещата в различна, по-ярка светлина.

Има обаче подробности, които не мога да разкрия пред Дамата Дервиш. Знам, че има хиляди хора, които опитват как ли не да имат деца, подлагат се на най-различно лечение, правят огромни жертви и

страдат неописуемо и поотделно, и като двойка, а пак не постигат целта си. Знам колко признателна трябва да бъда и съм, но съм толкова притеснена, че не съм достатъчно щастлива, достатъчно признателна и достатъчно добра, че вече не съм в състояние дори да разговарям с Бога.

Единственото, което знам, е, че след времето на олигархията и краткия военен режим е дошъл краят и на монархията. Сега в Моите земи има само анархия.

НЕБЕСНОТО ОКО

Когато бях малка, някъде на шест-седем години, отидох за няколко седмици на гости у баба — майката на баща ми — в Измир. Целта беше да се срещам с баща ми и да прекарвам известно време с него, накрая обаче виждах повече баба, отколкото татко. Тя беше строга жена с големи очила, които увеличаваха очите ѝ, и говореше с къси, отсечени изречения, обикновено свеждащи се до: „Направи това! Недей да правиш онова!“. Често разказваше за адския огън, който описваше с ярки страшни подробности. За нея Аллах беше немигащо всевиждащо Небесно око, записващо и най-малките ми прегрешения, дори онези, които само ми минаваха през ума.

Върнах се от къщата ѝ с ярките образи на разгорели се огънове и кипнали казани и с представата, че бог е суров отец, който гледа свъсен собственото си творение. Не знам дали това изживяване е повлияло някак на избора, който съм правила по-късно, но веднага щом станах достатъчно голяма, за да разбере какво означава думата *агностик* — някъде на седемнайсет години — реших, че ще бъда именно такава. Атеизмът никога не ми е бил близък, защото според мен е прекалено нагъл и отхвърля неприкрито бога, затова пък агностицизмът ми се е струвал подходящ за хора, които постоянно си задават въпроси за различни неща, включително за религията. За атеиста вярата не е от особено значение. А за агностика е. Атеистът е сигурен в убежденията си и неговите изречения завършват с точка. В края на съжденията си агностикът слага само запетая, за да ги продължи... Няма да престане да размишлява, да се пита, да се съмнява. Точно заради това е агностик.

Записах да следвам „Международни отношения“. По онова време бях бунтарски настроена млада жена, на която ѝ харесваше да се загръща с по няколко определения наведнъж като с шалове: бях левичарка, феминистка, nihilistка, защитничка на околната среда, анархо-пацифистка... Макар и да гледах сериозно на въпросите на вярата, не проявях интерес към една или друга религия и не схващах разликата между „религиозност“ и „духовност“. Но като малка бях

прекарала няколко години с баба си по майчина линия и имах чувството, че вселената не се свежда само до онова, което мога да възприема с петте си ограничени сетива. Истината обаче е, че не съм се стремил да *разбера* света. Стремях се да го *променя*.

После, един прекрасен ден в живота ми се появи Дамата Дервиш. Представи се като духовната ми страна и ми обясни, че Творецът е не средоточие на „страха“, а Извор на Безгранична Любов. Обзе ме някакво изумление. В началото самото ѝ присъствие в живота ми бе по-интригуващо от всичко, което тя казваше. Обграждаше я аура от светлина и спокойствие като лунната светлина, озарила морето с малки вълнички по него. Подтикната от нея, започнах да чета за суфизма. Първата книга ме тласна към втора. Колкото повече четях, толкова повече отучавах. Защото суфизмът ти действа точно така, кара те да „изтриеш“ онова, което знаеш и в което си толкова убеден. После започваш да мислиш наново. Този път не с ума, а със сърцето си.

Сред всички поети и философи, привърженици на суфизма, които прочетох през онези години, най-силно ме развълнуваха двама: Руми и легендарният му духовен спътник Шамс Тебризки. Живели в Анадола през XIII век, във време на дълбоко вкоренен фанатизъм и сблъсъци, те отстояват всеобщата духовност и разтварят вратите за хора с всякакво потекло. Говорят за любовта като за същност на живота, а общо приложимата им философия свързва през векове, култури и градове всички хора. Докато четях отново и отново „Духовни стихове“, думите на Руми започнаха да свалят полека, един по един шаловете, с които се бях загърнала, сякаш се нуждаех от идваща отвън топлина. Проумях, че каквато и да реша да бъде: левичарка, феминистка или нещо друго, всъщност се нуждая най-силно от тясна връзка със светлината вътре в мен. От светлината на Истината, която съществува вътре във всеки от нас.

Така се зароди интересът ми към суфизма и духовността. През годините той ту се засилваше, ту се притъпяваше. Понякога беше по-ярък и видим, друг път отстъпваше на заден план, слаб и мъждив като останките от свещ, която още гори, но на никой етап от живота ми този интерес не е изчезвал.

В такъв случай защо сега, след като съм погълнала толкова много книги за духовността и религиозната философия, след като съм общувала толкова дълго с Дамата Дервиш, отново се чувствам като

онова свенливо момиченце в Измир? Напоследък не съм в състояние да вдигна очи към небето от страх, че бог може би ме гледа свъсен. Дали депресията всъщност не е това — болезненото чувство, че връзката ти с бога е прекъсната и ти си оставен да се носиш сам-самичък из течното черно пространство — като космонавт, откъснат от космическия си кораб и от всичко, свързвало го със Земята?

ЧАСТ ШЕСТА ТЪМНА СЛАДОСТ

*„Перото главата си свежда, за да даде
тъмна сладост на страницата.“*

Руми

ДЖИН В СТАЯТА

Събуждам се една сутрин през ноември и усещам в стаята странно присъствие. Бебето е на два месеца и вече спи по-добре. През пердетата се просмуква слаба светлина, някъде в далечината се чува шепот и из въздуха се носи мирис, подобен на парфюм. Разтрепервам се, сякаш са ме тикнали в роман на Мураками, където всичко е сюрреалистично.

В ъгъла се е спотаило нещо — не е човек, не е и звяр, не прилича на нищо, което съм виждала някога. Тъмносиво е като буреносен облак, високо като кула, неуловимо като блуждаещ огън. Черната му дълга коса е завързана отзад на опашка, макар че един от кичурите е боядисан бял и е паднал на лицето. Върху ухото на съществото проблясва диамант колкото лешник. Лицето му е дребно, козята брадичка — малка, но пламналите очи зад очилата с метални рамки изглеждат огромни. То се протяга така, че главата му опира в тавана, а след миг се ширва от единия, та чак до другия край на стаята. Носи се из въздуха като плътен пушек от пура. Държи в ръката си красив бастун, а на главата е с копринен цилиндър.

Тутакси го познавам: един от джиновете, за които баба ми по майчина линия ме е предупреждавала, когато бях малка. Нямам представа каква е сексуалната им ориентация, но този тук ми прилича на гей.

— Кой си ти? — питам уплашена.

— О, не ме ли позна? — ахва джинът любезно и спокойно, сякаш е храбър рицар, а аз съм непорочна девица, изпаднала в беда.

— Не, какво искаш?

— Бива ли такова нещо, *cherie*^[1] — възкликва той отсечено. — Не си ли чувала за джиновете, които се навъртат около родилките?

Изхлипвам и лицето ми пламва.

— Баба ми твърди, че имало женски джин на име Алкаризи, ходела да тормози родилките.

Той прихва.

— Времената се менят бързо, *cherie*. Алкаризи е от старата генерация. Тя, тази хубостница, се оттегли отдавна в заслужена почивка. Днес никой не знае за нея. Не бих я включил в челната десетка.

Изненадана съм, че джинът си имал челна десетка, но вместо да питам за нея, отбелязвам:

— Не знаех, че и вие, джиновете, остарявате.

Той вади от джоба си кърпа и се заема да си чисти очилата.

— Разбира се, че остаряваме, въпреки че за разлика от вас не сме луднали на тема кремове с ботокс. Поне засега...

Взирам се по-внимателно в него и чак сега започвам да подозирам, че той може би не е чак толкова млад, колкото изглежда.

Джинът намества очилата и продължава:

— Е, да, не стареем, разбира се, толкова бързо, както вие, Адамовите синове и Евините дъщери. Каквото е за вас десет години...

— той смята бързо наум — се равнява приблизително на сто и дванайсет години джиново време. Затова там, откъдето идваме, един стогодишен джин си е още хлапак. Колкото до Алкаризи, как ли да се изразя? Името ѝ е синоним на тъга.

— Нима джиновете познават тъгата?

— Не ние, а вие я познавате. Не гледаш ли филмчетата на „Дисни“? Използват ни за декор. В смисъл какви бяха онези небивалици за джина в лампата? Ало, вече сме дваисет и първи век! Вече никой не се завира по лампи!

— Значи според джиновете филмите на „Дисни“ изопачават нещата, така ли? — питам очарована.

— И ти ще се чувстваш така, ако видиш да изобразяват хората като сини шкембести чудовища с по пет гуши, шалвари и фесове по главите — тросва се той. — Толкова ли не виждаш, че всички сме в крак с времето? Ходя на фитнес четири пъти в седмицата и нямам по тялото си и грам тлъстина.

— Кой си, за бога?

Както подобава на възпитан джентълмен, той доближава пръсти до цилиндъра си и ми се покланя с дяволита усмивка.

— Искрено се извинявам, ако съм забравил да се представя. Аз съм твоят покорен слуга, Джина на следродилната депресия. Известен още и като Господаря Потон.

Усещам как изтръпвам.

— Какво искаш? — питам, макар и да не съм сигурна, че искам да знам отговора.

— Какво искам ли? — повтаря припряно той. — Уместен въпрос, защото по една случайност моята воля е в твои ръце.

— Хмм, не трябва ли да е обратното?

— Както вече споменах, остави ги тия клишета. Дай да се опознаем по-добре.

Господаря Потон е много уклончив, в началото не си дава сметка колко страшен може да бъде. Първите два-три дни го наблюдавам по-скоро от любопитство, отколкото от притеснение. Не ми минава през ум, че междуременно той свиква с обстановката, така че да се чувства като у дома си. После, един прекрасен ден, вади ковчеже с ключалка.

— Какво е това?

— Нося ти го за подарък — ухилва се джинът. — Нали вечно недоволстваш, че твоите Палечки те уморяват с безкрайните си караници.

— Да, но... — подхващам колебливо.

— Добре тогава, ще ги заключа всичките, за да не те притесняват повече.

— Я чакай малко — възразявам. — Не искам да го правиш.

Той обаче не ме слуша.

— Не забравяй, моята воля е в твои ръце — нашепва сякаш на себе си.

След това се пресяга и с ръка с добре поддържани нокти вади една по една от мен участничките в Хора на несъзвучните гласове.

Най-напред залавя Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов.

— Какви ги вършиш, господинчо? — кара му се тя, той обаче я е хванал отзад за яката и я натиква в ковчежето. — Имам да върша важни неща! Пускай ме!

Следваща е Малката Госпожичка Практична. Очаквам да тръгне по пътя на най-малкото съпротивление и да се предаде, но тя очевидно смята ругатните за по-практични. Побесняла, крясва:

— Ей, какво си въобразяваш! Тъпанар такъв! Махай ги тия мръсни ръце от мен.

— Много те моля, не се притеснявай. Ще отида където трябва — заявява Дамата Дервиш и влиза достойно в ковчежето.

— Скъпи ми Потон, къде си се разбързал? Дали първо да не си поговорим на четири очи? Само ние двамата. Може ли да те наричам Потти? — интересува се Незабравка Бовари с издути устни и наведена на една страна глава — опитва се да използва женски хитрости, за да се изплъзне от мрежата.

Ала колкото и да се старае, и тя е пратена в ковчежето.

— Но аз готвя леща, не можеш да ме задържаш под стража точно сега — моли Мама Сутляш.

Накрая идва ред и на Госпожица Циничната Интелектуалка.

— Представяш се като господар и си въобразяваш, че олицетворяваш черното слънце на тъгата. Но май си забравил, че слънцето не е само разрушителна сила. Както е казала Юлия Кръстева, „тъгата е тъмният хастар на любовната страст“.

— А? — пита Господаря Потон, явно е объркан, но въпреки това я набутва в ковчежето.

Така всички участнички в Хора на несъзвучните гласове се озовават заключени в ковчежето. Тишината в къщата е потискаща.

— Най-послед да се отървем от тия Палечки — казва Господаря Потон, но милият му глас е в разрез със суровия поглед. — Няма ги вече.

— Да, няма ги — съгласявам се аз.

— Оттук нататък вече никой няма да ти шуми. Ти ще чуваш само моя глас. Страхотно, нали?

Опитвам се и аз като него да се засмея, но звукът не излиза от гърлото ми.

Бързо осъзнавам какво се е случило: централизация на властта, съсредоточена в ръцете на диктатор, насилие, чрез което да се запуши устата на несъгласните, последователно използване на пропаганда, абсолютно подчинение на водача... Всички признаци са налице. Политолозите са анализирали най-подробно връзката между фашизма и икономическата криза. В моя случай има връзка между фашизма и душевната криза.

Сега вече знам, че след олигархията и военния режим, след монархията и анархията са дошли дните на фашизма.

---

[1] Скъпа (фр.). — Б.пр. ↑

ЖЕНСКОТО НАЧАЛО КАТО НЕЗАВЪРШЕНО ПОВЕСТВОВАНИЕ

Днес помним Лу Андреас Саломе не толкова като писателка и интелектуалка със свой принос, колкото като ярка противоречива жена, стояла зад мнозина влиятелни литератори. Изобразявана е като тайнствената муза, вдъхновявала Рилке, Ницше и Фройд да погледнат по-внимателно на женското начало и творческата жилка на жените. Колкото и интригуващи да са такива описания, те не отдават дължимото на възгледите и многостранната дарба на Саломе. Приживе тя е прочута писателка и е трудноразбираемо защо днес романите ѝ са забравени почти от всички. Освен белетристика и пиеси тя е писала задълбочени очерци на най-различни теми, например руското изкуство, религиозната философия, театъра и еротиката.

Родена и израсла в Санкт Петербург, Саломе има петима братя и е много глезена от баща си. Като малка се откроява с разказваческата си дарба, въпреки че по-късно ѝ е трудно да изостави измислените си герои. Чувства се виновна, че ги е зарязала. Тази склонност да се вини за неща, за каквито не носи отговорност, ще продължи да я преследва до края на живота ѝ.

Саломе пристига в Цюрих през 1880 година, когато е едва деветнайсетгодишна. Тя е красива, умна и неустрашима. Почти веднага е привлечена от авангардистките кръгове, където среща водещите учени и творци на Европа. Заедно с тях се впуска в разпалени спорове и изненадва мнозина със самочувствието си и със стремежа към знания. Според нея не може да се очаква от жените просто да допълват мъжете, да бъдат изтласквани в периферията, карани да мълчат и впрягани само да вършат къщната работа и да раждат деца. Жената сама по себе си е изобретателен творец с положителен заряд, а не предмет, от който да черпиш вдъхновение, и затова не е задължително да е муза. Саломе смята, че всеки опит жената да бъде подчинявана подкопава вроденото ѝ съзидателно женско начало.

Рилке я обожава и я смята за въплъщение на върховната женственост. Вдъхновен от нея, поетът твърди, че творецът, бил той мъж или жена, е длъжен да прояви женската сила, заложен в него. Да създаваш произведения на изкуството, е като да раждаш, защото чрез този процес творецът изважда най-авансови идеи и представи. Рилке заявява, че „някой ден... ще съществува жена, чието име вече ще означава не единствено противоположното на мъжкото начало, а по-скоро нещо, стойностно само по себе си, нещо, възприемано не като допълнение и ограничение, а по-скоро като живот и битие“.

И все пак каква ирония: именно Саломе убеждава по-късно Рилке да си смени името, понеже звучало прекалено „женско“. „Рене“ е заменено с „Райнер“, въпреки че Рилке не се отказва от „Мария“. Така се превръща в Райнер Мария Рилке.

Саломе има дълга връзка с писателя Паул Ре, а по-късно се омъжва за учения езиковед Карл Фридрих Андреас. Това, че е семейна, не променя критичните ѝ възгледи за еснафския брак. Тя флиртува открито с мъже — все интелектуалци или познавачи на изкуството. Уж е омъжена и има много любовници, а дълги години е все девствена, което е трудноразбираемо. Бракът ѝ си остава неконсумиран. Могъщата, независима писателка или се страхува от секса, или не иска да губи себе си, като се слива с друг.

Навремето Ницше е казал: „За жената мъжът е средство: целта винаги е детето“. Колкото и правдоподобно да звучи, това твърдение не важи за Лу Андреас Саломе. Не че тя не иска да има деца. Исква, и още как. Дори заявява, че майчинството е висше призвание на жената. Страда и съжالياва, че е бездетна, и го обсъжда искрено, а понякога и хапливо. Тълкува връзката между майка и дете като нещо, което истински обединява Аз-а с Другия.

И все пак обича и мъжете. Не смята, че онези, които цени, са средство за постигане на целта. За нея всеки от тях е цяла вселена. Като домакиня, изпитала особено удовлетворение от това, че е изгладила гънките на риза, Саломе търпеливо се стреми да изглади недостатъците в характерите им. Тя е интуитивна, прозорлива и противоречива писателка с категорични мнения. Който я обича — а я обичат главно мъже — го прави страстно, не по-малко страст влагат и онези, които я мразят, а я мразят главно жени.

Маргьорит Дюрас, която според мнозина е дивата на френската литература, е родена през 1914 година в Сайгон. И майка ѝ, и баща ѝ работят там като учители, изпратени от френската държава. Баща ѝ умира, когато Дюрас е съвсем малка, и майка ѝ остава сама с три деца в Индокитай. Семейството живее трудно и паричните проблеми се задълбочават от кавгите и домашното насилие. Още тийнейджърка Маргьорит тръгва със заможен китаец, връзка, която описва надълго и нашироко и в белетристичните си творби, и в мемоарите си.

Седемнайсетгодишна се връща във Франция, където се омъжва и пише романи, пиеси, киносценарии, разкази и очерци. Лавира умело между различните жанрове. След като от печат излиза „Бараж срещу Пасифика“, създаден въз основа на детските спомени от Индокитай, Дюрас се скарва лошо с майка си заради начина, по който е описала семейството им. „У някои книгата ще всее смут — споделя тя. — Това не ме притеснява. Не ми е останало нищо за губене. Дори чувството за приличие.“ В мемоарите ѝ има сцена, където майката на Дюрас чете за пръв път книгата на горния етаж, а на долния писателката чака притеснена одобрението ѝ. Когато майка ѝ слиза долу при нея, лицето ѝ е сурово, от което проличава, че е недоволна. Тя обвинява Маргьорит, че е изопачила истината и се стреми да угоди на читателите, а от своя страна писателката защитава книгата и правото си да замъглява границата между истина и измислица.

Ако миналото е чужда страна, Дюрас я посещава често и се завръща с различни спомени за едно и също събитие. „Няма друга причина освен инстинкта да се ровя, която да ме кара да пиша тези мемоари“, заявява тя. Онова, което е разказала в „Любовникът“ за младежката си любов с китаец, дванайсет години по-голям от нея, покъсно се променя от книга на книга. Колкото и продуктивна и щедра да е като писателка, Дюрас не се страхува да разработва отново и отново едни и същи теми. След размириците от 1968 година в творбите ѝ се появяват повече политически нотки. Както го изисква духът на времето, една от книгите ѝ е озаглавена „Разруши, каза тя“.

Маргьорит Дюрас губи първото си дете, загуба и болка, които носи през целия си живот. Има и второ дете — повратна точка, след която тя започва да тича с главоломна скорост от задача на задача. През деня се опитва да съчетае майчинството с къщната работа и писането,

а вечер ходи да пие и да общува. Не иска да пропуска нищо. Подложен на голям натиск, бракът ѝ се разпада. Дюрас и съпругът ѝ решават да живеят отделно, но всъщност не се разделят — пак се срещат, за да прекарват времето заедно, грижат се за обучението на сина си. По-късно тя има и други любовни връзки — тя е от жените, които не могат да не обичат някой мъж и да не пишат.

Страстта ѝ към писането е пословична, но характерът ѝ е белязан от сянката на това, че Маргьорит Дюрас е обсебена от самата себе си и постоянно си се люби — до степен да изпада в нарцисизъм. Обича да я обожават и хвалят, чак до края си остава властна и все се състезава с някого. Отказва да разговаря с мнозина свои роднини и често е критикувана и от критици, и от колеги писатели, че е вторачена в себе си. Неведнъж и два пъти през живота си изпада в пристъпи на вина, самосъжаление и алкохолизъм.

Ребека Уест е писателка, литературна критичка, авторка на пътеписи и журналистка. Родена през 1892 година като Сесили Изабел Феърфийлд, взима литературния си псевдоним от пиесата „Росмерсхолм“ на Ибсен. В началото списва колонка в седмично издание, отстояващо избирателното право на жените. Като млада прегръща радикалния феминизъм и социализма. Макар че през годините възгледите ѝ се променят, до края на живота си Ребека Уест се бори за социална справедливост и равенство. През 1913 година се запознава с прочутия Х. Дж. Уелс, автор на научнофантастични романи, след като е написала хаплива рецензия за романа му „Бракът“. Уелс е двацет и шест години по-възрастен от нея, но въпреки това двамата се влюбват и се женят. Връзката им продължава десет години, а през 1914 година се ражда единственото им дете Антъни.

От тук нататък Уест трябва да се преборва с трудностите, пред които е изправена една самотна майка, и започва да пише критични очерци за различни вестници и списания. Нарезжда се сред водещите интелектуалци на своето време и се прочува като плодовита белетристка. Въпреки това в личния си живот невинаги е щастлива и има успехи. Двамата с Уелс ту се сближават, ту отново се отчуждават и Ребека Уест има доста други връзки. В някои отношения прилича на

Лу Андреас Саломе — остроумна жена сред мъже интелектуалци и творци, приятелка и любовница.

В по-късни години отношенията със сина ѝ са опънати до скъсване. Антъни Уест също е талантлив писател и пише биографията на баща си, която се радва на голям успех, но прави нещастна майка му. Ребека Уест обвинява сина си, че изопачава истината, че разгласява лични спомени и най-вече, че злослови за нея и я обявява за лоша майка. Дава го на съд, за да предотврати излизането на полубиографичния роман „Наследството“. Но вероятно е най-наранена от това, че е отгледала Антъни сама, докато баща му е отсъствал почти през цялото време, и въпреки това той показва в по-благоприятна светлина баща си, а не нея. Следват взаимни обвинения и раните така и не зарастват никога. Когато през 1983 година Ребека Уест умира, синът ѝ не е до нея. След смъртта ѝ Антъни Уест издава своето „Наследство“, а неговият тон към вече покойната му майка си остава критичен, горчив.

Навремето Симон дьо Бовоар е казала, че „жената не е цялостна реалност, тя постепенно става такава и именно там... трябва да се определят възможностите ѝ“. Лу Андреас Саломе, Маргьорит Дюрас и Ребека Уест, три волеви жени с различна съдба, но с еднакво бурен живот, еднакво посветили се да разглеждат въпросите на тялото, любовта и женското начало, са жени, които постепенно „стават“ такива.

Точно като всички нас.

НЕПОЗНАТА В ОГЛЕДАЛОТО

Трябва да има закон, забраняващ на хора, изпаднали в депресия, да се доближават до огледало. За тяхно добро не трябва да им се позволява да виждат отражението си, докато са в мрачно настроение. Ако по някаква причина човекът в депресия трябва на всяка цена да се погледне в огледалото, не е зле да го направи набързо. Огледалата са най-неподходящият предмет, който да държите наблизо, когато самочувствието ви клони към нулата и над душата ви са надвиснали тъмни облаци.

А ето че аз стоях сама в стаята и се гледах сякаш цяла вечност в огледалото. Беше кръгло, със сребърна рамка, украсена с напъпили и нацъфтели рози, и от него ме гледаше отражението на млада жена. Косата ѝ беше немита, тялото ѝ беше като на парцалена кукла, очите ѝ бяха неописуемо тъжни. Без да свалям поглед от тази позната непозната, я разглеждам с любопитство, граничещо с гняв. Тъй като е нова за мен, няма как да не искам да науча повече за нея. И аз ѝ бях бясна, защото по някакъв начин ме беше изместила. Бях сигурна в едно: жената в огледалото потъваше и ако се озовеше още по-надълбоко, като нищо можеше да повлече надолу и мен.

В някои части на Турция възрастните жени са убедени, че огледалата не са и никога не са били просто декоративни предмети. Затова украсяват не самото огледало, а обратната му страна и така го окачват на стената. Когато и ако се налага огледалото да се обърне откъм лицевата страна, то се покрива с тъмен плат, за предпочитане черно или червено кадифе. Когато се решиш или си слагаш черен молив на очите, отместваш малко плата и се оглеждаш за миг в огледалото. Смята се, че повърхността му е прекалено опасна, за да стои дълго на открито. Това е древноизточна традиция, която днес е почти забравена, но и досега има баби, според които всяко огледало е вход към неведомото. Ако гледаш прекалено дълго в огледалото, нищо чудно входът да се отвори и да те засмуче.

В цял свят има думи, използвани навсякъде като общо платежно средство. Където и да отидете, и в Изтока, и в Запада, тези думи звучат приблизително еднакво на всички езици и във всички култури. Сред най-познатите са *телевизия* и *телефон*, друг пример е *интернет*. А също *депресия*.

Но макар и да се среща в много езици, думата депресия си има и видими особености, свързани с културата. На турски казваме „аз съм в депресия“, а не „депресиран съм“. Думата се употребява така, сякаш депресията е не толкова състояние на ума, колкото конкретно място, тъмен коридор, осветяван само от една-единствена слаба електрическа крушка. Смята се, че който е в депресия, не е „тук“, а в онова, „другото пространство“ и е отделен със стъклена стена.

Изпадналите в депресия не само са на друго място, но и възприемат времето изопачено. Депресията знае само един времеви отрязък: миналото, и само един начин на говорене: „Де да можеше“. Изпадналият в депресия почти е загубил връзка с настоящето. Той упорито живее в спомените и възкресява всичко, което отдавна е дошло и си е отишло. Като катерица в колело или змия, захапала опашката си, той се върти в кръга на мрака.

Такова, горе-долу, беше състоянието ми през следващите седмици. Нещо вътре в мен се беше прекършило, нещо, което не можех да определя, и сега като неспирен поток от тази дупка в душата ми се лееха всички тревоги и притеснения, които бях натрупала през годините.

Но положението се усложняваше още повече от това, че вече не можех да пиша.

Бях на осем години, когато започнах да пиша белетристика. Една вечер майка ми се прибра с тюркоозна тетрадка и ме попита дали искам да си водя дневник. Сега, като се замисля, си давам сметка, че тя се е тревожела малко за душевното ми здраве. Не спирах да разказвам истории, което беше хубаво, лошото беше, че ги разказвах на въображаеми приятели. Затова майка ми реши, че ще ми се отрази благоприятно, ако записвам какво съм преживяла през деня.

Онова, което не знаеше, бе, че по онова време смятах живота си за ужасно скучен. Затова последното, което исках, бе да пиша за себе

си. Ето защо започнах да пиша за други хора и за неща, които всъщност не се бяха случвали никога. Така се зароди трайната ми страст да пиша белетристика — още от самото начало я възприемам не толкова като автобиографична изява, колкото като трансцендентно пътешествие в други животи и други възможности.

Сега обаче имах чувството, че съм неграмотна. Думите, мои неизменни спътници, ме бяха изоставили и се бяха разпаднали на разкашкани макаронени буквички в супа.

Малко по малко хората около мен започнаха да забелязват в какво състояние съм се озовала.

Някои казваха:

— Сигурно си изпаднала в творческа безпътица. Няма страшно. Случва се на всеки. Ще отмине.

Други пък заявяваха:

— Изживя доста напрегнати дни. Заради онова, което изричат героите в „Копелето на Истанбул“, беше изправена на съд. Вече беше бременна и такова неприятно изживяване си е казало думата.

Баба ми по майчина линия пък отсъди:

— Депресията ти явно е заради уроки. Дано склопи очи, който те е урочасал!

Отидох при един духовен учител, който ми рече:

— Каквато и да е причината, приеми отчаянието и помни: Бог никога не ни товари с повече, отколкото можем да понесем.

Накрая лекарят, при когото отидох да ме прегледа, оповести:

— Добре дошли при следродилната депресия. Ще започнем с ципралекс два пъти на ден и ще видим как ви действа. Ако случайно настроението ви започне да се мени, веднага ми съобщете.

— Благодаря ви, докторе — отвърнах аз и прибрах хапчетата в джоба на ризата си.

Ципралекс, ксанакс, прозак... Лошото беше, че ако започнех да ги пия, това щеше да се отрази на кърмата, а аз исках да кърмя детето.

Щом се прибрах същия следобед, умувах дълго в каква задънена улица съм се озовала и реших да дам хапчетата ципралекс на розовата циклама в кухнята. По едно сутрин и вечер, на гладно. През ден обичките в саксията във всекидневната получаваха своята порция ксанакс. По четири пъти на седмица слагах в пръстта на гарденията прозак и я поливах — да му е по-лесно на цветето да преглътне хапа.

Не мина и месец, и цикламата стана на цвят много тъмна, почти лилава, а листата на обичките посърнаха и клюмнаха. Гарденията пък вероятно се преобрази най-много. Само в какво блажено цвете се превърна: весело и жизнено, все пускаше шеги и от изгрев-слънце до здрач се кикотеше.

От друга страна, моето настроение си остана същото.

ГОСПОДАРЯ ПОТОН И СЕМЕЙСТВОТО МУ

Днес е добре известно, че в ранните етапи на майчинството много родилки минават през емоционални сътресения. Но всъщност се броят на пръсти онези, на които им се налага да се срещнат с Господаря Потон. Повечето се натъкват на младия му невинен племенник, ала все пак има и малък брой, които, за съжаление, се сблъскват с гадния му чичо.

1. Леката тревожност (племенникът на Потон)

Леката тревожност е емоционална неустойчивост, каквато може да ви споходи непосредствено след раждането. Безобиден и чест посетител на родилните отделения, племенникът на Потон не се смята за тежък проблем.

2. Следродилна психоза (чичото на Потон)

Това е най-опасната и тревожна душевна промяна, през която може да премине една родилка. Жените, влизали в допир с чичото на Господаря Потон, могат накрая да навредят на себе си, на децата си и на околните. За да се отървеш от него, трябва да се подложиш на продължително сериозно лечение.

3. Следродилна депресия (Господаря Потон)

Смята се, че като повелител на джиновете той се явява на една от всеки десет родилки. Посещава ги за пръв път обикновено месец, месец и половина след раждането. В началото изглежда непринуден и безобиден, но полека-лека си показва рогата.

Месеци след началото на депресията започнах да чета много по темата — умирах да разбера причината за състоянието си, ако изобщо имаше такава. Бях престанала да питам защо това не се случва на други жени. Сега исках да проумея защо се е случило на мен. Затова

ходех по електронни страници в интернет, събирах брошури, четях ненаситно книги и медицински доклади. Такова любопитство вероятно беше безполезно, но за мен беше изключително важно да продължа някак нататък.

Докато проучвах въпроса, разбрах, че от следродилна депресия страдат не само „нещастните“ и „неудовлетворените“ жени. Че в нея изпадат родилки от всички обществени прослойки, с всякакво положение, религиозни убеждения и темперамент. Все пак има причини, които я отприщват, например предишни депресии, здравословни проблеми по време на бременността, трудности в брака, парични или обществени сътресения, липса на съдействие от страна на близките роднини и приятели, внезапна промяна на обстановката и така нататък.

Не е лесно да откриеш симптомите на следродилната депресия, защото Господаря Потон мени кожата си изключително успешно. Но ето някои от показателните знаци: отпадналост, свръхчувствителност и раздразнителност, усещането за вина или за некадърност, разсеяност, бели петна в паметта, страх да не навредиш на себе си или на бебето, неспокоен сън, липса на апетит, липса на сексуално желание, необщителност (когато се затваряш вкъщи и избягваш хора, дори близки приятели), липса на интерес към това как изглеждаш, продължително безразличие към останалия свят...

Истината е, че като жени от плът и кръв, Евини внучки, всички ние изпадаме от време на време в променливо настроение, особено в такъв напрегнат и тежък период като появата на новородено. Затова са важни не само симптомите като такива, а и колко силно и упорито страдаме от тях.

Недоволна от информацията, която събрах, реших да съставя свой си тест за родилки.

ГОСПОДАРЯ ПОТОН И ВИЕ

Каква е вероятността да се срещнете?

Как се чувствахте, след като ви изписаха от родилното и се прибрахте у дома?

А. Като новородено, изскочило от коритцето. Жалко, че не поостанахме още малко в болницата. Медицинските сестри бяха страхотни, все ни успокояваха и ни повдигаха настроението. След като си дойдохме вкъщи, видях, че дори не знам как правилно да държа бебето.

Б. Чувствах се като риба, извадена на суша, но реших, че е нормално. Нали?

В. Чувствах се страхотно, бях готова за ново начало! Добре че бях подготвила предварително стаята на бебето. В розово и теменужено на малки еднорози. Всичките съм ги нарисувала аз.

Кой е най-ясният ви спомен от деня на раждането?

А. Болката! И стресът, на който бях подложена, когато влязохме в родилната зала. Как да залича от съзнанието си образа на лекарите и медицинските сестри с маски върху лицата?

Б. О, мигът, когато гушнах бебето. Невероятно чувство. Плаках и плаках. И сега, сетя ли се, пак се разплаквам.

В. Цветята и шоколадовите бонбони, пратени от нашите приятели и роднини. Бяха страхотни, а плюшените мечета бяха много сладки!

Замислете се как се храните напоследък.

А. Храня детето, но за себе си не се грижа. Бездруго не ми се яде особено.

Б. Храня се редовно, въпреки че сега, като се замислих, не съм сигурна колко редовно.

В. Гладна съм като мечка стръвница, мога да излапам по три закуски на ден. Аз нямам никаква вина! Виновна е нашата готвачка Розита. О, какви бишкоти! Как ли ще смъкна излишните килограми?

Замислете се какъв е сънят ви напоследък.

А. Какъв сън! Всяка нощ будувам и надавам ухо, за да съм сигурна, че бебето не се дави.

Б. Вероятно сънят ми е добър. Е, някои нощи спя по-добре от други.

В. Като Спящата красавица съм. Ако бебето се разплаче, мъжът ми става да го нагледа. Страхотен е, нали?

Виждате ли някаква промяна в себе си след раждането?

А. По-добре попитайте „Какво е останало същото?“. Промени се животът ми, промених се аз, промени се всичко.

Б. Не съм същата като преди, но ми е трудно да кажа в какво точно.

В. Е, по-пълна съм, отколкото преди да забременея, ако се опитвате да разберете това. Но съм много по-слаба, отколкото когато бях бременна. Така да знаете!

По телевизията дават романтичен филм, който сте гледали и преди. Как се чувствате, когато започне някоя сърцераздирателна сцена?

А. Съкрушена, разбира се. Напоследък плача за какво ли не.

Б. Щом вече съм гледала филма, той едва ли ще ми подейства чак толкова. Но знае ли човек!

В. Защо, да му се не види, ще седна да гледам втори път някой филм, има толкова много нови!

Какво изпитвахте след раждането към мъжа си?

А. Мъчих се като грешен дявол, а той стана без всякакви усилия баща. После пък отиде и купи на дъщеричката ни ританки, по които навсякъде пише „Момиченцето на татко“. Не той, а аз сменям памперсите, а бебето пак трябва да бъде „Момиченцето на татко“. Защо ли не съм се родила мъж!

Б. Струва ми се, че малко съм се отчуждила от него, но не знам защо.

В. Онзи ден вечерта той ме изведе да се поразходим. Бяхме като влюбени гимназисти. Дори гръмнахме бутилка шампанско.

Когато се сецате за лекаря си, какво ви хрумва, какво изпитвате?

А. Негодование! Можеше да ми сложи местна упойка.

Б. Питам се какво ли е да израждаш толкова много бебета и да виждаш как толкова жени изживяват чудото на раждането. Сигурно е

хубаво, нали?... Нали?

В. Няма по-голям сладур от моя лекар. Завчера го питам: „Ще мога ли това лято да облека изрязан бански?“. А той отвърща: „О, и още как, ще има да ви заглеждат!“. Мило, нали?

Имате ли сили през деня?

А. Не ми се прави почти нищо. И за какво да го правя?

Б. Понякога краката ми се подкосяват. Стават като от кашкавал, после усещането изчезва.

В. Ама разбира се! Спортувам като луда. Дори съм наела фитнес инструктор. Италианец!

Кой е последният човек, с когото се скарахте?

А. О, карам се с кого ли не: с майка си, която все защитава мъжа ми, със съседката, която в невъзможно ранен час започва да ми нервничи, със сестрите си, които напоследък само ми задават тъпи въпроси по телефона, със свекърва си, която се опитва да ми дава тон в живота, и със съпруга си, който все е на нейна страна.

Б. Не се карам с никого. Винаги гледам да се разберем. Винаги.

В. Не влизам в разпри, скъпа. Правя любов.

Кога за последно се видяхте с близките си приятели?

А. Преди два месеца? Или повече? Напоследък не ми е до компании.

Б. Приятелите и роднините, бог да ги поживи, ми идват на гости. Нямам власт над това кой идва, кой си тръгва.

В. Завчера момичетата направиха празненство по случай раждането на бебето, забавлявахме се страхотно. Наложих се, разбира се, да забравя за диетата.

Как да устоя на онези сладкишчета?

В мир ли сте с тялото и сексуалността си?

А. Ние с мъжа ми спим в различни стаи. Изобщо няма да се учудя, ако в скоро време отидем да живеем в различни къщи и дори на различни континенти.

Б. Още спим заедно, но лично аз предпочитам да съм с бебето. Ала не го казвам на глас. Не искам да нараня чувствата на мъжа си.

В. О, за цуни-гуни ли говорите? Ами да, то са милувки, то са целувки...

Какво мислите за този тест?

А. Губене на време.

Б. Не знам, не внимавах много.

В. Беше забавен. Заповядайте пак!

Резултати

Ако в отговорите ви преобладава А: Не само сте срещнали Господаря Потон, но може би вече го смятате за най-добрия си приятел. Незабавно се свържете с лекаря си и потърсете помощ.

Ако в отговорите ви преобладава Б: Самочувствието ви не е от най-добрите и проявявате признаци на пасивно агресивно поведение. Внимавайте. Господаря Потон може да почука всеки момент на вратата ви.

Ако в отговорите ви преобладава В: Изобщо няма място за безпокойство. За вас депресията е като Земята, сравнена с Юпитер. По всяка вероятност никога няма да се натъкнете на Господаря Потон.

ПИСАТЕЛКИ МАЙКИ И ТЕХНИТЕ ДЕЦА

Алис Уокър е една от водещите и най-изявени личности сред съвременните американски писателки. Има последователи в много страни по света и творбите ѝ са преведени на над двайсет езика. Уокър е най-малкото от общо осем деца и е родена в Джорджия, в семейство на фермери. Детството ѝ не е привилегировано. Въпреки това майка ѝ е решена да прави, да струва, но да даде на децата си същите възможности, на каквито се радват белите им връстници, и те да получат добро образование. Алис тръгва на училище, когато е на четири години. На осем години получава рана на окото, оказала огромно въздействие върху хода на живота ѝ и вероятно на писането ѝ. Макар и да прощава на брат си, заради когото ослепява завинаги с дясното око, покрай подигравките и обидите на другите деца Алис става свита и затворена. От тези дни нататък обиква самотата и развива страст към разказвачеството, където вплита устните и писмените традиции.

През бурните години от началото на шейсетте в Юга Уокър се вслушва в сърцето си и се омъжва за бял адвокат. Във време на крещящ расизъм и ксенофобия те са единственото семейство на чернокожа и бял в средите, където се движат. Имат една дъщеря — Ребека. Раждането ѝ е важна повратна точка в живота на Алис Уокър. Тя се чувства свързана по-пълноценно не само със собствената си майка, но вероятно и с майките в цял свят, които не може да срещне. По-късно в очерка „В търсене на градините на нашите майки“ пише: „Защото тези наши баби и майки не са били светици, те са били творци, докарани до вцепеняващо кървящо безумие от изворите съзидателна енергия вътре в себе си, които не са имали възможност да отрицат“. На друго място Алис Уокър казва, че романите ѝ пренасят мислите и чувствата, които според нея предците ѝ са искали да предадат на идните поколения.

Бракът завършва с развод, след който Уокър отказва да застане отново пред олтара. Оттогава гледа с критично око на брачния живот. В очерк със заглавието „Писателка благодарение, а не въпреки своите

деца“ Уокър подлага на съмнение общоприетите представи за изкуство и творчество в западния свят. Тя казва, че преобладаващата култура прокарва вододел между задълженията по отглеждането на децата и творчеството. За нея бракът като институция е патриархална отживелица, неподходяща за независим писател със свободен дух като нея. Уокър добавя закачливо: „Пък и обичам да ме ухажват“.

Най-четеният ѝ роман „Пурпурен цвят“ е ярко свидетелство, че Уокър е писателка, която разглежда без недомлъвки женомразството и расизма. През целия си живот тя се бори за един по-добър свят, където независимо от половата, класовата и расовата принадлежност ще има равенство и свобода. На младини Уокър е активистка на движението за граждански права и в защита на жените. Интересното е, че отхвърля понятието *феминизъм*, тъй като според нея то не отразява трудностите, пред които са изправени цветнокожите жени. Вместо него предлага друго понятие, което е въвела сама: уманизъм^[1]. Уокър обяснява, че за феминиста уманистът е това, което пурпурното е за бледолилавото.

В по-ново време Алис Уокър се обявява против политиката, която администрацията на Буш провежда в Ирак, и насочва вниманието на средствата за масово осведомяване към иракските майки и деца. Пътува и до Газа, където се среща с неправителствени организации и с палестинци и израелци, за да прехвърли мост между различните култури с техните особености. Открай време участва открито в политиката.

През последните няколко години на преден план излиза личният живот на Алис Уокър, което се дължи на сблъсъка между писателката и дъщеря ѝ Ребека. Тя отправя презрителни обвинения към майка си, че е забравила собственото си дете, докато се опитва да спаси чуждите. Ребека твърди още, че когато е била малко дете, а после и тийнейджърка, майка ѝ, активистката, не се е грижела за нея, а само е тичала от проява на проява. Дъщерята споделя, че е пораснала трудно и още от тринайсетгодишна се е дрогирала и е имала връзки и с мъже, и с жени. Година по-късно забременява. В автобиографията си „Чернокожа, бяла, еврейка“ описва най-подробно своите перипетии. След като ражда сина си, издава втори мемоари, където описва изживяването и споделя как след дълги колебания и съмнения накрая е избрала майчинството. Според Ребека феминизмът е подвел много жени и дори е предал цяло поколение, като го е тласнал към бездетие.

Историята е сложна. С две гледни точки, както всички истории между майка и дъщеря. На мен ми е любопитно, че една преуспяла изявена писателка и състрадателна майка като Алис Уокър се е отчуждила толкова от дъщеря си. Дали е изживяла екзистенциален сблъсък между живота си като майка и битието си на писателка? Дали това е лична история, обусловена от конкретни обстоятелства и засягаща само тях двете? Или тя е показателна за нещо по-всеобхватно, което може да се случи по всяко време на всеки?

Колкото и да обичам да чета Тони Морисън, трябва да кажа, че обичам и да я слушам. Тя е с безполов дрезгав глас, сякаш ни говори иззад невидими прегради, иззад призраците на отминали поколения. Морисън е от хората, които можеш да слушаш внимателно дори когато тя чете рецепта за тиквеник. Пак ще седиш като омагьосан.

Критичката Барбара Крисчън нарича разновидността на реализма, която откриваме в творбите на Морисън, „фантастичен земен реализъм“. Морисън не вкарва миналото наведнъж, тя го представя малко по малко, с очакването да се трудим заедно с нея. Иска читателите да се включват активно в изграждането на разказа, а не да седят пасивно. За нея миналото е завладяващ пъзел, който редиш мъчително, но няма как — трябва да го направиш. Тони Морисън пише с гняв и тъга, но и със състрадание и любов. В една от книгите ѝ, посрещнати най-радушно — „Възлюбена“, увлекателен разказ за робинята бегълка Сете, майчинството е описано на фона на робството. В края на романа Сете убива новородената си дъщеричка, защото предпочита тя да умре, вместо да стане робиня и да страда като майка си.

Жените на Морисън са смели и епични, в тях обаче няма излишен героизъм. Именно благодарение на това съчетание между изключителното и обичайното в нейните героини творбите ѝ са толкова силни. Майчинството, което Тони Морисън описва, се крепи на възвишена любов, която всъщност те преобразява и лекува. И все пак майка и дете не живеят в обществен вакуум и начинът, по който една жена се справя с майчинството, не е застрахован срещу злините и прегрешенията на света, в който тя се опитва да оцелее.

Морисън се омъжва рано за студент по архитектура. Бракът им не е лесен и след раждането на двама синове съпрузите се разделят. Морисън работи като редактор на книги, за да издържа семейството си. Именно тогава започва да пише романа си „Най-синьото око“ посрещнат много добре. Трудно ѝ е да пише след работа — все ѝ се струва, че след залез-слънце не е достатъчно умна, остроумна и изобретателна. Докато децата са малки, си създава навика да става много рано и после го запазва. В интервюта за онова време признава скромно, че ѝ е било трудно да нарича себе си писателка и е предпочитала да казва: „Аз съм майка, която пише“, или „Аз съм редакторка, която пише“.

Веднъж синовете ѝ споделят, че не е било особено приятно да растат с майка, писала, за да ги изхранва. Попитана каква е причината за това, Морисън отговаря искрено и мъдро: „На кого му е приятно? И на мен нямаше да ми е приятно. Писателите не са *там*“. Тя подчертава, че писателите харесват и ценят неопределеността, имат нужда от нея. Но същата тази неопределеност, толкова важна в литературата и творчеството, може да бъде обременителна за децата на писателите.

Морисън е най-вече писателка и след това всичко останало. Тя казва, че приятелите ѝ го разбират и я приемат такава, каквата е. Истинските приятели де. Понякога се налага дори да постави писането преди децата. Морисън споделя един прекрасен спомен, който според мен е много трогателен. Докато работи върху „Песента на Соломон“, казва на по-малкия си син, който по онова време е на десет години, че лятото за него няма да бъде весело, защото тя ще работи през цялото време. Моли го да я изтърпи, което той прави, макар и без особено желание. Писателката споделя, че синът ѝ и досега нарича онзи период от живота си „ужасно лято“.

И Алис Уокър, и Тони Морисън ценят богатството на устните разкази, предавани от баби на внучки. Натъкнат ли се на големи спънки, се вдъхновяват от многото храбри жени от предишни поколения и на свой ред вдъхновяват нас да държим на неразказаните истории и премълчаните теми, минали и настоящи. Макар и майчинството да е важно и за двете, в белетристичните си творби те се въздържат да го характеризират като нещо свято. Говорят открито за конфликтите на майчинството, включително за трудностите, които

лично са изживели. Множеството поражения, слабости и загуби предопределят облика на жените в произведенията им — понякога те са със сърце, толкова наранено, че чак те боли да четеш за тях. Въпреки всичко тези литературни героини се борят. Знаят как да оцеляват. И именно страстната им борба, а не загубите и победите, ги правят такива, каквито са.

---

[1] От „woman“ — „жена“ (англ.). — Б.пр. ↑

КРИСТАЛНО СЪРЦЕ

В края на декември Истанбул има вид като за Коледа, ярък и пъстър, а аз вече съм опитала няколко лека — безуспешно. На електрическия стълб, където висяха гуменките, сега има една-единствена светеща гирлянда, бледозелена и рехава. Гледам как нощем лампичките мигат едва-едва, сякаш отдавна са се отказали да се сражават с мрака.

Някъде по това време отидох на психиатър — умна жена, която, ако нещо я разстроеше, си гризеше нокътя на палеца — но не вярвах особено в лечението, а няма ли вяра, няма и особен успех. Антидепресантите, които тя ми предписа, имаха какви ли не странични ефекти, като се започне от сърбежа по ръцете (може би пък той се дължеше на желанието ми да пиша отново) и пресъхването на устата и се стигне до червения обрив по лицето. Каква безкрайна ирония: на някои антидепресантите им действат благотворно, а при други страничните ефекти само задълбочават депресията. Ходех и на терапия, но след всеки сеанс проблемите се увеличаваха, вместо да намалееят. Опитвах за кратко и група за взаимопомощ, но тъй като по рождение съм си затворена, не си представях как ще седна да разказвам пред наредени в кръг непознати за личния си живот. Още щом излезеха от устата ми, думите ми се струваха неистински, почти илюзорни.

Вече не знаех до каква степен депресията ми се дължи на хормоните и до каква — на външни сили, дали сама съм си я навлякла, или е породена от културната среда. Депресиите ни връхлитат против волята ни, без да го знаем, после обаче бавно и неусетно могат да се превърнат в река, по която с удоволствие се носим. Дълбоко в себе си се страхувах, че може би страдам от синдрома на „Вълшебната планина“ на Томас Ман. Героят на романа Ханс Касторп отива в един санаториум на свиждане на приятел, болен от туберкулоза. Докато е там, развива сходни симптоми и накрая остава в санаториума цели седем години. Томас Ман смята, че болестта открива пред човека нови възможности и спомага за нравственото му израстване.

По същия начин аз приех депресията и започнах да гледам на нея като на постоянно състояние и да виждам живота през мътните й увеличителни стъкла. Трябваше спешно да се върна към писането, за да се измъкна от това тресавище. Трябваше да запиша мислите си върху хартия, но думите не идваха и не идваха. Не бях в състояние да пиша цели осем месеца.

Осем месеца сигурно ви се струват нищо, на мен обаче те ми се виждаха цяла вечност. През това време следродилната депресия се превърна в неразделна част от живота ми. Където и да ходех, каквото и да правех, Господаря Потон ме следваше като ненаситна дебнеща сянка. Присъствието му беше уморително, но той нито веднъж не си позволи да доведе нещата до крайности. Господаря Потон не те унищожаваше, затова пък те превръща в някакво подобие на човек, в куха обвивка на предишното ти Аз. Може и да не те спира да ядеш и да пиеш, но отнема цялата наслада. Може и да не отнема всичките ти запаси от сили, но ги пие, така че се чувстваш заседнал някъде между съня и будното състояние — като обречен сомнамбул.

Още преди да съм се усетила, литературата се превърна в далечна забранена земя с едри като канари мъжаги, охраняващи границите й. Притеснена, че никога вече няма да ме допуснат в нея, се питах дали да пишеш е като да караш велосипед — усвоиш ли го веднъж, няма как да го забравиш. Или е като да научиш арабски или корейски? Умение, което малко по малко те напуска, ако дълго не го прилагаш.

Първо си втълпих, че съм забравила как се пише.

После започнах да подозирам, че писането ме е забравило.

Да пишеш романи — да съчиняваш истории, да създаваш и да унищожаваш герои — е игра, предпочитана от онези, които отказват да пораснат. Играта е върху хартия, но възможността да я играеш отново и отново ти помага да забравиш, че и ти си смъртен. „Изречената дума загива, написаната остава.“ Или поне ни е приятно да си го мислим. Това ни носи утеха при мисълта колко мимолетен е животът. Писателят вярва — понякога е повече от убеден — че е безсмъртен.

Освен това вярата е важна част от това да си писател. С времето започваш да вярваш толкова силно в разказите, които създаваш, че

понякога външният свят ти се струва скучен и несъществен. Когато по телефона ти се обаждат приятели, когато възниква нещо важно, когато съпругът ти иска да вечеряте навън, когато върху раменете ти тежат обществени отговорности, все си търсиш повод да откажеш. Всичко ти се вижда „второстепенно“ — намираш време единствено за писане.

Писателят е и трябва да бъде егоист. А майчинството се гради върху „даването“.

Писателят е интроверт — поне докато създава романа, а майката по определение е екстровеит. Писателят изгражда в дълбините на съзнанието си малка стаичка и заключва вратата — да не влиза никой. Там крие от любопитните очи всичките си тайни и амбиции. Колкото до майката, всичките ѝ врати и прозорци трябва да са широко отворени и сутрин, и вечер, и лете, и зиме. Децата ѝ могат да влязат, през който вход решат и да си се разхождат вътре на воля. Майката няма тайни кътчета.

Когато детето ти падне и си ожули коляното или се прибере с подути сливици, или легне с температура, или участва с дребна роличка в училищна пиеска, не можеш да кажеш: „Добре де, точно сега пиша нова глава. Обади се следващия месец!“.

Бети Фридан, писателка, активистка, феминистка, е твърдо убедена, че се нуждаем от определение на успеха, което да е по-пълно от отстояването в съвременното общество. Че трябва да преразгледаме семейните ценности, ако искаме да променим системата, където всяка майка от предградията се бори сама и при най-лекото усещане за провал си мисли, че в нея има нещо изначално сбъркано. Самата Фридан пише разтърсващи книги и отглежда три деца. „Най-важното за хората — и за мъже, и за жени, трябва да е да утвърждават и подхранват живота, а не алчността“, подчертава тя.

Всички разновидности на депресията се засилват, когато забравяме да подхранваме живота. В такива времена въпросът, който си задаваме най-упорито, вероятно е: „Защо? Защо това се случва точно на мен? Защо не на другите, а на мен?“. Навремето Тереза Авилска е казала: „Душата ни е като замък, изсечен от един-единствен диамант или от друг точно толкова прозрачен кристал“. Лошото е, че ние, жените, понякога се страхуваме, че кристалът е непоправимо

натрошен, а той не е, а после, когато не е, смятаме, че ние сме виновни за това.

Баба ми по майчина линия се омъжва на петнайсет години за армейски офицер, когото е виждала само за две минути (дядо ми почукал на вратата ѝ, уж търсел някакъв адрес, а тя му отворила и го упътила — уж му е повярвала). Майка ми се е омъжила на двајсет години, още докато е следвала, за студент по философия и никой не е могъл да я разубеди да не се задомява толкова млада.

Едната жена е имала уговорен брак през трийсетте години на ХХ век в Турция, отгледала е три деца и е зависела изцяло от мъжа си — да я издържа. Другата се е омъжила по любов, за човека, когото е избрала сама, развела се е, завършила е университет (защитила е след развода), сама е отгледала детето си и финансово е била независима. Въпреки че баба ми е била обвързана с традиционно приетите роли на мъжа и жената, а майка ми е била еманципирана, интересното е, че когато е ставало въпрос да оцелеят при превратностите в женската съдба (например следродилната депресия, критическата възраст и така нататък), е имало случаи, когато баба ми е била по-подготвена. Някъде по пътя от едното до другото поколение се е изгубила ценна информация: че на различни етапи от живота си жената вероятно ще се нуждае от помощта на своите сестри, били те кръвни или не. Колкото до моето поколение, ние сме увлечени от пропагандата, че можем да правим каквото си поискаме, и понякога хвърчим във въздуха. Може би сме забравили как се моли за помощ, когато се нуждаем най-силно от нея.

Днес не говорим и не пишем много за лицето на майчинството, което е останало в здрача. Вместо това наблягаме на два преобладаващи възгледа: на традиционното схващане, според което майчинството е нашето най-свято и важно задължение и за да изпълним този дълг, трябва да се откажем от всичко друго и на отстоявания от женските списания „съвременен“ възглед, обрисоващ някаква „свърхжена“ която прави кариера, има съпруг и деца и е в състояние да удовлетвори нуждите на всички у дома и в работата.

Колкото и различни да изглеждат тези възгледи, между тях има едно общо: и двата са съсредоточени само върху онова, което искат да покажат, и пренебрегват сложностите и напрежението на

майчинството, начина, по който то преобразява жената и кристалното ѝ сърце.

СБОГУВАНЕ С ДЖИНА

Навремето Катрин Мансфийлд е отбелязала с пленителния си глас: „Вярна на себе си! На кое «себе си»? На кое от многото ми «себе си» които, както личи, са стотици? Защото при всичките комплекси, потискане, реакции, вибрации и разсъждения има мигове, когато ми се струва, че не съм нищо повече от дребна служителка в някакъв хотел без собственик“^[1].

Като дребна служителка в собствения ми хотел ми се иска да кажа, че със силната си воля, самообладание или остроумие накрая съм разгромила Господаря Потон. Искан ми се да заявя, че съм надделяла над него със собствени сили, като съм съставила сложен план и съм го измамила, така че той да потъне в забвение. Но не се случи точно това.

Не че никое от лечението не ми е подействало. Сигурна съм, че някои са ми помогнали. Но крайт на следродилната ми депресия настъпи по-скоро от само себе си, след като приключи някакъв душевен цикъл. Чак след като му дойде времето, след като аз бях готова за него, се измъкнах от онази тъмна миша дупка без въздух в нея. Точно както в деня има двайсет и четири часа и в седмицата — седем дни, точно както пеперудата знае кога да напусне пашкула, а семето — кога да се превърне в цъфнало цвете, точно както изживяваме етапи на развитие и всичко и всеки в тази вселена си има „срок на годност“, така и следродилната депресия си има свършек.

Има два начина да погледнете на въпроса:

Песимистът: Щом не можеш да излезеш от депресията, преди да му е дошло времето, значи не мога да направя нищо.

Оптимистът: Щом не можеш да излезеш от депресията, преди да му е дошло времето, значи депресията не може да ми направи нищо.

Ако сте по-склонни да приемете подхода на Песимиста, значи по всяка вероятност сте на първите етапи от след родовата депресия. Ако сте по-склонни да приемете подхода на Оптимиста, поздравления, приближавате изхода. На различните жени им трябва различно време, за да завършат цикъла. При някои той трае няколко седмици, при други

— повече от година. Но колкото заплетен и главозамайващ да ви се струва, всеки лабиринт си има изход.

Единственото, което трябва да направите, е да тръгнете към него.

Господаря Потон: Днес сутринта ми се виждаш малко по-различна. В очите ти припламва искра, преди я нямаше.

Аз: Виж ти! Възможно е. Нощес сънувах странен сън.

Господаря Потон: Дано е било кошмар. Извинявай, но съм длъжен да го кажа. Така де, нали все пак съм джин гадняр. Не мога да ти пожелаая нищо хубаво, ще наруша правилата.

Аз: Няма страшно. Така и така беше изпълнен с емоции — като кошмар.

Господаря Потон (вече по-заинтригуван): О, така ли? Я разкажи!

Аз: Ами ние с теб стояхме на едно пристанище. Оказва се, че си заминавал с кораб, прекарващ джиновете от това в другото царство. Беше мамутски, светеше целият. На кея имаше страшно много народ, там се бяха струпали стотици бременни с издути кореми. После ти се качи на кораба и натъжена, аз ти магнах за сбогом.

Господаря Потон (объркан): Значи си се натъжила, че си тръгвам? Сигурна ли си? Би трябвало да скачаш от радост. Ами да, съсипах ти живота.

Аз: Няма такова нещо. Сама си го съсипах.

Господаря Потон (още пообъркан): За какво намекваш, че не си ми сърдита и ядосана ли?

Аз: Всъщност не. Според мен трябваше да изживея тази депресия, за да обединя по-добре парчетата. Когато го гледам от такъв ъгъл, би трябвало да съм ти признателна.

Господаря Потон пламва до тъмночервено и отстъпва назад, сякаш съм го зашлевила през лицето.

Господаря Потон (с разтреперан глас): Никой досега не ми е говорил така. Не знам какво да кажа. (Просълзява се.) Жените ме мразят. Лекарите, терапевтите — и те. О, само какви ужасии пишат по мой адрес! Нямах представа какво е да те обиждат по брошури, книги и електронни страници.

Аз: Слушай, корабът в съня ми си имаше и име — „Аврора“. На испански означава „зора“, на турски — шафак.

Той ме гледа неразбиращо с разширени, леко дръпнати очи.

Аз: Толкова ли не разбираш? Този кораб — това съм аз. Именно аз те докарах на пристанището на живота си.

Господаря Потон (чеше се по главата): Да приемем за миг, че е така. Защо ще правиш такава нещo?

Аз: Защото си мислех, че вече не мога да изляза на глава със своите гласове, които постоянно си противоречаха. Открай време ми е било трудно да укротя Палечките. Ако се съгласях с някоя от тях, нямаше как да се помирят с другите. Ако обичах някоя малко повече, останалите започваха да недоволстват. Винаги е било така. Намирах някакъв изход, като се осланях малко на една, после на друга. Но след като родих, системата даде засечка. Не можех да понеса този плурализъм вътре в себе си. Майчинството изисква непоколебимост, цялостност, целеустременост, а аз бях разкъсана на шест, че и повече гласа. Прекърших се от напрежението. И точно тогава те повиках.

В този миг се случва нещо много странно. Господаря Потон започва да се разпада направо там, пред очите ми, досущ като мъгла, разсеяна от слънцето.

Господаря Потон (води копринена кърпа и си бърше очите): Значи, май е време да си тръгвам. И през ум не ми е минавало, че ще се разкисна така. (Секне се.) Извинявай... просто ме изненада.

Аз: Не се притеснявай.

Господаря Потон (подсмърча): Сигурно ще ми липсваш. Ще ми пишеш ли?

Аз: Ще напиша за теб. Цяла книга.

Господаря Потон (ръкопляска): Колко вълнуващо! Ще се прочуя! Спуска се тежко мълчание, което нахлува в ушите ми като вятър в листа. Чувствам лекота, сякаш нещо ме е хванало и ме е вдигнало.

Господаря Потон: Е, довиждане. Но какво ще стане с Палечките?

Аз: Ще ги извадя от ковчежето. Ще дам на всички еднакви права. Олигархията приключи, завършиха и военният режим, монархията, анархията и фашизмът. Най-после е време за пълнокръвна демокрация.

Господаря Потон (през смях): Нека те предупредя, любов моя, демокрацията не е цветя и рози.

Аз: Може и да си прав. Но пак я предпочитам пред всички други режими.

[1] Moran, P. L. *Word of Mouth: Body Language in Katherine Mansfield and Virginia Woolf*. Charlottesville, 1996. ↑

ЧАСТ СЕДМА
ЗАЗОРЯВАНЕ

СПОКОЙСТВИЕ СЛЕД БУРЯТА

Един слънчев августовски ден, когато сливите в градината вече бяха узрели до съвършено лилаво, Еюп се уволни от казармата и се прибра по-слаб и мургав. Дълго не каза нищо, само се усмихваше. После го чух да говори с много любов в банята на шишенцата с шампоан, на парфюмите и кремове.

— Не каза на жена си и едно „здрости“, а сега си говориш с крема за бръснене, а? — попитах го аз.

Той се засмя.

— В казармата ти липсва и най-дребният житейски лукс и се научаваш да си признателен за онова, което ти се намира подръка.

— Може би и депресията ни учи на същото — отвърнах аз. — Вече знам как да гледам наоколо с нови, признателни очи.

— Извинявай, че не можах да бъда с теб — прошепна Еюп и ме притегли до себе си. После добави замислено: — Можехме да се справим и по-добре.

— В смисъл?

— Защо, докато изживяваше всички тези сътресения, не поискахме помощ от семействата и приятелите си? Защо не намерихме детегледачка, която да ти помага? Опитваше се да се справяш с всичко сама. Защо?

Аз кимнах.

— Мислех, че е по силите ми. Представях си, че ще слагам бебето да спи, ще го храня здравословно и ще си пиша романите. И през ум не ми минаваше, че няма да се справя сама. Това беше моята сила и в същото време моята слабост.

— От тук нататък ще го правим заедно — каза нежно Еюп.

— Добре — възкликнах аз. — Ще се грижиш ли за бебето, докато пиша?

Той не отговори веднага, в очите му се мярна паника.

— Хайде да започнем да търсим детегледачка.

Така и направихме. За десет дни открихме бавачка от Азербайджан — не жена, а цяла канара: огромни гърди, зъби със

златни коронки, силен глас и гръмък смях. Изумително съчетание между Мери Попинс, Ксена — кралицата на воините, и Импедимента, едрата властна съпруга на главатаря Виталстатистикс и първа дама на селото на Астерикс в Галия. Жена, която можеше да изрича най-сладките думи на турски и да говори като навита на руски и според която най-големият проблем на Сталин бил, че като малък не е имал добра бавачка. Тя ни научи на основното за бебетата: как да ги накараш да се оригват, как да ги люлеееш, докато заспят, как да ги храниш и пак да ти остава и лично време. Помогна ни много. Всички си помагахме един на друг.

Същия месец имаше годишнина на литературната притурка на един либерален вестник. Когато отидох на празненството, заварих цяла тълпа писатели, поети, критици, местни и чужди репортери, фотографи и учени — пиеха вино в мукавени чаши, замезваха с кубчета сирене и разговаряха шумно. Както на повечето светски събития в Истанбул, във въздуха на лениви спирали се носеше гъстият сив дим от множеството запалени цигари, пури и лули. Ние обаче бяхме на терасата, въздухът отвъд и над нас беше чист, а небето — наситено, морскосиньо.

Именно там, след толкова време, срещнах госпожа Адалет Агаоглу. При вида ми тя се усмихна.

— Помните ли разговора ни от онзи път? — попита ме.

— То оставаше да не го помня! — възкликнах аз.

— Според мен направихте хубаво, че накрая все пак станяхте майка — рече жената, както ме държеше за ръка и ме гледаше в очите.

Стиснах леко дланта ѝ и отвърнах смирено:

— А аз уважавам решението ви да не ставате майка, за да се посветите изцяло на писането.

В крайна сметка дори бегъл поглед към живота на писателките — на Изток и на Запад, от миналото и настоящето — показва пределно ясно, че всеки случай е различен. Не съществува приложима към всички формула за майчинството и писането. Поемеш ли на пътешествие из литературата, има много пътища и всички те водят към едно място, всички са еднакво ценни. Точно както всеки писател се учи да разработва свой си, неповторим стил, но е и вдъхновяван и от

книгите на други, като жени, като хора ние също разработваме свои си лични отговори на общо значими въпроси и потребности, насърчавани от смелостта на другите.

По-късно, докато гледах как госпожа Агаоглу си тръгва от празненството и вечерта върви към края си, си дадох сметка, че колелото на живота е описало пълен кръг.

ВЛАСТТА НА ПАЛЕЧКИТЕ В РЪЦЕТЕ НА САМИТЕ ПАЛЕЧКИ

Стискам здраво в скута си ковчежето с ключалката и на ухо. Не се чува нищо. Ни звук. Ни гък. Сърцето ми бие като обезумяло. Дали те са добре? Толкова ми е домъчняло за тях, че чак се просълзявам.

Дърпам насам-натам ключалката и след малко тя щраква и се отваря.

— Излезте, моля — подканям.

Цяла минута не се помръдва нищо. После Палечките започват да се появяват една по една: затулили са очите си, внезапно заслепени от светлината, уморени, но иначе в добра форма.

— Най-после свобода! — възкликва Мама Сутляш. — Не мога да си помръдна гърба. Какво ужасно изживяване! Там вътре нямаше хладилник, нямаше микровълнова печка, нямаше електрическа тенджерка за ориз. Месеци наред не можех да си сваря и един чай!

След това изскача главата на Госпожица Циничната Интелектуалка. Тя прихваща полите на хипарската си рокля и излиза с високомерно изражение върху мъничкото личице.

— Не говори от името на всички. Почти сигурна съм, че екзистенциалното изтезание, което вече загърбихме, ще породи в мен творчески пробив. Гръцките философи смятат, че тъгата не е непременно отрицателно чувство. Според Платон например тя е в състояние да подобри качеството на артистичните творения...

— О, я стига — мърмори Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов. Уж е мъничка, а се покатерва върху ковчежето и успява да седне на капака, а после си оправя косата. — Направо не мога да повярвам — да изгубим толкова много ценно време в тази тъмница. Джинът буквално ни открадна осем месеца от живота! О, колко неща можехме да постигнем за това време!

— Хм, онова чудовище махна ли се? — пита Малката Госпожичка Практична, след като излиза от ковчежето и се оглежда.

— Да, няма страшно. Отиде си — успокоявам я аз.

Малката Госпожичка Практична се усмихва и в дълбините на очите ѝ се мярва нещо от някогашната ѝ дяволитост.

— Я чакай малко! Какво направи най-напред, дотича да ни пуснеш на свобода ли?

— Да — потвърждавам аз. — Беше ми домъчняло много за вас.

— И за мен ли, скъпа? — пита Незабравка Бовари и ми праща с малинови устни въздушна целувка. — Дори за мен?

— За теб също — казвам. — Тук няма „дори“. Беше ми мъчно еднакво за всички вас.

— Как така еднакво? — учудва се Незабравка Бовари. — Никога не си се отнасяла еднакво към нас.

— Права си. Беше грешка и се извинявам на всички. Оттук нататък няма да критикувам никоя, всички ще имате правото да изказвате мнението си. Сега вече сме демокрация.

— Най-сетне — усмихва се искрено Дамата Дервиш. — Ето за какво мечтая още от самото начало. Страхотно!

Давам си сметка, че за пръв път в живота си ги възприемам като Едно, като неразделни части от цялото. Когато една от тях мръзне навън в студа, треперят всички. Когато една е наранена, на всички им тече кръв. Когато една е щастлива и удовлетворена, всички имат полза от блаженството ѝ.

Когато в онази далечна нощ Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов и Госпожица Циничната Интелектуалка организираха преврат, причината бе, че исках да потисна майчинската си страна. Не бях готова да се срещна с Мама Сутляш. И дадох онзи обет при Дървото с мозъка, защото не бях в мир с тялото си. Не бях отворена за Незабравка Бовари. Абсолютната монархия на Мама Сутляш по време на бременността беше породена от убеждението ми, че собствените ми вътрешни гласове са несъвместими с майчинството. На всяка крачка слагах някоя от Палечките на пиедестал — за сметка на другите.

Аз се състоя от всички тях — ведно с недостатъците и достойнствата им, с плюсовете и минусите, книгата, която съм аз, е съставена от техните истории.

Елен Сиксу, есеистка, литературна критичка, писателка, учен, един от най-оригиналните и критични гласове на нашето време, казва, че текстът ѝ е написан с бяло и черно, с мляко и нощ. Според нея

извън царството на естетиката и поетиката не съществува патриархат. Сиксу прави разбор на фройдисткия подход, разглеждащ жената като „липса“, което тя заменя с „жената като излишък“. Описва литературните творби на жените с метафори като „раждане“ и „кърмене“ и с препратки към женското тяло. „Важно е да се даде определение на практиката на женското писане и тази важност ще се запази, защото самата практика няма да бъде вместена никога в една или друга теория, няма да бъде затворена под похлупак или закодирана, което не значи, че тя не съществува.“

Според Сиксу майчинството е изживяване, което носи удовлетворение, най-силната връзка между двама души. Макар и тя да разграничава културата от биологията, биологията не е несъществена за нея. Женската биология я вдъхновява за образите в произведенията ѝ: „Аз преливам! Гърдите ми текат. Мляко. Мастоило. Време за кърмене...“. Сиксу е учен, който и критикува писателките, и ги подкрепя. Смята, че вместо „да подкопават патриархата отвътре, много от тях са предпочели да пишат като мъже и да повтарят същите кодове и стереотипи“. Отстоява нов начин на писане, който има за основа либидната пестеливост на женското начало, *écriture feminine*^[1], което се отнася критично към логоцентризма и фалоцентризма и борава извън и под тези терени, точно като подземни тунели, прокопани от къртици.

Няма обществена промяна без езикова промяна. Жените трябва да нарушат мълчанието си. Те трябва да пишат. „Би трябвало да пишем така, както мечтаем“, казва Елен Сиксу.

Сред любимите ми писателки е Урсула ле Гуин. Когато я питат каква е щяла да бъде, ако не е станала писателка, тя отговаря: „мъртва“. От деня, когато започва да пише едва петгодишна, досега тя никога не е забавяла темпото. Винаги плодovита и съзидателна в различни жанрове, Ле Гуин твърди, че никога не ѝ е било лесно да пише. „Много е трудно да се опитваш час след час, ден след ден може би в продължение на двайсет години да си отговорна за това децата да са добре и книгите ти да са отлични, такова нещо предполага безкрайно изразходване на сили и невъзможно претегляне на приоритети, които се оспорват един друг.“ Тя казва, че въпреки трудностите ръката, която люлее люлката, пише и книгата.

След като реда върху писалището си Палечките, ги прегръщам и шестте. Те се заливат от смях и също ме прегръщат.

Една до друга стоят Госпожица Циничната Интелектуалка, Милейди Амбициозната Поклонница на Чехов, Малката Госпожичка Практична, Мама Сутляш, Дамата Дервиш, Незабравка Бовари и гласове, които още не познавам. Никоя не се опитва да подчинява другите, никоя не е диктаторка. Никоя не носи корона или нашивки. Вече.

Не че са на едно мнение по всички въпроси. Но сега вече не само говорят, но и слушат и усвояват изкуството на мирното съвместно съществуване. Сега вече знаят, че за да живеят свободно, в равноправие, имат нужда една от друга, и че ако и един-единствен глас е поробен, никоя не може да бъде свободна. Заедно се учим как да живеем, да пишем и да обичаме истински просто като бъдем такива, каквито сме. Понякога го постигаме красиво, с лекота, друг път се проваляме с гръм и трясък. В такива мигове си спомняме хармонията и благодарта и опитваме отново.

Ето как, общо взето, вървя през живота: пристъпвам напред, продължавам нататък, падам, изправям се, пак тръгвам, препъвам се и за кой ли път се просвам по лице, ставам и отново крача и крача...

---

[1] Женско писане (фр.). — Б.пр. ↑

ЕПИЛОГ

Следващата година завърших новия си роман „Любов“, който се превърна в Турция в бестселър с рекордни тиражи. Отново започнах да давам интервюта, да пиша вестникарски материали и очерци, да посещавам литературни панаири и да се прехвърлям от култура на култура — както винаги. Отказах се да преподавам в Университета на Аризона, защото се оказа невъзможно да пътувам толкова часове с бебе на ръце. Вместо това положихме ново начало в Лондон и прекарваме половината година там, половината в Истанбул. Научих се да съчетавам номадството с изискванията на уседналия начин на живот.

Дъщеря ни се казва Шехеразада Зелда: първото име е на сладкодумната разказвачка от Изтока, а второто — на Зелда Фицджералд. След година и половина ни се роди син — Емир Заир: първото име е от древноизточните предания, а второто — от разказа на Борхес „Заир“ и „Захир“ на Паулу Коелю.

Във всичко, което пиша и правя, бях и още съм вдъхновявана от Зелда и Заир и от прелестите и силата на майчинството.

Втората бременност беше лека и нито след раждането, нито през месеците след това съм се натъквала на Господаря Потон или на някой от роднините му. Подочух, че остарявал и бил скован от артрит. Може би скоро ще престане да притеснява родилките и ще предпочете през цялото време да си лъска лампата.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.